

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ І СУ-
СПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

IV
Ж 17-110 1936-6/8

САМОСТІЙНА ДУМКА

З М І С Т

Олекса Стефанович : Шевченко	— — — — —	257
Ліда Мак : * * *	— — — — —	257
М. Чирський : О. П.	— — — — —	258
Микола Чирський : Отаман Пісня	— — — — —	259
Улас Самчук : Кулак	— — — — —	270
О. Л. : Іван Франко	— — — — —	293
О. Стефанович : Олекса Влизько	— — — — —	304
Н. Г. : Советські літературні аскари	— — — — —	313
Др. П. Маценко : Тарас Микиша	— — — — —	326
Леонід Мосендз : Народження Дон-Кіхота	— — — — —	337
Михайло Мухин : Більше світла !	— — — — —	343
Комсомолец : Советська молодь	— — — — —	356
Ст. К. : Дійсність боротьби й угода тіней	— — — — —	370
ОЛЕ : Архітектура й музика на СУЗ	— — — — —	380
А. Білокопитов : Перебороти формалізм і трюкацтво	— — — — —	381
Й. Ганс : Проти формалізму і трюкацтва в архітектурі	— — — — —	383
Р—т : Літературний блокнот	— — — — —	386
Хроніка	— — — — —	389

Річник VI

Книжка 6 — 7 — 8

Червень, Липень і Серпень, 1936

Увага!

(Важно для НІСЛЯНЦІВ!)

Увага!

**Ваша залежність за передплату „Самостійної
Дуки“ до 31. XII. 1936 виносить Л.**

**Просимо негайно вирівняти залежність і вислати
біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.**

ЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД :

Гурток студенток при укр. акад. корп. „Чорноморе“ 500 л.,
Букарештанська Студентська Кооператива „Поступ“ 200 л.,
панна Є. Майковська з Віндзор (Канада) 1 ам. дол., п. Ав-
реліян Козак, аптикар 75 л., п. Др. Володимир К., п. проф.
Іван Д. і п. шеф-інж. Сильвестер Данчул по 50 л., п. Омелян
Іваницький, дир. шк. у. п. 25 л., п. Володимир Петрашак, у-
рядн. 20 л., п. Кость Гаврилець, дир. шк. у. п. і п. Іван Усенко
по 10 левів.

Усім жертводавцям складаємо сердечну подяку.

Адміністрація.

**Вже появилася небудений роман
УЛАСА САМЧУКА**

Кулак

Це найновіший твір У. Самчука, який дістав першу на-
городу на літературнім конкурсі і якого літературна критика
признала за найвизначнішого і передового сучасного укра-
їнського письменника.

Замовлення слати на адресу видавництва. Ціна в крає-
100 л. В Ч. С. Р. просимо звертатися на адресу автора:
Praha-Podolí, 1057, Na Hřebeněch. Ціна для Ч. С. Р. кч. 20.

E R R A T A :

Стр.	ряд.	столбець:	замість:	має бути:
129	2	знизу	поділених	наділених
227	28—24	згори	двох найпотужніших	двох з найпотужніших
230	18	згори	замалих	заклине
231	6	примітка	примітка на	примітка нагороду за
233	16	знизу	селянських	селянських
236	2	знизу	З. Тулуба	Зинаїду Тулуб
252	30	згори (II ст.)	Курика	Курика
252	15	знизу (II ст.)	українська	„Український“
257	4	знизу	женихутом	женихутом

*

*

Шостий рік видаємо „Самостійну Думку” — літературно-мистецький і філософічно-суспільний місячник. Увесь цей час стояли ми за здорову національну літературу, за українське формою й змістом мистецтво, за нові напрямні знання й науки — все це справи далекі для злободенного політиканства, проте дуже важливі для повного розвитку й росту Нації . . .

„Самостійну Думку” ми видаємо власними засобами й силами, сподіваючися, що українська інтелігенція зрозуміє її вагу та значення й точним передплатуванням, вирівнюванням належитостей за кольпортажу та поширюванням журналу серед українського громадянства допоможе її постійно та правильно видавати. Не кличемо до ніяких пожертв на пресовий фонд і не обіцяємо ніяких нагород совісним передплатникам та кольпортерам, уважаючи, що платити **ТОЧНО** передплату й належитості за журнал є звичайним обов'язком.

Проте ж, хоч як це прикро стверджувати, в літніх місяцях мусіли ми видавати „Самостійну Думку” з великими перервами. Кожний наш передплатник, кожний наш кольпортер, що ще й досі зостається нашим довжником, нехай дасть собі сам і точним передплатникам відповідь на те, чому так було.*) Скажемо тільки, що, коли сьогодні всі наші довжники вирівняли б свої належитості, ми могли б не то що видавати „Самостійну Думку” щомісяця й без зупинки, але й значно поширити її об'єм і збагатити зміст. Дало б це нам змогу теж ширше розгорнути нашу видавничу акцію взагалі — це є друк окремими книжками кращих творів сучасної української літератури.

Видаючи 6–8 книжку „Самостійної Думки“, просимо всіх наших передплатників і кольпортерів вирівняти **НЕГАЙНО** всі залежності за журнал. Хочемо й будемо видавати далі „Самостійну Думку” й сповнювати завдання, що ми собі його поклали. Віримо, що в тому підтримають нас усі наші однодумці й прихильники.

Ставайте в ряди точних передплатників і кольпортерів нашого журналу, поширюйте його серед українського громадянства !

*) На окладинці цієї книжки (ст. II) зазначаємо всім нашим передплатникам їх довг (якщо його мають) за передплату „Самостійної Думки” — до **31 грудня 1936 року**. АДМІНІСТРАЦІЯ.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АНУР
Ж-2803 П

Blank header area at the top of the page.

Blank section of text, likely the beginning of a paragraph.

Blank section of text, continuing the paragraph.

Blank section of text, continuing the paragraph.

Blank section of text, continuing the paragraph.

Blank section of text, continuing the paragraph.

Blank footer area at the bottom of the page.

Олекса Стефанович

Шевченко

(Сонет)

Це буремно випнуте вітрило,
Що човна нестримано жене.
Це велике серце вогняне,
Що над степом сонцем засвітило.

Стомогутньо випростані крила,
Між котрими рокіт не засне.
Чудо ясне, — дивне і страшне:
Ожила земля й заговорила.

Клекотіння крові і вогню.
Громове: розвиднитися дню!
Встати дню із чорної безодні!
Спалах Крутів, Похід і Базар,
Гаряче розжевлене сьогодні
І святий майбутнього пожар.

Ліда Мак.

*

*

*

Порветься холод дум. І рвійно
Напружу м'язи на приднівку.
Палає серце буревійно!
Позір! І — кроком руш! В мандрівку!

Вулканом уст, женчугом сміху
Вогні кресати в полонині!
Розпутати ту дику втіху,
Що в серці загорілась нині.

М. Чирський

О. П.

Зніми долоні з обличчя!
Світе срібних очей — заграй.
Кожну ніч музикою сниться
Твого сміху дзвінкий водиграй;

Щогли рук, нап'яті до лету,
Золотаві гадючки — волосся
І уста — зачарована флейта,
Що діткнутись не довелося...

Скрізь зо мною, де тільки не стану
Пломені Твоє обличчя
І у безвісті знову тане
І у безвість невинно кличе...

Скрізь зо мною: зимовим смерком!
Приторочена до сідла...
Чи всміхаєшся місячним серпом,
Чи стелишся, гей би імла.

Коли ж ранком багряні коні
Атакують демонів ночі,
На Твоїй рожевій долоні
Радісне серце тріпоче...

12. 2. 1936.

МИКОЛА ЧИРСЬКИЙ

ОТАМАН ПІСНЯ

ДІЯ III.

„Отаман Пісня“.

Штаб, як і у другій відслоні першої дії. Тепер на стіні портрет „Ільча“ прибраний червоним прапором із гаслом „пролетарі всіх стран соединяются“. На сцені Ірина. Стоїть задумана біля вікна. За сценою голоси: Шматки співу. Реготу... Раптом усе це на мить стихає. Увіходить матрос Холостенко за ним Димов. Холостенко прикладає руку до кашкета, коли Ірина повернула до них голову. Димов її не зауважує.

Димов (сідає за стіл): Прошу сідати, товаришу зампред.
Холостенко (обережно сідає, може боючись зломати під собою крісло).

Димов: Так оце самі бачите, товаришу, яка ситуація... (Повертає голову до Ірини).

Ірина (порозумівши, виходить).

Холост. (обережно прочистив свій хрипкий бас).

Димов (продовжує): Це вже третього председателя вбивають бандити... Нам зо всіх боків загрожує небезпека... Вони все більше й більше насмілюються... Я цілком не визнаюся в цих ваших проклятих хохлах... Ви мусите краще орієнтуватися в настроях і поступованнях своїх земляків...

Холост. (кашлянув. Говорить повільно, напружуючись): Мої земляки всесвітній пролетаріят, товаришу воєнрук...

Димов: Прекрасна відповідь, товаришу зампред. Але я сам не можу брати на себе відповідальности за події, що можуть кожної хвили обернутися в катастрофу. З Вами, товаришу, я можу бути одвертим. Наші частини розпоршені по селах і хуторах. Запілля є зовсім у злиденному стані. А фронт наблизився уже на 30 кілометрів... У той час тут кожна балка, кожен ліс і навіть кожна хата дивиться чортом... Усе це схованки бандитів...

Холост.: Розстріляти сволоч...

Димов: Мусимо сконстатувати, що більшість наших протибандитських операцій кінчаються невдачею... От і остання... Бандити проскочили нам між пальцями... Ми втратили вбитими й раненими й у той час не впіймали... (Підвищує голос) і навіть не підстрілили ані одного, товаришу, — ані одного бандита... Мені складав звіт начекекспедиції... Бандити лишили там пекельну машину, від якої згинув начроти і два червоноармійці... От це

і ввесь результат... Нам не вистачило сил охопити залізним кільцем цілий район...

Холост. (вперто): Перестріляємо всю банду...

Димов: Тут репресії не дали нічого... І так населення ставиться до нас вороже...

Холост. (б'є кулаком по колінах): Перестріляємо всю контрреволюцію. Я їм покажу, мат'їх туди... сволочам, що таке советська власть...

Димов: Я цілком поділяю ваше обурення, товаришу зампред, але одного обурення нам мало. Звертаюся до вас, товаришу, щоб ви своїм авторитетом уплинули на товаришів червоноармійців... Поки в нас не виконуватимуться як слід накази, нічого не можемо вдіяти... Ми потребуємо загострити пильність перед лицем ворога, а в нас робиться навпаки... ви самі бачили, які повстають труднощі у зв'язку з розпорядженням про збільшення застав і варт...

Холост. (кашлянув): Товарищі красноармійці... добре розуміють завдання революції... Я вже говорив з ними тов. военрук... (Сякається). Я власноручно ще обійду відділи залоги... Товариші кулеметчики вже склали мені урочисту обіцянку... до... (Уже впрів від такої довгої промови) останньої краплі крові виконувати директиви советської власті... (За сценою вибух реготу).

Димов: В нас недостача командного складу... Це дуже відбувається на всіх операціях...

Холост.: Білогвардейській - Петлюрівській наволочі немає місця в рядах красної армії...

Димов (ковтнувши пілюлю): Безперечно, ви маєте правду, товаришу. Але дуже важлива для нас і ця справа та кож... Командний склад мусить виділитися хоч би з рядів товаришів красноармійців, та він мусить відповідати своєму призначенню...

Холост.: У мене скоро висітимуть всі... ця банда проклята...

Димов: Вони надзвичайно рухливі... З'являються і зникають як вітер... Раптово й неочікувано і завжди нашкодять... А головню, що позбирають усе більше й більше зброї, яку нам виривають просто з рук... Ми не сміємо недоцінювати ворога.

Холост. (кивнув головою).

Димов: Ось і моя дружина... просто чудом урятувалася... Бог знає, що було б коли б...

Холост. (перебиває похмурно): Лерігія, опіум для народу...

Димов (не розуміє): Прошу?...

Холост.: Лерігія опіум для трудящих мас...

Димов: Ах це... так. Вибачте, товаришу зампред, це в мене машинально... Сьогодні на нараді, буду прохати енерг

гійної підтримки та ширших уповноважень для дальшої успішної боротьби з бандитизмом...

Холост. (підводиться, поправляючи пас із револьвером і бомбами).

Димов (встає): Так ви вже йдете, товаришу зампред?

Холост.: Перевіряти застави... Братва щось фардибачить ся... (Салютує). З компривітом, товаришу военрук. (Виходить).

Димов: До побачення, товаришу зампред... (Допроводжує до дверей. Один. Повертається, іде до дверей ліворуч: на ходу, крізь зуби): О, ідіот проклятий... (Спинається біля дверей у нерішучості. Іде до столу, запалює, з долішньої шухляди дістає пляшку й чарку: П'є, ховає на місце. Замислюється. За сценою:

„Параход пливет по речки

А дим кольцями

Будем рибу кормить

Добровольцями...“ (Димов підніс голову. Тихо).

Банда. (Потім голосно): Ірино... (З дверей ліворуч виходить Ірина).

Ірина: Прошу?...

Димов (іронічно): Уклінно прошу тебе, Іро, не хвалитися своєю авантюрою з оцим „Зороместником“ чи то пак отаманом Піснею... Дружина военрука, не може йому робити реклями... Ти розумієш це, сподіваюся?... Шкода однак, що самого Отамана не бачила ти, хоч я собі дозволю відносно цього мати деякий сумнів...

Ірина: Звідки ви взяли, що я хочу щось „розповсюджувати“. Чому так екстерно це мені говорите?... Чому весь час повертаєтеся до цієї теми?... Ви знаєте, прекрасно: Я ні з ким тут окрім Вас не говорю майже...

Димов: Ти й зо мною не говориш багато, а ще в меншій мірі одверто.

Ірина: Тобто?...

Димов (іде до неї): Я ні одному слову з твого оповідання не повірив, Ірино...

Ірина: О Боже, чи не заздрите ви до того... „Зороместника“..., як висловлюєтеся...

Димов: Зовсім ні...

Ірина: Слава Богу... бодай тут ви послідовні...

Димов: Мені дуже важливо знати його „прикмети“... Коли б я міг зліквідувати цього отамана...

Ірина: Ваша кар'єра була б забезпечена...

Димов: Ти надзвичайно добре орієнтуєшся у справах... І коли б тільки забажала...

Ірина: Запевняю вас, що нічим не можу допомогти цього разу... Розумієте, не можу...

Димов: Ні, ти не хочеш...

Ірина : Ей говорите тоном героя з авантурного роману...

Димов : Байдуже... Не викручуйся, Ірино...

Ірина (нервово сміється): Але які в вас підстави, на Бога... Це просто смішне... Мати до диспозиції, повне місто озброєних вояків, гармати, кулемети... не знаю вже що й... не знайти іншого способу боротьби із повстанцями..

Димов : Як за твоєю допомогою... Це не таке смішне, як тобі видається. Ось наприклад це дрібничка : ...Ти завжди уживаєш це слово „повстанці“. Уяви собі, що й це є підозріле... Чому ти ніколи не кажеш „бандити“ ?

Ірина : Я констатую факт...

Димов : Я рівно ж... Абсолютно не можу собі з'ясувати, чому вони тебе відпустили... Мені прекрасно відоме, як вони розправляються з комісарами й мабуть із комісарами... І або ти замовчала (підкреслює) деякі подробиці, або...

Ірина : Або закохалася до самого отамана... Так чи ні?... (Все так же нервово сміється). Ні, слово честі, ніколи не думала, що в армейського капітана... чи то пак воєнрука, може бути така буйна фантазія... Вам треба полікувати нерви... Не знаю, що вже й казати... Ось уже кілька днів тримаєте мене під слідством... Це вже трохи набридло мені... (Повертається до дверей).

Димов (навздогін): Слухай, Ірино... Цей отаман... (Робить павзу).

Ірина (спиняється. Не повертаючись до Димова, слухає).

Димов (з натиском): Твій... добрий... і то дуже добрий знайомий...

Ірина (що було напружилася, повертається до Димова): Ні... Я вам більше скажу... Це... той мій ідеал, що я його втратила... розумієте... це мій чоловік, отой, що втік від мене... Задоволені... (Сміється майже гістично). Ні... знаєте... раджу вам (глузливо) полікуйте собі нерви... Й менше оцього... (рухом натякає на п'яцтво). Серйозно кажу... (Вийшла ліворуч).

Димов (сідає за стіл, нервово палить, потім жбурляє цигарку. Простягає руку до телефону. Увіходить Червоноармієць).

Червоноар. : Зв'язковий до вас, товаришу воєнрук.

Димов : Зв'язковий?... Нехай увійде...

Червоноар. (виходить). (Входить **Пісня** одягнений червоноармійцем).

Димов : Звідки зв'язок ?

Пісня : З Червоного Яру, тов. воєнрук...

Димов : Що скажете товаришу...

Пісня : Товариш начальник дістав відомості, про підозрілий рух, у найближчому від нашої застави селі Лобчицях...

Просить вашого розпорядження, товаришу воєнрук, про надсилання застави ще з одним кулеметом...

Димов: Дивно... Перед годиною там був... мені нічого не голосили... Звідки відомості? Хм... (Бере телефонну рурку).

Пісня (швидко): Телефон зіпсутий, товаришу воєнрук...

Димов (підозріло дивиться на Пісню): Що за чорт...

Пісня: Певно попсувався кабель, товаришу воєнрук.

Димов: Звідки в вас така певність, товаришу?... Однак я мушу...

Пісня (твердо): Які дістану розпорядження, товаришу воєнрук?...

Димов (раптом повертається до дверей ліворуч): Ірино...

Пісня (ледве помітно здригнувся. Входить **Ірина**. Вона зачиняє двері за собою, повертається. Раптом побачила Пісню, з уст її мимохіть виривається крик... Вона швидко затулює собі уста).

Димов (підводиться): В чім справа?...

Пісня (твердо): Дозвольте запитати яка година, товаришу воєнрук?

Димов (машинально дивиться на годинник): Чотири.

Пісня (блискавичним рухом вихоплює колета): Дякую. (Стріляє в Димова, той паде за стіл. Пісня скочив до дверей праворуч, відхиляє їх і раз-по-раз стріляє... Швидко виймає з кишені бомбу, запалює її, вибігає... Зараз же за сценою вибух, чути як з дзенькотом вилітають шарики. Чиєсь розпучливе „Стій“... Стріли... Покрики... Знову зацокав кулемет... Стрілянина збільшується. Чути раз-по-раз вибухи гранат. Ірина стоїть скам'яніла... Вона приголомшена, надзвичайною швидкістю подій... Вона затулила вуха... На обличчі її вираз болю й жаху... Потім простягає руку до дверей і раптом кидається до них, вибігає туди, де зник Пісня... Завіса повільно опускається... Бій триває — потім поступово змовкає... Тиша. Павза. Завіса знову іде нагору. Тепер за столом цієї ж кімнати сидить Пісня в своєму звичайному одязі. Праворуч перед столом Панчишин. На канапі Тарасюк. Задорожній та Лютий. За сценою весь час гомін, деколи спів).

Панч.: Но, це просто рекордова швидкість... (Дивиться на годинник): Пів до сьомої і усе абсолютно скінчено. Гра тулюю отамане.

Пісня: А я всім вам хлопці, а тобі зокрема, поручнику... Диспозиція була блискача.

Панч.: Спільна праця, отамане...

Пісня: Застави скрізь розставлені?

Панч.: Скрізь, отамане.

Пісня: Добру здобич маємо сьогодні. Ще раз дякую, хлопці.

Панч. : Але шляк би то трафив, це була файна робота, отамане... Це варто б зафіксувати для історії... Отаман вдирається в саме серце залоги — у штаб... пункт о четвёртій кидає бомбу... Разом із парою хлопців робить паніку, яку ми з останніми хлопцями, якнайскоріше використовуємо... Тарасюку, вибачаю вам усі загублені папірці...

Пісня : Паніка велика річ, поручнику...

Лютій : Тікали, аж земля під ними горіла...

Задорож. : Добрих кулеметчиків маємо, пане отамане... там їх понакладали аж страх...

Тарасюк : Гей, рубав же я сьогодні, рубав... (Хитає головою).

Задорож. : Та не бреши, бо в тебе й шаблі не було.. на та-чанці лишив...

Тарасюк : Не лізь мені в розмову, Левку...

Пісня : Ну, гаразд хлопці, справа скінчена... А де Шурко пошився?...

Панч. : Побіг до Люби... Він сьогодні героєм...

Задорож. : Ловко їхнього кулеметчика зрізав...

Пісня : Вже голосив мені це... Знаю... Хлопці, сьогодні ще не відпочиваємо. Мусить бути поготівля... Не роздягатися, ням лише попруги попустити... Можемо сподіватися реваншу.

Панч. : Не думаю, отамане... Ми їх як слід розпорошили... Не скоро прочухаються...

Пісня : Береженого Бог береже...

Панч. : Слухаю, отамане...

Пісня : Так маємо вже чотири гармати... Тарасюку, завтра підібрати коней до них... Коли б сьогодні вночі щось сталося... Запрягти будьяких. Але хай будуть приготовлені... Без гармат звідсіля не вийдемо... Пам'ятайте це усі хлопці...

Тарасюк : Слухаю, отамане...

Пісня (до Панчишина) : Треба призначити хлопців до гармат.

Панч. : Кілько гарматчиків маємо...

Пісня : Потребуємо більше оцих фахівців...

Панч. : Набоїв кількадесять цинівок придбали ми тут... ще не встигли підрахувати усе... Тарасюку, спишите мені все чисто... Кулемети, рушниці, набої...

Тарасюк : Та може цей... як його...

Пісня : Привчайся, Тарасюку... Нехай з тебе господаря зробимо... (Вбігає **Шурко** за ним увиходить **Люба** у чорній сукні).

Шурко : Пане отамане, я сьогодні їхнього кулеметчика зрізав...

Пісня : Добре, добре, Шурку... Добрий вечір, Любо...

Люба (сумно розглядається) : Добрий вечір, панове...

Панч. : Поважання, панно Любо... Повертаємо вам ваш маєток, на жаль не в такому вигляді, як це було б бажане.

Люба : Тата, мені не можете повернути... Та дякую вам, панове, щиро.

Пісня : Ви, Любо, нашою донькою будете... Он Шурка взяли ми за сина...

Шурко : Любо... Я піду гляну (зашморгав носом) на оту сливку... Знаєш?... Дозвольте, пане отамане?

Пісня : Біжи, біжи, Шурку... Та лиши свого карабіна...

Шурко : Із цим не розлучуся. (Вибігає).

Пісня (до Люби) : Власне й ми тут гості непрохані, але війна є війна, як каже поручник.

Люба : Волю таких гостей мати ніж тих, що були...

Панч. : Люб'язна господинька...

Люба : Ми всі от тут у місті були надзвичайно здивовані... Ніхто не чекав такого раптового перевороту... Боже, як ми всі задоволені...

Панч. : У швидкості наша сила, панно Любо...

Пісня : Хтопці, не бачив з вас котрий тієї пані... в білому.. що в нас була.

Лютий : Не бачили, отамане.

Пісня (задумливо) : Гаразд.

Люба (що розмовляла з Панчишиним, до нього) : Так дякую вам, пане поручнику, за співчуття... вибачте, іду поглянути на наш нещасливий дім.

Панч. (галянтно) : Та ми тут зазнали найщасливіші хвили, панно Любо...

Пісня : Приєднуюся до цього твердження пана поручника...

Люба (почервоніла) : Вибачте! (Відходить, потім з-за дверей) : дуже мені приємно. (Зникає).

Задорожній (штовхає Тарасюка ліктем, підморгує) : Дивись, як панночка бере на тебе...

Тарасюк (тихо) : Еге, бере... Це поручникова...

Панч. : А знаєш, отамане, все ж таки Тарасюк і сьогодні найбільше відзначився... Не знаєш, як йому жиди сіль-хліб підносили...

Пісня : Ні, нічого не знаю...

Панч. : Оповідайте, Тарасюку...

Тарасюк (задоволено всміхається) : Та це... я... оце (жести)...

Задорожній : Жид он із такою (показує) бородою напереді а за ним жидки із меншими, так...

Тарасюк : Чекай, Левку... я сам...

Задорожній : Так коли збрешеш обов'язково...

Тарасюк : Та чекай...

Лютий (з жидівським акцентом) : Ясновельможний пане отамане... Наша жидівська громада має честь привітати вас із оцим хлібом та сіллю... (Всі сміються).

Задор. : А Тарасюк йому каже : А чи немає в вас трохи ковбаси до цього хліба, та доброї пейзажівки ?... А той бо-родатий : „Та як би не було, пане отамане ?“ ...

Тарасюк : Оце вже брехня, Левку.

Задор. : Та тобі не все одно чи я чи ти збрешеш...

Пісня : Ну, досить, хлопці... Відома річ, Тарасюк, без жи-дів, а жиди без Тарасюка ніяк не обійдуться... Тарасю-ки то найбільші юдофіли, дарма, що жиди кричать про якийсь там антисемітизм... але жадне юдофільство во-ни так не використовують, як оце... Історичне приятель-ство... Ну, а тепер приведіть мені сюди товариша Ма-троса... (Задорожній і Лютий виходять виконати наказ).

Тарасюк : Ну, й дебелий чортяка... ледве в чотирьох впо-ралися з ним...

Пісня : Я його навмисне лишив прохолонуту... дуже вже завзятий парубійко... Та він тут виявилось персоною був. Послухаємо, що казатиме землячок...

Панч. : „Холостенко“... сучасні яничари... шляг би його трафив... найгірший наш ворог...

Тарасюк : Дозвольте доложити, пане отамане...

Панч. : Го-ло-шу слух-ня-но... Скільки до чорта маю вас учити...

Тарасюк : Голошу слухняно (спиняється): Пане отамане (чу-хає потилицю)... Та я з цього кінця не вмію... Я, пане отамане, ось що скажу... чи не мож мене, бува, про-ізнести в...

Панч. (перебиває): В генерали, що ?

Тарасюк : Ні, на сотника...

Пісня (іронічно): Від піхоти, кінноти чи артилерії ?

Панч. : Від самогону...

Тарасюк : Пан поручник усе жартують...

Панч. : А ви ніби поважно...

Пісня : І не соромно тобі, Тарасюку, та хіба ми для „проіз-водства“ робимо нашу справу ?

Тарасюк : Та як би мені тільки от таку бамажку, пане ота-мане... (Двері прудко відчиняються — уводять матро-са Холостенка, руки в нього зв'язані за спиною : Він спи-няється... По обох боках Лютий і Задорожній).

Пісня : Ага... (До Холостенка): Два кроки вперед.

Матрос : Да здраствуеть советська власть.

Пісня : Добре синку. З якої губернії, товаришу Холостенко ?

Матрос : З бандитами я не говорю.

Лютий : Я тебе як „бандитну“, то й маму побачиш.

Пісня : Лишіть. Так ти за совестку власть, земляче ?

Матрос (вперто): Сволоч контрреволюційна...

Пісня : А ти почекай лаятись, товаришу матросе. Батьків маєш ?

Матрос (мовчить).

Пісня : Ти тут зампредом був, виявляється... Служив знає чить вірою і правдою, з початку цареві батьощі, а тепер Ільчу.

Матрос (задивився понад голову Пісні, туди де висить портрет Ільча).

Пісня (повертає голову за його поглядом): Ага, он що... Ми забули про товариша Ільча... Зняти це дрантя...

Матрос (шарпнувся, його підхопили).

Лютий : Стій, не балуйся.

Тарасюк (зриває портрет і червоний прапор).

Матрос (дивиться на це з якимсь містичним жахом, потім мов загипнотизований починає співати своїм фальшивим хрипким басом):

Вставай проклятам заклеймоний
Весь мір голодних і рабов.

Пісня (махнув рукою): матроса підхопили й виводять. За сценою чути ще цей божевільний спів, потім кілька стрілів. Спів урвався. Павза).

Пісня : Он як вміють умірати українці...

Панч. : Чорт знає за що... служака...

Пісня : Самоотвержений малорос... прокляття наше. (В цей час за сценою озивається пісня повстанча, все голосніше й могутніше розлігається спів):

„Гей, браття повстанці, рушаймо у бій,
Нам волі засяло проміння.
Шалій лишень, враже і кате, шалій,
Ні смерть нас ні муки не спинять.
Єднаймося, браття повстанці мерщій,
Вперед, кулемети в тачанках,
Шалій лишень, враже і кате, шалій,
Не скриєш нам волі світанку.
Гей, хто там спинився, вперед лиш, не стій,
Тепер промовлятиме зброя,
Шалій лишень, враже і кате, шалій,
До бою повстанці, до бою“.

Пісня : Он вона, наш отаман, що його ні куля не бере, ні вогонь не палить... Пісня = цемент, що з'єднує нашу націю... Душа України, що тільки втілитися потребує...

Тарасюк (б'є себе в груди аж луна йде): Пане отамане (жестикує): Дідько бере проіводство. Пане отамане, го-лошу слухняно... (обличчя його якимось викривлюється, він як Шурко шморгає носом). Дозвольте вийти, пане отамане.

Пісня : Ходи здоров... Тільки не заплач нам, Тарасюку...

Панч. : І не забудьте списати, що треба.

Тарасюк : Я тільки до хлопців. (Виходить).

Пісня (підносить руку до чола): Здається мені... ніби про щось забув. (Раптом спір за сценою вривається). Що там? (За сценою якась метушня. Далі вбігає Люба).

Люба (закриває лице): О... Боже, який жах... Господи...

Пісня (прудко став): Що сталося?

Люба (здушеним голосом): Сюди несуть... ця... пані... тяжко пострілена... в груди, здається... Господи, який жах...

Пісня (іде у двері праворуч. Тарасюк, Задорожній, Лютий обережно несуть залляту кров'ю Ірину... Шурко вбіг наперед).

Шурко: Я знайшов, отамане, у садку, у самому куті лежала...

Ірина (побачила Пісню, говорить тихо з останнім зусиллям): Прощай, Сергію... коханий мій...

Пісня (бере її руку): Нічого... нічого... Ірино моя... Ось зараз ми тебе до ліжка... хлопці... котрийсь по лікаря.

Шурко: Я, отамане (вибігає. Ірину проносять у двері ліворуч. Пісня іде слідом. Сцена порожня. Сутінки. Тільки за сценою знову гомін та веселий сміх. З дверей ліворуч виходять Тарасюк, Задорожній, Лютий, що навшпиньках ідуть у двері праворуч).

Тарасюк (тихо): Куля, хлопці, не питає... У садок сховалася... Звісно, жінка...

Лютий: Від кулі не сховаєшся...

Задорожній (махнув рукою): Отаманська була... (Всі три вийшли. Павза... З дверей ліворуч виходять Люба й Панчишин).

Люба (ламаючи руки): Господи, стільки крові...

Панч.: Зле є... Багато крові стратила...

Люба: Ой, не кажіть мені... Господи, Господи, нащо ти нас ще й кулями караєш... (Сідає, закриває лице руками, схиляється на коліна...).

Панч.: Не треба плакати, наша Любо... Звичайно, це сумно, коли от така молода жінка мусить гинути від випадкової кулі... Та безборонні найбільше гинуть... Такий уже світ... Їх само життя карає жорстоко... Інша річ чи це справедливо чи ні... От тому ми й взяли за зброю. Ось чому нападали, бо напад найліпша оборона, кажуть старі вояки.

Люба (підносить заплакане обличчя): Так ви мене потішаєте? Дякую вам... ви... ви... безсердечні... жорстокі... ви... вояки... Іду (встає): Господи і Шурка немає ще... Боюся, нікого він не знайде... Наші лікарі перші утікають у небезпеці... Паскудне містечко... А я... що я можу зробити... Господи, де той Шурко... (Виходить праворуч).

Панч. (один... Трохи замислився. Потім ніби згадав. Виймає кольта, вкладає нову обійму. Ховає його і теж виходить праворуч).

(За сценою співає хтось :

Ой зійшла зоря вечерова,

Над Почаєвом стала.

З дверей ліворуч виходить Пісня. Він спиняється посеред кімнати, замислений... Куйовдить собі волосся... Раптом за сценою сміх... Увірвалася мов струна, пісня, та чийсь голос весело задзвенів натомісць :

„Поливайте доріженьку, щоб не курилася

Розважайте дівчиноньку, щоб не журилася“.

Пісня вслухається, як весело брелять дужі голоси хлопців... Тряхнув головою... Випростався... Увіходить поручник. Спиняється у дверях).

Панч. : Чи не турбують оці співи пані... та й тебе...

Пісня (твердо): Пані вже турбують, Панько... Нехай співають...

Панч. (тихо): Шкода жінки, отамане.

Пісня (не відповідає, швидко йде до дверей, прудко їх розчиняє): Гей, хлопці... (спів вривається). Хлопці, ану нашої повстанчої, гей, веселіше... (У відповідь йому згідно і надхнено залунала повстанча пісня)...

Пісня (повертається до Панчишина): Он моя відповідь. Он моя дружина, поручнику. (Повільно падає завіса, та пісня не вмовкає... Спів рветься крізь завісу... Потім поволі віддаляється, ніби буря, що промайнула і стихає в далечі... Он уже ледве-ледве чути її... Змовкла... Тиша).

(Кінець).

Ужгород, 1935.

КУЛАК

Все було переговорено. Павловський лежить на своїй постелі й дочитує спомини якогось генерала. Права його рука обняла потилицю й великий червоний лікоть випнувся з прірваного рукава сорочки. Знизу чути уривний спів і квілення старого грамофону. Вісім годин вечора.

Лев сидить над столом, кінцями правої руки торкається свого чола й думає: „Все ясно. Власне так і мушу робити. Все, що прожив до цього часу, це мабуть була та мряковина, з якої зродилося моє Я.

— Слухай, Лев, — не відриваючи зору від книжки, звертається до нього Павловський. „До нашого командира приїхала жінка, але з нею спав полковник. На другий день по цілому полку говорили: з капітана одразу в підполковники попав“. Бачиш, — додає Павловський — яке значення мають жінки, а ти дурень не вмієш їх цінити.

— Ти, Юро, гадаю не будеш мене підбивати на всілякі подібні комбінації, — буркнув Лев. Коли б ти побув у моїй шкурі, тоді сказав би інше.

— Не страхай мене своєю шкурою. Бували в гіршій ніж твоя. Думаєш у Моргана, чи в африканського бегемота гірша шкура ніж твоя? Подай цигарку.

Лев подав і, закуривши, Павловський пускає дим, три рази покашлює і продовжує: — А що там тобі сказали?

— Поздоровили, розуміється з матурою й після шеф... Знаєш, отой жидок, що минулого року так голосно прогорів на сукні? Зрештою, ти не знаєш... З таким Шатобріянівським носом... Підходить, значить, оглянув мене від кінчиків черевик до кінчика носа й каже: ну, що ж, млдой человек, знаєте? На зовні ви нічого собі... Додай до всього добрий одяг і за вами вся бабня побіжить. А люблять вас „вони“, га? Но, но! Не будьте скромні. Скромність — чеснота дурнів і старих дів. Та, кажу, постільки-поскілки... Зареготав. Еее, у мене око на всі боки. Даром своїм не легковажте... І після, манірно заклавши в кишені руки, почав оповідати пригоди свого життя й одночасно пояснив кілька гасел торгівлі: зручність, ризико, швидка орієнтація... Я, значить, подякував і пішов.

— І що ж?

— Ще побачу.

— Цебто? Що побачу?

— Шістдесят злотих, розуміється, ніякий скарб.

— Коли голий, то й листок королівська тога.

— Праці до біса. Цілий день у крамниці, ввечері підрахунки, плюс рекляма, плюс книга. Словом туди всі плюси, а

мені всі мінуси. Я йому нічого не сказав. Кажу, добре, подумаю, а остаточну відповідь, значить, за тиждень дам.

— Чому за тиждень?

— Бо завтра їду до Рівного.

— Ааа! Ну, так. Але за той час може й те корова злизнути. Ні?

— За тим усім стоїть Марія. Маркуш і Гофман разом грають біляр. Марія, Оля і Маня приятельки. Маня робить враження на Маркушового брата. Все разом...

— Ну, як так... Може ти кого з них припреш до мене. Змалюю, мовляв... Так і кажи. А по-моєму, плюнь ти на те Рівне й одразу вали до крамниці.

— Плюнуть на Рівне, значить плюнути на пару соток. А це ж хіба раціонально? Розказують, що один раз Марія мало не цілу ніч пробула в Ольги. Там усе і скрутилося. Ота сухенька Маня. Зайшов я до Груні чверть шинки з'їсти, а вона й каже: за вами дехто досить часто згадує. Я, значить, роблю вигляд, що не розумію, а вона давай картати мене. Ну, що ж. Я нічого. Маруся дівчина нічого, от тільки з мовженими ідеями.

— І що ж ти їй сказав?

— Груні?

— Еге ж.

— Нічого. Кажу, тепер занятий. Приїду з Рівного й тоді.

— А маеш ти які гроші на дорогу?

— Кий чорт.

— А де ж візьмеш?

— А от і мозкую. Це моя п'ята Ахилія сьогодні. Може й завтра — хто знає.

— А таки певний, що з того щось буде?

— Ти не знаєш Станкевича. Цей непевних справ не бере. А Грузин мені так наспівав, що просто лягай і обнімай. Чорт той Грузин, „не челаек“. Три дні Станкевича мучив і той згодився мене взяти. Десять відсотків з валового.

Павловський нічого не відповів. Лев мовчав також. За дверима чути застогнали сходи. Це повзе з коршми магістратський урядовець. Лев витягнув шию, вислухав до кінця довгий монолог його лайок, і почав роздягатись. За вікном весна.

Такої ночі не забуде Лев. Мало того, що вона місячна. Мало того, що хирлява яблуня під вікнами, вбрів безнадійних міркувань мешканців, хоч пізно, та все таки розцвіла препишно, до всього й місяць розгорівся й якась нічна пташина, забившись у самий кут запущеного саду, цілу ніч навіженно кричала, ніби хотіла перекричати парового млина.

Лев ліг, але заснути не міг. Всі сплять у цім будинку за винятком слюсаревої жінки, яка пішла гуляти в „Тіволі“ з новим любовником, та ще Льва.

Йому було душно й тяжко. Часто перекидався з боку на бік, постогнував, мов старий, скидав з себе покриття й думав, думав і думав. Думи неслися одна за другою, всі такі ж важливі й усі такі ж незвичайні. Від першого дня, коли став свідомо жити, до цього часу, коли починає свій виразний і власний життєвий шлях, збиралася його сила, снага, воля й тепер якось нараз скупчилася в один порив та не дає йому спокою. Він чує в собі дійсно неймовірну силу. Думки його течуть виразно й він бачить та знає, що його шлях перед ним. Треба тільки вперто над собою попрацювати. За цю одну ніч він побував у всіх кінцях світу, оглянув всі міста, всі фабрики, всі гавані, всі ті місця, де людський геній проявив свою силу. А світ дійсно таки великий. Думав і про Марію. Чудове, химерне створіння. Вона створена для казки й з цим усім багато іншого, крім слави для нього самого. Все це просто казкове. Безліч томів Канта, стільки саме Шопенгауера, повний, нерозрізаний збірник Гете, пара віршів Надсона, п'яно, мандри, море. Ні, ні! Так, розуміється, буває, але це не в нас і не для мене. Це десь там, далеко, в Америці, на заході Європи і хто знає в яких країнах. Це там ті славутні, зікраті лімузини з номером, місцем для фокстерера й ще двох закоханих. У задньому віконечку бомбається чортик щастя, а за ним запах бензину і мокрий, блискучий асфальт.

Далі йшли думки не такі. Вони скоро дійшли до кінця й Лев над ранок заснув.

У вісім годин його розбудив Павловський. Раніше не хотів перешкоджати йому дещо поспати. Сон був твердий і рівний. Лев зірвався, здивувався, що так пізно. За дверима на сходах хтось застукав. Лев ще не був взутий і босячком на п'ятах біжить до дверей. Через щілину у дверях, якою взимі звичайно ліз мороз, просовується невеличкий конвертик, листонош ще раз застукав у двері і погромотів по сходах униз.

— От маєш і листа. Цікаво хто і звідки?

Лев розірвав конверта і прочитав: „Довго думала, щоб його Вам написати й нічого не видумала. Так і лишилось... Марія. — Таку нісенітницю може тільки видумати жінка, — каже сердито Лев і жбурляє лист на постіль. До всього ще й російщиною.

Це підогнало Льва. Павловський дивився то на листа, то на приятеля й дивувався. Хотів мабуть довідатися про причину Львової злости, але, щоб не гаяти часу, поліз у хащі своїх бездонних кишень і витягнув на світ Божий пуляреса. Подаючи приятелеві банківку каже: — На, брате! Дивись і не забудь, що остання. Знаєш же?

Лев подивився на нього теплим поглядом, нічого не сказав, узяв гроші й подався на станцію.

У дві години по полудні він був уже в Рівному.

Перш усього справа. Розшукав власника маєтку, їздив з ним на село, довго говорив і вернувся аж у шість годин вечора. Зайшов у ресторан-каварню щось перекусити, сів за столиком, замовив холодну телятину й одно пиво; їсть і передумує все, що сьогодні пережив. Справа це не так проста. Власник чех, що набув за мізерію маєток, міцно вперається й безперечно без бою не здасться.

У ресторані майже безлюддя. На хорах, там де звичайно грає оркестра, три штучні пальми. Коло прилавку, перевісивши через коліна черево, куняє власник ресторану, подібний дуже на кацапа. У сусідній кімнаті біляр і пара безробітних артистів місцевого театру, цокають кулями. У протилежному від Льва куті два товстенькі та досить елегансько одягнені пани.

Темпо, з яким Лев налягав на свою телятину, свідчило про його добрий смак. Не мав часу і можливости пообідати і, розуміється, тепер мусить усе надолужити нараз.

Почало з часом темніти й загорілось світло. В ресторані повеселішало. Звідкись з'явилася сальонова оркестра — скрипник, п'яніст і бубенце. Заграли марша, почали сходитися гості. По столиках розложені клаптики задрукованого паперу, мабуть реклями. Лев зацікавився й довідався, що прибув якийсь цирк, чи щось таке. Пани, що сиділи в протилежному від Льва куті, почали щось вигукувати й голосно, розкотисто реготати. До них прилучився власник ресторану. Замовили собі якийсь особливий кусень музики й оркестра заграла. Лев через те звернув на них увагу. Придивившись до них як слід, Львові видалось, що один з них йому знайомий. Десь його бачив. У голові щось плутається і щось пригадується. Він? Не він? Чистий, голений, підстрижений, новенький попільняної барви, одяг. Такої саме барви з шовковою підшивкою плащ висить на ключці коло нього й у кишені видно парижські „Последніе Новости“. Він, каналія, чи не він?

В той час пан перервав розмову і, відкинувши ціле тіло назад, намагався видобути з кишеньки камізельки годинника. При цьому ненароком глянув на залю і зустрів цікавий погляд Льва. Пан одразу засяяв, забувся за годинника.

— Ааа! — зірвався він з свого місця і, несучи витягнутою перед собою грубу, оброслу ручиську, направився просто до Льва. — От це так-так! — радів панисько. Яким чином. Вибачте, Агафон Іванич, обернувся й кинув він своєму сусідові. У мене тут, брат, старий знайомий! Ааа! Звідки? Куди? Бачу: знайоме лице. І блиснуло одразу. Як же, як же. У мене око таке — раз побачив і на вік затамив. Ну, як живемо?

— Дуже мені приємно, — встаючи й потискаючи товсту, тверду руку пана, промовив Лев. Але до слова не міг прийти. Йорданов (це був розуміється він цілою своєю особою) не переривав своїх вигуків радості, ніби власного батька побачив. — Ох, казав він. Хто раз у тюрмі побув навзажди її затямив.

Згадали Кравчука, Будного та Йоську Китая. Згадали й Шабеляна. — Ех, — вигукнув Йорданов. Типи. Кожний не людина, а скарб і кожний по-своєму життя веде. Га?

— Розуміється. До в'язниць ідуть ті, що ризикують, а життя й є ризико.

— Хрусталева правда. І ви також... Дивлюсь... Ну, просто тобі справжній чоловік, а тоді... — і Йорданов голосно зареготав. — Ви бачу, їй-богу, підете в люди. Відчуваю... От цим... — і тикнув себе вказуючим пальцем правої руки в черево. — Що робите?

Лев оповів. Це зацікавило Йорданова. — Це доообре! — розмашно протягнув він ооо. Як придивишся до вас, та як придивишся, та й ще придивишся, то й бачиш: людина. У людини завжди щось є такого... ну, такого цікавого. А це саме головне. А я от, значить, знов у купці попав. Це найліпше діло. Ви часок маєте? Ну, так. Півгодинка. Гаразд. А випили б пивце? Ні? Каву? Каву то каву. Ей, там! Сюди каву й содовку з крендельом! Я, бачте, не п'ю кави. Нема звички. Чай, пиво, винце, горілочка, а кава напій не наш... Екзотичний. Нерви не видержують її, клятої. Так от: у мене є десь там на басарабському боці браток. Ну, ... господарить. Винницю має. А я по тюрмі візьми та й писни йому: так і так, брате рідний. Біда! Визволяй з преісподньої всі гріхи твої на себе перейму. А він візьми та й пішли мені пару сотеньок долярчиків. Оце саме і спасло мене, бо ж я чоловік третій і, скажу, на всі боки третій. Осів отут у цьому самому містечку й давай по-суконному... Вдарив, значить по-суконному. Але тут не Москва. Не повезло мені по-суконному. Сукна сама погань, купця чорт має. От я значить плюнув на сукно і вдарився в друге. Колись я в лісах мільйончики виганяв, руку було набив, цілі тайги за кордони імперії переправляв і, навіть, було вівчарню в Сибірі мав. І от візьми я та піди до тутешніх королів дерева. Там, думаю, мене, як стару кишеню знають. Викопає навіть я старе число торговельного журналу, а там мене колись і описали були й образок дали. Але мене й без образка спізнали. Старий прокуриснт знаної німецької фірми в Катовицях, як тільки промовив своє ім'я: ааа, так це ви? Ну, ну. От. Сідайте. Цікаво, дуже цікаво. І з цього пішло й мушу сказати не зле пішло. Дай Бог, щоб кожному так пішло. Промостився я значить до одної фірми й рубаєм ліс. Отут, недалеко, під носом. Рубаємо, ріжимо на дошки, робимо клапку й заганяємо французам.

Принесли каву й воду. Йорданов випив води. — Ну, каже по хвильці обсмоктавши верхню мокру, пухку губу — а як же ваші справи на далі? Це що робите, це так, побрехеньки. Чи не думаєте за порядне діло взятися. Ви ще молодий. А до товаришів більше не бажаєте? Там же вам плянова господарка, Дніпрельстан... От сучі коти. Читаєте ви їх часописи? Ні? А почитайте. От так плянове господарство. Як почнуть будувати будинок на два поверхи, так американського інженера випишуть і ще наплутають. Читали ви про житомирську лісову аферу? Крадуть стерви, аж чорно... Но. Чорт ім у пельку. Не наше діло. У мене от своє в голові. Передумую як би його невеликий тартачок завести. Воно, розуміється, тяженько, але піде. Тепер конюнктура — блискуча. Дещо своїх, дещо з банку й чоловік на ногах. От воно. І думаю я справу по-новому поставити й на широку, як то кажуть, міру. Хочеться, як то кажуть, заграницю зачіпити, тільки з початку треба помаленьку.

Тут Йорданов хвилюку подумав. — Знаєте, — почав він по короткій перерві. У мене повстає плян... Еее, так, так! Плян. От тільки почекайте. А знаєте що? — раптово обернувся Йорданов цілою фігурою до Льва. Знаєте? Еее, чи не бажали б ви того... вступати до мене на працю? (перерва. Йорданов пильно дивиться в вічі Льва. Той в непевності). Це знаєте певне діло. За років чотири, п'ять і ми самостійні люди. А мені молодих сил треба. От. І знаєте? — Тут Йорданов понизив голос і присунувся ближче до Льва. — Хочеться мені, бачте, своїх до діла притягати. Там усе, як от бачите, куди не зайди — все не наш брат. Усе чужак. От воно дещо образило. Людей тутешніх треба, бо ж ліс цей, як ніяк на цій землі росте. Ні? А рубають його чорт знає хто.

— Я, пане Йорданов, вже якесь місце маю. У магазині сукна... — промовив Лев.

— Сукнааа? От це так! То ж і я сукном починав і сукном покищо закінчив, — вибухає Йорданов.

— По-друге, — продовжує Лев, на лісовому ділі я нічого не тямлюся.

— Це дуже, дуже добре. А думаєте святі горшки ліп'ять. Думаєте, коли я починав, то щось тямився. Не в тім, браток, річ. Річ у людині, в характері... А ви його маєте, бачу по вас. Це мене і спокушає. Я ж не маю мільйонів. Не можу ж я отак піти до якогось там Гобельштайна чи Копельгайма і сказати: пане! Будьте так добрі. Зробіть ласку. Ви на дереві зуби з'їли, ходіть до мене й допоможіть мені. Я ось задумав нову фірму закласти, та ще й конкуренцію для вас. Ні, браток! Я мушу з початку. І людей мушу нових підібрати, і пакітал виробити, з-під землі його добути. Я вже оглядався по людях, є тут різні емігрантики, офіцерики, та то все більше почасти жіночих спідниць, та карт. До діла такого й гаком не затягнеш. Кажу вам це отверто, бо що ж

тут у папірці загортати. Я люблю людину розгорнену, подивись і бачиш. Ніс мусить сказати хто ти є, а мене не обдурю. Півсотні років несучи за собою й людей знаю. Вас бачу й чую. Коли хочете — приставайте до мене. Одразу не озолочу. Дам стільки, скільки буду мати, але зате як покажете себе в ділі — підете далеко. Допоможу. На початок кладу вам сто двадцять. Ну?

Ого! Лев ледве втримав радість. Невинне серце тікнуло й тільки нотка ділової людини стримала його від зайвог захоплення. Він підняв брови, зморщив чоло і, повівши правою долонею по голові, відповів:

— Я з вами можу працювати, тільки мушу обзайомитися з ділом.

— Інакше й не може бути! Згадую Шабеляна. Не людина, а зерно пшениці. Правда? Все є правда! Так значить вдаримо по руках? Добре! Дайте вашу руку й як захоче Бог, ми зробимо діло. А тепер тільки вашу адресу... мушу спішити... діло, справи на мене чекають. Сьогодні наніч їду до лісу. А ви?

При цьому він заплатив також кельнерові. — Я, каже Лев, повертаюся до свого містечка.

— Добре. Ідьте і чекайте. Покищо йдіть до того, що вам дає працю, а на моє повідомлення все таки надійтеся. Це не скоро, але станеться. Скоро тільки казка кажеться, та не скоро діло робиться. А ви щось неважно випадаєте. Блідість.

— Ну, бачте... Не виспаний... справи, весь час турботи...

— Розуміється, розуміється.

Лев написав свою адресу. Йорданов уважно заховав її до товстючого портфелика, обидва щиро потиснули свої руки й розійшлися. Добродій, що сидів з Йордановим, увесь час доки той розмовляв з Львом, терпеливо сидів, кутив і чекав. Тепер він встав і пішов за Йордановим.

До ресторану все прибувають гості. Гармідер побільшується. У білярдній, де все ще змагаються артисти, хтось виводить на мотив „Павлика“ з „Павлик Іванов“.

„Генрієта Бенрубі, Бенрубі, Бенрубі,

Виїхала на трубі, на трубі, бі...

і далі другу половину куплету висвистує. Лев, не дивлячись на втому, лишився посидіти тут. Мав добрий настрій. Це, що сталося з ним сьогодні, він сміливо може зарахувати на конто свого щастя. Гора з горою не зійдеться, а чоловік з чоловіком завжди зійдеться. От коли б тільки все це так і далі щасливо пішло. Думав і про Йорданова. Дивні є на світі люди. Працює, вовтузиться, збирає до купи багато грошей. Хтось приходить, руйнує все напрацьоване, а мене негода і знов те саме.

Лев мав час зважувати свої думки. Потяг його відходить аж у дві години ночі.

* * *

Додому прибув у сім годин рано. Потяг прибув до міста в шість, але цілу годину плужився з двірця до свого мешкання. Почувався надзвичайно втомлений. Вліз на горище, Павловський щойно вставав, хотів щось говорити, але Лев тільки через силу підповідав, не хотів нічого їсти і завалився спати.

Проспав мало не до вечора. Сонце урочисто стояло над заходом. Яблуня потроху скидає свої пелюстки. Над банею собору літають голуби. Якийсь жебрак підштикільгав під ганок і почав награвати на катеринці. Ці неприємні звуки й розбудили Льва. Павловський кілька разів навідувався додому й за кожним разом вертався до свого діла, не бажаючи голосно дихнути, щоб не збудити приятеля. Він тільки зупинився над ним і спостерігав його чіткі, виразні риси обличчя з міцним підборіддям. Хотілося братися за пензель і малювати.

Роздивляючись навкруги й розпізнаючи поволі себе, Лев ненароком натрапив на Маріїно листа. Він недбало лежав на краю постелі розірваний, мов якась викинена розбита посудина. Лев взяв його в руку і почав ще раз читати.

Тримаючи перед собою той клаптик паперу, як тримають далекозорі люди, широковідчиненими очима дивився він на ті недбало розкидані, похилі закарлючки й думав: що примусило родитись їх на світ? Який зміст ховають вони в собі.

І зненацька в точно означеній свідомості, ніби на фотографічній плитці, виступили перед ним риси Маріїного обличчя. Її глибокі, карі очі дивляться на нього поглядом великої любови. У них побачив Лев то, що заставило зродитись цим закарлючкам і цим нічого незначучим словам.

І цілий час думка трималася одного й того ж образу. Лев вийшов на двір, зійшов униз і подався в місто. По вузькій і кепсько брукованій вулиці, гримотять брички. Знесилені спеком міщухи тягнуться в бік „Тіволі“. Там загула дмухова оркестра старомодні вальси та хвиляста луна від неї летить через місто й б'ється об протилежну гору.

Перш за все Лев зайшов до голярні. Кількома помахами бритви, голяр надає його обличчю вираз, що сподобався навіть йому самому. За чверть години, поки розгорілися ліхтарі, Лев вийшов на вулицю свіжий і оновлений.

Після широкими, сміливими кроками Лев несе своє пружне тіло до ресторану. Білява Груня стоїть в авреолі ковбас і шинок за прилавком, привітно дивиться сміючими очима

на Льва. Вона вибирає йому найкращу шинку. Чорне пиво вибрала тільки для нього, ха-ха-ха!

Чому ні. Посміятися може кожний. Сміх є гарна річ, тількищо Лев не зовсім має до цього настрої. Ось він їсть, жує і, видається, не так шинку, як якусь думку. А Груня навмисне відійшла від нього і стала так, щоб він помітив її профіль, так від носа геть униз. Її погруддя цілком вдалося. Може навіть похвалитися. Тількищо Лев не повернув в її бік ані разу свою голову.

Але раптом, як це завжди трапляється, двері шарпком відчинилися і до середини увірвалася Марія. Вона сильно лучувала радістю і весною. Розгонно кинулася до Груні, але побачила Льва й обірвалася на півсловні, мов перетягнута струна. Лев натомість неможливо почервонів. До цього часу переважно бліді щоки поперше налилися червоними соками. Він перестав жувати і незграбно, скоріше животом, ніж головою, вклонився.

Марія зареготалася. Сміх її був дійсно щирий. — Ах, як ви смішно вклонилися! — І знов засміялася. — Поваааження! — навмисне проговорила вона це слово й навмисне протягнула а. Вона перша підійшла до нього й манірно подала руку. Щоки її горіли від схвильовання.

Лев звівся і перший раз помітив, що він на цілу голову вищий від неї. — Іжте далі, — сказала вона не знаючи, що має казати. Обидві руки зложила за спину й випадала, мов маленька дівчинка. — Ви вечеряєте? Вас не було дома? Оля... — звернулася вона раптом до Груні. — Ах, я ідіотка. Так і забула за Олю. Вона весь час чогось преться в те осоружне „Тіволі“. А що там? Ну кіно, ну ковбої, ну кілька гультіпак на подобу Жоньки Распутіна. Уяви, я презвала Спередонова на Распутіна. Спередонов, кажу, препогане й дике прізвище. І він, уяви, послунав мене. Тепер біжить вулицею, надметься й виробляє всілякі веремії. Ніби слон у чоботях, — і тут Марія роблено засміялася.

— Ніби ти бачила коли слона в чоботях, — сказала Груня.

— Розуміється. Можна уявити. У мене буйна й нездорова уява, це всі кажуть. Жінька натягне на своє „гальфе“ з якогось революційного ще сукна ті свої червоні чоботи... Ну, ти можеш собі уявити. Дурна Танька. Втріскалась! Ну, по вуха. Я не розумію, як так можна. А він сяде, вип'є дванадцять пив і дивується, що інший вип'є всього дві й більше не може... А оце зустрічаю Маню. Іде і квіти несе. Без Взяла і дала мені галузку. Як хоч понюхай. — Понюхала сама, дала Груні і при тому кинула погляд на Льва.

— А ви не хочете? — звернулася до нього.

— Понюхаю, і він підвівся.

— Він пахне дуже гарно. Ні?

Марія піднеслася дуже близько до Льва й подивилася йому в очі. Уста її при тому затримтіли. Лев це помітив. — Він пахне бозом, — проговорив Лев.

— Нууу! Слухай Груня, — рвучко обернулась Марія до Груні. — Понюхай!

— Я ж вже нюхала...

— Груня! Мовчи! — викрикнула Марія і всі змішалися, всі почули, що сховзаються, ніби по льоду.

— А в нас ще яблуня цвіте, — зазначив Лев.

— Ви також, як стигле яблуко. Глядіть, щоб вас не з'їли, — вирвалася з компліментом Груня.

— От ідіотка... От ідіотка, — дивиться на неї широкими очима й шепче Марія. — Чи маєш ти хоч остільки глузду? — і показує рожевий мізинчик.

— Пане Бойчук. Вона тут стільки...

— Груня! Груня! Як ти смієш? Груня! — викрикнула й перебила її Марія і кинула на неї квітки просто в обличчя.

— Дурна! Схаменись! Ти ж не знаєш, що я хочу сказати. От і не вгадала! От і попалась. Я зовсім не те хотіла сказати. Вона думає, що...

— Ну, Груня! — докірливо проговорила Марія. — Грунечка! Яке ти... маєш негарне ім'я. Зміни його на Гвоздичка й, коли ти хоч, щоб я виявила себе справжньою ідіоткою, то скажи тільки одно слово. Я зроблю тобі цю приємність. А ви, пане Бой і чук не звертайте, будь ласка, на неї уваги. Вона обжерлася сьогодні свіжою ковбасою і меле такі ковбасні речі, як той навіжений пивовар Куль Андрій. Я вчора читала Мак-Орлена. Ну й смішний автор.

Лев доїв, що мав на тарілці, обтер хустинкою уста й подивився на Марію. Вона криво посміхнулась і спустила очі додолу. Їх накрили довгі, рівні вії. Лев посміхнувся також, але спокійно вже? Після встав і виняв пуляреса. Держачи в руках дрібну банківку, він щось пригадав і дуже засоромився. Йому здавалось, що Марія зараз думає: „Ага! Маєш гроші, а повернути мені борг і не думаєш“.

Марія цього зовсім не думала. Їй і в голову не могло щось подібного прийти, але все таки це непокоїть Льва. Він платить Груні за вечерю, та витягає шуфлядку. — Ви, каже вона, такий буржуй, що навіть дрібних не маєте. А я от та-кож не маю.

— Почекай, Груню. Я маю, — вихопилась Марія.

— Розміняй, — каже Груня, дивиться з усмішкою на Марію і гладить банківку.

Марія поспіхом копається в своїй торбинці і не може знайти свого пуляреса. Рука від поспіху тремтить. Нарешті є, але ціла та процедура дуже довго тягнеться й Лев увесь час тяжко це переживає. Розплачуються.

— Так ви мене, значить, залишаєте саму? — каже з робленим сумом Груня. — Є люди, що мають щастя, тільки не я.

Марія кинула на неї грізний погляд і моргнула бровою. Саме в цей час увійшли нові гості і сцена мусіла закритись. Лев і Марія від часу свого знайомства, що триває роки, перший раз отверто у двох опинилися на вулиці, де ходять люди, собаки, світять ліхтарі і де кожний камінь може їх усвідчити і знеславити.

Але їм до того мало діла. Вони тепер забули на ті всі обережності, які так пильно до цього часу виконували. Першу хвилину їм обом бракнуло слів і вони не знали з чого властиво почати будьяке словесне порозуміння. Марія не могла прийти до себе і не могла повірити, що це вона дійсно йде і не сама, а з „ним“ і до всього цілком отверто і цілком близько. Їй здавалось, що вона не йде, а летить, чи пливе, бо не чула своєї ходи й не бачила перед собою ні людей, ні вулиці, ні протоптаного хідника. Дуже легко, дуже радісно, серце само від себе стискається приємним болем, у голові і очах легкий туман, що окутує собою кожний предмет. Навіть руки зробилися надзвичайно легкі й надзвичайно неістотні. Пальці їх прозорі і теплі, долоні нечутливі і злегка потіють. Дуже дивне відчуття на устах. Вони сохнуть і стягаються, а свіже повітря весни не встані освіжити їх.

Лев почав сердитись. Він сам не знає від чого і чого розбирає його та лютє. Може тому, щоб заховати своє збентеження, може просто з гордощів.

— Чому ви писали мені такого листа? — питає він зненацька.

— Який же він? — майже злякано відповідає Марія.

— Не люблю таких листів.

— Ну, а що ж я вам напишу? Ну, що ж я вам напишу? — викрикнула Марія.

— Нічого. Кажу вам: ви будете з мене розчаровані. Розчаровані по всіх швах. Я людина не цікава й тупа, а до всього груба й зовсім не вихована. Ви, зрештою, це самі бачите.

— Хіба я знаю, — недоречно говорить Марія. Я людей не знаю. Я тільки чую їх, от як песик. А ви були б цілком не такі, коли б тільки не та ваша насупленість.

— Це не насупленість. Це тільки зовнішнє. У нутрі я не такий. У мені тепло й радісно й жити я дуже хочу. Розумієте? Сіяти, лучувати назовні я не вмію. Потребую багато світла й тепла для себе. А ще хотів я вам сказати. Тільки прошу не ображуйтесь. Давайте перестанем дурня корчити з тією російщиною.

— Це жах! — викрикує Марія. — Чому? Це ж культурний язык.

— Ах, ті байки „культурний“, „некультурний“. Важливо бути щирим. Ми родились тут, тут маємо черпати культуру. Хто не бажає, може собі звідсіль викочуватись.

Я не росіянка, але можу ж я бути російською патріоткою?

— Не тільки російською, але й китайською. Це воля кожного, але я не бажаю говорити тією мовою й це зазначаю отверто.

— Боже, який шовінізм. Я зовсім не так вас увляла.

— Як бачите. Я ж вам сказав. Не бажаю, щоб ви мали про мене фальшиву уяву.

— Лев, — сказала тихшим голосом Марія. — Не будьте такі сердиті. Ви сердиті...

Тон, яким сказано ці слова, уговкав трохи Льва. Він схаменувся, але не перестав сердитись. Він сам не знав, що робити з собою. Він не міг взяти себе в руки, щоб керувати своїм почуттям, думками, пристрастю. На думку лізли все злобніші і злобніші вирази й хотілося конечно висловити їх у голос. Але не висловив. Зважував свою душу, ставив її перед своєю свідомістю й уважно оглядав зо всіх боків. Знайшов її розумною і свобідною й тому не бажав бачити її в полоні недоцільної злости. По довшому часі мовчанки, коли вони мимохіть йшли в західньому напрямку міста, де менше буває людей, щоб сховатися від небажаного стороннього ока, Лев промовив: — Не беріть поважно моїх слів. Я втомлений. Вчора я тількищо відбув довшу подорож, вернувся сьогодні рано і проспав такий чудовий день. Може тому й серджусь. Іноді шкода чогось утраченого й людина навіть проти власного бажання робить нелогічні вчинки.

Марія приняла ці слова без застереження. Але бути отвертою, розказати йому про все, що останніми часами пережила, не знайшла в собі сили і відваги.

Вечір теплий і радісний. Червоне сонце зайшло за гору й там лишилося, а гора ще довго догаряла, мов багаття. Лев і Марія непомітно зайшли геть за місто. В такий вечір, з таким настроєм, у такому стані можна пройти тисячі кілометрів і не помітити. Під горбками в садах, що криють у собі білі будиночки, десь-не-десь блиснули огники, задзвеніли пісні. Відчайний, довжелезний тенор виводив шалену пісню степу, пісню моря і пісню розмаху. Марія чула її і їй робилося радісніше, тепліше. Чому не можу бути вільною, як та пісня? Поставила собі питання і відповіла на нього зараз. — Лев! — сказала вона рвучко повернувшись до нього. — Лев! Чому не хочеш бути зо мною добрий? Я ж тебе люблю!

Сказавши це вона обережно взяла його за руку і відчула, що та рука відповіла на її щирість теплим і міцним потиском. Серце її стиснулося також, ніби той потиск від-

носився до нього. Вона відчула, що світ никне з її очей і що вона от-от впаде. Але все таки втрималася на ногах. — Лев! Ходім назад, — проговорила вона і вони вернулися.

Цього вечора Павловський довго чекав на Льва. Маленька нафтова лампочка скромно дивилася своїм світлом у відчинені на балкончик двері. У них знадвору вривалися далекі відзвуки музики з „Тіволі“. „Куди його чорт поніс, такого ведмедя“ — сердиться Павловський.

Нарешті сходи заскрипіли й Лев увірвався. Він, здається, двократно полекшав, став рухливішим і видавався у цій кімнатці, мов великий палець у наперстку з мізинця.

— Чудесно! Все чудесно! — гукає захоплений Лев.

— Не знаю, що там чудесно, але чи є яка вечерея? — сердиться приятель.

— Та я вже давно певечеряв, — каже Лев тим самим тоном.

— Але я не мав щастя того зробити, — трійливим тоном міркує Павловський.

— Юрій! Ти не їв? Та брешиш! То ж ти мистець. Вийди ось на балкончик, наковтайся місяця, співу і...

— І провались у потік. Повчи свою бабцю, — відповідає Павловський. А ти бачу розлізся, мов стара дівка, яку ненауроком поцілували. Що значить оное?

Лев сів і розповів. Вислухавши Павловський каже: — Ну! Так бачиш. Тільки не шарпайся, мов стригун у шлії, а то зірвешся. Той твій купчило видно виварений казан. Сип, хай вариться. Не все ж нам водичку тільки попивати. От штани твої зовсім розкололися, а монети нема. Одні цяцянки.

Лев виняв дрібні, що ще лишилися від вечері. — На, каже, а завтра йду до Маркуша.

— Нічого, нічого. Сховай. Це я зваяв. Все одно вже нічого нема.

— Забіжи до Груні.

— Це вже ти бігай до Груні, а я сп'ю. Завтра я малюю якусь стару малпу, то може також щось перепаде.

Павловський сів і почав швидко роздягатися. За хвилину залізне ліжко заскрипіло і увігнулося під його вагою. — Гутбай! — сказав він і заплющив очі. Лев пішов за його прикладом і по хвилі у кімнаті стало дещо темніше. Це згасла лампочка. Місяць стояв на щонайвищому місці, немов піп, що вийшов казати казання і задумався.

Від цього часу день-денно Лев вставав рано у сім годин, нашвидко голився, чесався, по можливості досконаліше чистив свій одяг та жовті черевики і відправлявся до крамниці. По дорозі забігав до дешевої каварні Ульмана й на льоту ковтав шклянку подробленої кави. У крамниці його зустрічає шеф з носом Шатобріана. Лев привітливо вітається, вислухає якийсь дотеп. Перед ним крамниця,

довгі й високі полиці завалені сувоями сукон. У найглибшому куті контора і телефон. Починається день повний слів, дам, панів. Гості химерні і вибагливі, але так й треба. Лев гнеться перед кожною „вельмишановною“ і сипле усмішки направо й наліво, бігає, міряє, умовляє. А ввечері в десять годин полуманий і блідий з'являється знов на своєму піддаші з балькончиком. Сіренький одяг, жовті черевики, гребінець і зубна паста лежать кожне на своєму місці. Гасне брудне і нікчемне світло і „гут бай“. Так ідуть дні.

Весна цвіла, відцвітала. Вступало бронзочоле літо. Вдарило сонце і каміння бруку розпікалося, мов хоре гарячкою. За відібрані наперед грошики, Лев зігнав собі одяжок барви сірого кота, одягнувся, підчистився, зав'язав краватку і переняв вигляд блідолицього Форста чи якого іншого Моріця Шевальє.

Павловський усе щось малював і все бігав та зганяв якісь лекції, якісь „уроки“ з латиною, з математикою і іншою нісенітницею. Обидва не мали часу навіть порядно поговорити. Але все таки траплялось так, що Лев находив часок „пройтись“. Якось так траплялось, що в той час виходила „пройтись“ і Марія. Вони сходилися, довго сварилися, боролися і кінчали цілунком, на протязі якого можна б скурити невеличку цигарку. Кохання їх приймало неймовірні розміри. Після того, як Лев у своєму новому одязі почав з'являтися у каварні Повального, де сходяться коло вкритих циратами столиків аристократія містечка, Марія впала в якусь любовну істеріку. Вона почала вибагливіше одягатися. Шовкова, мідяної барви сукня робила з неї пружню, тільки з добрими і теплими очима, змію, що кожної хвилини бажала на когось кинути і захищати свій скарб. Лев сам не кутив, але одного разу зауважив. — Дивись. Ота панночка курить. Це дурна звичка, але дуже імponує мені. — Після цього Марія почала також курити й робила це також дуже вміло, так що Лев тільки бавився з її витівки.

Сам він тримав себе досить байдуже і природно. Але його постава, вроджена елегантність говорили самі за себе. Зайшов до каварні, сідав за столиком, закладав ногу на ногу, пальцями лівої руки легенько поправляв своє волосся і замовляв каву. Постать його ширшала, розцвітала. Без єдиної усмішки він увесь усміхався. Він став бути відомим, а його бурхлива, повна таємничої романтики, минулість приваблювала й інтригувала цікавих. Всі ліцеїстки і учительки народних шкіл робили йому при зустрічі очко. Лиш блідість і постійна утом на обличчі свідчили про його життєву дійсність.

А ціле містечко дістало цікаву тему для своїх клепів. Старенькі бабусі, перекупки базару, старі жовчні дівки, про-

питі кавалери всі ці ображені і знищені життям люди уважали своїм обов'язком торкнутися кожної речі, що так чи інакше могла принести їм злобну втіху і розраду. Гофманівна! То та пекарова, отого чеха дочка? Ага! То ж я знаю її. А чули, що вона витворює? Знайшла якогось зайду і кохається з ним. Він нічого собі, але Боже! Що він є? Просидів у тюрмі, а тепер приказчик у крамниці Маркуша. Дістає на хліб і сіль, а вона ж сто тисяч має.

Стара Гофманиха боронилася від таких чуток рвками і ногами. Вона й чути не хоче про щось подібне, а коли б знала, що то правда, прогнала б Марію з дому. Особливо боляче стало їй, коли одного разу дочка замість мамочка сказала мамусю. — А це ж що? Звідки ти того набралась? Що я перекупка з базару?

Це розсердило й Марію. Вона не вбачала в цьому слові нічого перекупського. Навпаки, дуже вічливе і ніжне слово і через це на злість матері, вона почала навмисне „охлачуватись“. Гофманиха не може чути: чоботи, балакати, поважання. У неї прокинулася стара хороба аристократичної манії. У неї виріс флюс. Вона навіть вибила свого улюбленого й зовсім невинного песика Тризорку, бо їй здалося, що він загавкав не по-руські.

Марія нічого собі з того не робить. Зачиниться у своїй „буді“, де висить „Іван Грозний“, що надає цій отушкованій килимами кімнаті, вигляд клубу сатаністів, і грає. Грає вона дуже добре. Гра виходить особливою. П'яно само намагається відчувати Маріїну душу й вилити її в звуках. Сильні Вагнерівські опери, що забрали їй стільки часу на розумчання, вона грає для Льва, який ніколи навіть не чув їх, а тільки десь вичитав у часописі і похвалив. Але з часом вона дуже полюбила цю дужу, кострубату й дебелу музику. На неї нападав шал і їй хотілося кричати. В її душі зливалися пристрасть, прагнення і безсилля й тоді вона падала навколішки перед суворим образом і глухо, щоб ніхто не почув за дверима, ридала.

Лев вперто йшов через дні своїх буднів. Що день чекав чогось, що день надіявся, але одночасно розумів, що цілком його надія це перш усього його праця. Його амбіція не може вдовольнитися цим становищем, але без цього не може бути іншого, а через те кожний день вставав рано і лягав пізно. Через те йшов у крамницю і гнув спину всім. Через те посміхався всім чи радісно йому було чи смутно.

Одного разу з ним стався такий випадок: він ненароком зустрівся з „товаришем Андрієм“. Цей обношений, мов водовозна шкапа, товариш, у дев'ять годин вечора вертався з свого бурного бартійного засідання. Злий, розчер-

вонілий з велитенською у шлунку порожнечою, наткнувся він коло комісаріату поліції на Льва, що саме вертався з праці.

Зустрілись. Оченята Андрія загорілись сарказмом. Він тикнув пальцем у живіт Львові і промовив: — Ааа! Ти вже з портфеликом. Директор, чи що? Справи, справи. Чи скоро нас продаватимеш?

— Коли б хто дав за вас хоч ломаного гроша, продав би одразу. Біда, що такого дурня в цілій Європі не знайдеш, — байдуже проговорив Лев.

— Але все таки ти цього будиночку не цураєшся, — кивнув Андрій на будинок поліції і вишкирив при цьому зуби. — І костюмчик новий...

Але договорити цього речення Андрієві не вдалося. Лев робить два рішучі кроки, згрібує правицею Андрія за комір і труснувши ним, що тому мало не відірвалася голова, сказав: — Ти! Чуй! Вилощу всі до останнього твої ікла, якщо не перестанеш свинити! І всім хто буде щось подібне говорити. Геть! — І пхнувши очучвірілого товариша, Лев швидко відійшов.

Йому було прикро й боляче. Ціла мерзенисть і гідота провінційного партійного життя стала перед його очима. Люди стають ябидами, що бавляться в сліпу бабу з урядовцями такої ж ідіотської слідчої поліції.

Взагалі того вечора Лев шалів. Все видавалось йому мерзотою. Чи варто взагалі так віддаватися праці, мріям, коли навколо стільки тупого міщанства, завданням якого є гальмувати хоч який розгін, нищити хоч який талант, розбивати і плюгавити хоч які мрії.

Але вже другого дня з його песимізму не лишилось і сліду. Йшов і працював. І виявилось, що він має у праці щастя. За час його недовгого перебування у крамниці помітно було рух і оживлення. Серед покупців переважали молоді панночки і взагалі жіноча половина. Вітрина крамниці при допомозі Павловського прийняла також репрезентативний вигляд. Пан Маркуш виразно повеселів, але не звертав уваги на настрої свого працівника.

А настрої Льва не відзначався лагідністю. Його сердило, що ні адвокат, ні Йорданов не подають за себе ніяких вісток. Одного вечора і Павловський це зачіпив: — Ну що ж Лев? Щось твої протеже так і не відкликаються. Скоро три місяці і мовчок. Був ти у Станкевича?

— Та був, чорт би його забрав.

— Ну, й?...

— Ну й нічого. Каже чекати. На днях будуть гроші, а я те на днях другий місяць чекаю. Воно то й зрозуміло. Гроші не приходять отак собі...

— Це як кому. А купець також мовчить.

— На того я не дуже покладався. Думаєш, даремно всадив голову в те Маркушеве ярмо ?

— Так, діло швах. Суцільний протяг скрізь. Кватиру нема чим платити, а Матрона наша таким тобі колесом поглядає, що аж тошно. Коли б так не підморгнув їй, то пожене раз два, а залицянки до неї мають смак гнилої бараболі.

— У мене он білизна у прачки, а викупити нічим. У крамниці треба презентуватись, хай їй грім.

— Тисни Маркушеве черево і вже.

— І витиснеш дулю. Штани тріщать по всіх швах. На зовні сукно, а в середині чорт зна що.

І Лев знов майже цілу ніч не спав. Завтра субота і праці подвійно є. На другий ранок пішов до праці сумний. Зараз зраня посварився з шефом. Останній увесь час ліз до Льва зо своїми дотепами, скалив зуби від чого у Льва виникло бажання відвести кулака і брязнути по них по-своєму. Але зараз на такі речі не місце.

Так затягнулося до обіду. Обідає Лев у найближчій їдальні якогось вбогого пенсіону старої пані Льобе, чи щось подібне. Справжнього її прізвища мабуть ніхто не знав. Їли там крім Льва ще пара дрібних службовців і кількох гімназистів. Лев винен уже старій господині майже за місяць і та все терпеливо чекає. Заробітки Павловського в рівній мірі незадовольняли потреб молодих людей, хоч Лев винен йому також цілу півсотню.

Це і зморлива праця не могли витворити в парубка доброго настрою. Він мусить у крамниці бадьоритися, але назовні за крамницею та бадьорість зникала вбрів всьому. Хоча не можна цього назвати меланхолією чи сумом. Ні. Це зовсім щось інше. Це та вічна поважність, суворість, що надає йому навіть якоїсь своєрідної приваби.

Зустрічі з Марією не приносили йому відряди, хоч робив він це з приємністю. Ця молода, гарна, повна сентиментів і огню дівчина творила йому додаток. Її мова, дух, елегантія полонили його, хоч приймав він це байдуже протягнутою рукою, не приглядаючись, мов курець, що у знайомій кишені бере цигарку. Марія кохала його сильним соковитим коханням. Він подобався їй тією чіткістю характеру, пружністю кожного м'язу, окресленністю всіх тих ознак, що роблять людину цінною самою для себе, не дивлячись на все те, що оточує її. Чоло, вигнутість брів, лінія носа, уст, підборіддя, має на собі виразний слід надхненного різця, що дав цим частинам тіла велику, розумну красу. Марія не відрізняла його від своєї музики, від того ідеалу, якому цілим єством присвятилася і з першого дня, коли він „впав їй у око“, відчула велику духову притяжливність до нього. І вона не могла зарадити собі. Для неї це все. Це дорожче за золото й різні скарби цього світу. Вона взяла б його і від-

несла б далеко від людей, щоб мати для себе самої, мов цінний твір мистецтва.

Дні й тижні, що минали швидко в боротьбі й непевності не скрашували життя молодих людей. Вони не вимагали від них нічого, бо не вважали їх завершенням. Є люди, які певну добу свого життя уважають тільки хвилевою зупинкою на шляху своїх мандрів у майбутнє. Це доба неупорядкованості й хвилювань, а коло неї на чатах своїть воля — проводир у незнане краще. До таких людей належить Лев. Він глибоко вірив, що тимчасова його праця не його праця. Це тільки азбука, яку він мусить вивчити для того, щоб вміти читати в великих книгах йому ще не знаних. Хвилювали тільки дні, місяці, які, здавалось, так швидко тікають у безвість і відносять так багато молодості й сили. Йому шкода було не тільки дня, але кожної хвилинки, бо за цю хвилинку він уже не дістане ніколи нагороди. Це безповоротньо зникла частина сили і снаги.

Марія, мов чутливий термомір, відчувала його хвилювання. Їй хотілося підступити до нього, знайти якесь одне слово і сказати його. Їй хотілося б облекшити його завдання, скоротити час терпіння, відчинити скоріше двері до того справжнього, що чекає його там спереді. Вона може це зробити, але вона знає, що Лев не з тих, що шукають допомоги. О, ні! Погляньте тільки на нього й побачите. Це той, що сам хоче, сам змагає й сам бере здобуте. Це страшний, може і злочинний тип, але такий, що не терпить співчуття й милосердя.

Однієї неділі Лев і Марія вибралися на дальшу прогульку. День дзвінкий, соняшний. Спека розгарялася з кожною годиною й у полудень досягла неймовірної сили. Втомившись вони присіли в кущах під лісом, далеко за містом. Марія одягнена в легкі серпанкові одяги, які хотілося їй зняти з себе, щоб дати ще кращий доступ прохолоді. Лев же терпеливо сидів у своєму одязі барви сірого kota та з посміхом дивився на її химерні витівки. Ось вона скинула свої човники з ніг. Шовкові панчішки обтягають її чудові ніжки. Вона хотіла було одягнутись у мандрівне, але Лев не має мандрівного одягу, тому одягнулась як звичайно. — Лев? Я й панчохи скину. Можна? — сказала вона.

— Ну, — буркнув він з посміхом.

— І ти також. Роздягнися. Тобі ж душно. Ах, як чудово. Трава така холодна, лоскочуча.

— Ааа! Мене це не бавить. Лиши, Марусю.

— Але ж так душно. Скидай! Наказую! — І жартуючи кинулась до нього, щоб силою роздягнути його.

— Маруся! Геть! Забороняю! — рванувся він і викрикнув.

Марія зупинилась, зробила вигляд нагніваної, відійшла на бік і, накинувши на коліна коротку суконку, обняла їх руками. Схилила голову так, що її борода торкалась колін і з-під лоба дивилась на Льва. Лев здалека окинув поглядом її чудові ноги, обличчя, усміхнувся й почав насвистувати пісню: „Доки палатимуть полум'ям груди, дайте пожити мені, дайте пожити“. Цю пісню він сам не любив і не бажав ніякої свободи, але вона впливала з становища, в якому він опинився. Дуже часто людина зраджує свої переконання тільки для того, щоб їх захищати.

Він знав, що Марія не витримає довго свого гнівання. Вона переживала той час, коли гнів є тільки засобом, а не ціллю. Через пару хвилин вона вже підсунулась на колішках до нього і, обнімаючи його своєю чудовою нагою рукою, просила його: — Ну? Будеш добрий? Будеш? — Він переводив на свою мову й це значило: зрічешся своїх принципів? Станеш таким, як і кожний?

Гарячий день ставав подвійно гарячим, коли Лев чув коло себе цю пружню, свіжу істоту. Очима, устами, руками вона вливалася в його кров і розум страшний трунок, що в'явив і обезвладнював м'язи, волю й розум. Ну, от! Ти перемогла! Я твій, мов... і не знаходив порівняння. Бо надто сильна була в ньому молодість, коли ще людина не знає й не хоче знати границі між тим, що добре й тим, що заборонене.

На другий день, вернувшись увечері з праці додому, Лев знайшов на своєму столі порядний пакуночок, чудово, пожіночому перев'язаний якоюсь стрічкою. Навіть не розгортаючи Лев уже догадався, що в ньому. Це ті предмети, що на превеликий жаль, мають таку велику вагу в життю цивілізованої людини. Лев криво посміхнувся, порвав у першому ліпшому місці стрічку і розгорнув пакунок. — От дивись, — сказав він Павловському. — Ця сорочка, це початок моєї недуги. Коли б я пішов за нею, я вмер би на хоробу, що зветься міщанство.

Павловський відповів: — є ще одна хороба — глупота. Вона не менш небезпечна від міщанства. І коли ти почнеш філософувати перед кожною сорочкою, тебе не тільки баба, а кожний дурень осідлає. Ти ще стояв під кулею чекіста, тому й не знаєш кінця моралі. Вона ж любить тебе? Ні? Якого ж біса. Женись.

Лев зареготав. Сміх вийшов штучний. — Ти сам не знаєш, що кажеш, — відповів Павловському.

Але цей непомітний випадок дещо змінив становище Льва. У скорім часі вирівнявся борг Льва в ідальні... Прибавились деякі речі в його туалеті, нарешті з'явився ще один одяг, що так вплинув на поставу Льва, що не тільки Марія, а багато інших поважних і вибагливих у мужських моделях пань, заздрісним оком окидали її від черевик до

носа. О, як це може багато значити в житті молодої людини! Це знає Марія. Вона захотіла бачити його таким, якого вимріяла. Він ще до цього мусить курити і мусить уміти поводити себе в товаристві. Вона не любить товариства, але часом треба його любити, особливо тоді, коли треба доказати свою силу. Він мусить також навчитися танцювати, але замість цього він узяв собі лекції німецької мови і вечорами три рази на тиждень ходив до своєї учительки. Наука йшла сотужно, але все таки йшла. Засипаючи він не раз „кував“ свої „вокаблі“. По часі зробив навіть поступ і міг сказати: — *Meine liebe Marie. Wie sehr hab ich dich lieb.* .

Хотіла Марія, щоб Лев змінив своє помешкання, але про те цього був не тільки Лев, а й Павловський. Зрештою Лев задоволений своїм помешканням. Воно настільки маленьке, наскільки великі його зобов'язання, особливо по відношенню до Марії. Це сковувало його ініціативу і притуплювало поняття чесноти. Межа між можливим і неможливим дуже скоро почала стератися й коли б не його питома сила духа, він перестав би існувати.

— Слухай Марі, — казав своїй дочці пан Гофман. — Ти тепер надто багато вимагаєш на дрібні витрати.

Вона тільки сміялась. Це батькова пестунка й вона має право трошки посміятися хоч би й перед батьком. — А хіба я цього не варта? — і при цьому, розуміється, з властивою пестливим дітям зручністю, кидалася батькові на шию.

— Ну, ну, ну! Добре, добре! Ти ж знаєш, що я тільки так собі, — бурмоче батько й засоромлений вертається до своєї пекарні.

Місто почало шушукати. Кому є таємницею, що молодша Гофманівна має коханця. Це знає кожний. Перестаріла, масляної барви, дочка бурмістра, що в каварні любила сидати до того самого столу, коло якого сидав Лев, почала носити виключно матерії від Маркуша. Так їй, бачите, подобалось, а що кому подобається те й робить. Зрештою суконні одяги дуже добрі. У них людина чудово почуває себе як восини, так і взимі. Вибираючи „щось собі“ завжди зверталася до Льва. У нього, мовляв, чудовий смак. Після довго торгувалася, перебирала різні зразки сукна і приміряючи обов'язково хапала його за руки, бо ж він так скупо міряє. Мусить хоч трошки попустити і тримала його руки так довго, поки той на пів сантиметру попускав.

Лев часом ходив на прогульку сам. Це він звав відпочинком. Виходив на гору і проходився в одному місці з півгодини. Якось так сталося, що й бурмістрівна облюбувала собі це місце. Вона, або верталася від тьоті, або вийшла пройтися, бо цілий день протрималась з противним Мікою, що не дає їй спокою. А чи не правда, який гарний фокстер'ер? О, так? Це чудовий фокстер'ер! Лев від нього в захопленні. І той фокстер'ер давав можливість своїй пані

півгодинку простояти, або проходитися з Львом. При цьому панна бурмістрівна випитувала, що їй найкраще зробити на осінню сезону. Вона має того стільки, але їй нічого не подобається. Оце, що він їй порадив, тільки і можна назвати одягом. Решта бозна що. Він обережно зазначував, що сіра барва їй не личить. Це трохи стушовує її (боювсья сказати, що старить), а от їй чудово підходить чоколядова барва. У них у крамниці є якраз дуже добре, справжнє англійське, подібної барви сукно. З сукна переходили на літературу. Чи він що читає? Ні. Він не має на це часу і не має книжок. Ооо! Це пусте! Якщо він бажає, вона готова йому завжди бути до послуг. У них чудова книгозбірня. „Панна також ніколи не читає книжок, але купує їх багато“.

Лев нарешті зсилається на брак часу й вертається до дому. Панна ж бурмістрівна, зустрівши свою приятельку, шепче: — Гофманівна таку суму грошей тратить на того свого приказчика, що аж страх. І що вона в ньому знайшла. По-моєму він зовсім не цікавий.

— Ну, — відповідає приятелька. Можливо, що він не цікавий, але привабливий і інтересний.

Лев був у каварні, говорив з одним знайомим про марксизм, і експлуатацію праці, після ще раз зустрівся з панною бурмістрівною, яка з такою приємністю говорила „моє парважене“ і розмовляючи з ним так захоплювалась, що замість у каву тикала ложечкою у попільницю. При цьому застала їх Марія і цілий вечір Льва був змарнований. Він навіть не міг піти на свою лекцію німецької мови. Марія ненавидить тієї засушеної тарані (це її улюблений вислів). Вона залицяється сама до Льва й одночасно розпускає про нього плітки. — Маріє, — казав їй на це Лев. Є речі, які не варті того, щоб на них поважно дивитись. У неї стільки саме розуму, що в одного горобця, й ти бажаєш від неї бозна чого.

— Ах, говори! Я на твоєму місці просто не говорив би з нею й усе.

— Це ти, а це я. Я ставлю себе вище від усіх тих клепів. Зрештою ти не можеш бути в претенсії.

— На що ти натякаєш? — сердито проговорила Марія.

— Сама знаєш. Де пожежа, там і дим. Мене це страшенно невдовольняє.

— Ааа! То ти мене вже не любиш! Ти дорікаєш мені. За все те, що я зробила...

— Ууу, Боже мій! Маріє! Ради Бога закинь той трагічний тон. Я не маю наміру вислухувати будь які вичітки. Від сьогодні ми знов ти і я. Пам'ятаєш?

Марія у плач. Це було за містом і ніхто не міг цього бачити. Але Лев вернувся додому зовсім пізно і ввесь схвилюваний. Роздягаючись зривав сердито з себе убрання і шпурляв де попало. Павловський прокинувся, розплющив очі і сказав: — Що ж тобі твої штани винні? Чому той

жомірець на підлозі? Хоч їсти? Там я лишив для тебе сардіни, кусник сира і хліб. Угощайся.

— Прокляте життя! — процідив через зуби Лев.

— На життя нарікають тільки росіяни, бо не знають його. Ми, брат, не мусимо їх наслідувати. А я, уяви, намалював сьогодні кольосально ідіотську пику. Сам бурмістр. „Я, шепеляє, собствено гаваря тоже українец. Да. Я із Палтавщини, только мой атец бил паляком“. А чого ж ви, кажу, говорите по-російськи? „Както, знаєте, удобнее“. Дочка у нього подібна на яйце „в смятку“.

— Я нічого не мав би, коли б її чорти забрали, — зазначив Лев.

— Ну, ну. Ти но не дуже того. Я їй такі контабаси запусав, думав, клюне. А ти що? Знайомий з нею?

— На жаль.

— Ну, так ти її на мене нацькуй і все.

Лев на це не відповів. — Завтра, каже він, встаю у шість. Маю працю. Від першого, здається, діставатиму на одну десятку більше.

— А я цілу сотеньку порішив стягнути з бурмістра. Найменше тиждень праці. Хоче, щоб усе було, як у живого. Я, брат, нагадую тепер гоголівського художника. Коли не вдасться вирватись звідсіль — пропаду.

Лев не відповів нічого, згасив лампу і ліг. — Таак, — проговорив він лежачи. Ціле мистецтво нашого життя полягає в тому, щоб і в цій дірі не загинути марне. Мені здається, що це можливе. На другий день у сім годин ранку Лев був у крамниці. Він мусить посортувати і поцінити новоприбувші сувої сукон. Знявши з себе піджака він завзято взявся до праці. Щойно десь коло восьмої, коли все було на своєму місці, прибув шеф. Як і завжди безпечний і байдужий, він почав оповідати новий дотеп про свого брата, що живе з якоюсь там панією Копіловіч.

Лев випробував свої нерви і прийшов до переконання, що речі, які недавно чіпали його за живе і викликали в ньому буревій протесту, тепер зовсім не хвилюють його і він може дивитися на них цілком звисока. Він скінчив виклад у вітрині, відчинив крамницю і, показуючи шефові чисту і впорядковану, подібну на велику книгозбірню, крамницю сказав: — Ну тепер тут можна почати роботу.

— О, так, — зазначив шеф. — Тепер у нас дійсно порядок. А головне скільки панночок. Тепер у нас цілі китиці панночок. Це просто хоч міняй крамницю сукон на крамницю мод.

— Я на вашому місці це й зробив би, — сказав певно Лев. Я все оте лахміття повикидав би, завів би модний сальон, як слід розреклямував би, зробив би чудову вітрину і справа пішла б, як по маслі. Хто тепер купує сукно? А

одночасно погляньте : кожне міське сміття що сизони уважає своїм обов'язком змінити своє ганчір'я.

— Це ідея, — вигукнув захоплено Маркуш.

— Це навіть не ідея, а чистий капітал, — додав Лев своїм певним, переконливим тоном.

— Знаєте що, дорогий мій ? — сказав Маркуш. От від першого вересня ви вже діставатимете не шістдесят, а цілих сімдесят злотих. Одночасно почнем обробляти плян переміни крамниці. А й справді сукно не йде. Скільки я не б'юся, скільки не мучуся... Не йде та й годі.

— Ну, пане Маркуш, — перебиває його Лев. — Коли б ви хоч наполовину менше мучилися з панною Люзі, то й це пішло б.

— Хі-хі-хі! — захіхікав, задоволено виставивши наперед черево, Маркуш. Скажу вам секретно: їй-богу вона варта тієї муки. Впевняю вас. Але модний сальон усе таки заведемо. Це вже рішено. Треба тільки розпитати фахівців.

— Тут по-моєму не так фахівців модного сальону, як фахівців торгівлі й усе піде.

— Маєте рацію. Ніхто не родився Наполеоном.

Зраня покупців майже немає. Лев підводить рахунки, а шеф випнувши кругле, мов перевернута макітра, черево, і заклавши в кишені руки, оповідає на порозі своєму сусідові історію з своїм братом і панією Копіловіч.

До крамниці не входить, а влітає Павловський. Мало не розбивши шефової макітри, він ще здалека трясє в руці якимсь папірцем і реве : — Живемо, брате ! Тут... Дивись ! Тут тобі повідомлення від адвоката. Три сотні ! Дивись сам ! Це капітал ! — і Павловський кинув на прилавок папірець.

Лев байдуже відкладає рахункову книжку і, заклавши за вухо олівець, спокійно бере в руки папір.

— Що тут за шум ? — підбігає шеф. Що тут за лемент. Що ви, пане малярє, такий ярмарок тут чините ?

— Ви ж ярмарок любите, — відповідає Павловський. — Чому не замовляєте портрета ! Змалюю вас, що й мати рідна не пізнає. Живота вашого не бійтесь... Не зменшу... А забажаєте — помножу. Он бурмістр і то ризикнув і вийшов, мов гриб.

Лев тим часом сховав папірця і, ніби нічого не сталося, взявся далі за рахунки.

— А ми от, — каже Маркуш, з паном Бойчуком митикуємо над тим, як перемінити оцю нашу книжницю на дім красунь та їх одягів. Як піде, тоді напевне дамся малюватись.

— Еє ! Тепер пан Бойчук...

— Слухай, Юрко ! — перебиває його Лев. Ти пана Маркуша не слухай. Бери, роздягай і малюй. З нього справжній херувим вийде. А за гроші не журися. Він тобі в рахунок будучого відпустить яку там сотеньку. Ні, пане шеф ?

— Хі-хі-хі! Ну, хай буде!

— Так вдарте по руках!

— Давайте руку! Бий Лев! Відколи почати? Маю час з неділі, ось тільки змалюю бурмістра і одразу за вас візьмуся. Ну?

— Ну, хай буде ну. Не оставлю дітям мільйонів, то оставлю медальонів.

— Вашими устами говорить Спіноза, але які там у тантала діти. Мучитесь, мучитесь з тією Зюзі й усе на сліпу, — докидає Лев. Він помічає, що настрій його дуже швидко підскочив. А йдучи ввечері додому йому вже хотілося співати. Життя бере його в обійми. Ось прибуде додому й чутиметься там паном. Уже довший час не бачив матері, а треба б якось її стару відвідати. Згадав, як то вона падала на оцій ось площі перед поліцаєм... Ех, ну його! Згадав і Марію. Варто і її відвідати. Гнів, гнівом, а жити треба полюдськи, особливо коли чуєшся паном життя. Так. Йому напавду хотілося співати, добре що тут він сам. Ніхто принаймні не перешкоджає йому побути деякий час дівчаком.

Дома чекала його і друга несподіванка. До нього знов кинувся той навіжений Юрій. — Ну, знаєш! Тобі везе, мов байстрюкові. Тут ось і купець тебе згадав. Пошта Рівне. Поки не везло, то не везло, тепер просто криголом!

(Далі буде).

О. Л.

І В А Н Ф Р А Н К О

(До 20-их роковин з дня смерти поета).

„Тільки тепер, прочитуючи їх (листи Драгоманова, О. Л.) у цілості, я зрозумів як мало ті листи дали мені для розширення мого світогляду¹⁾ а зате як багато важкої муки вони причинили мені. Мені здається, що Драгоманов, певне сам того не знаючи й не відчуваючи, робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відпихав і знов притягав мене, зовсім безцільно, бо ж ані для загальної справи, ані для мене самого це не принесло ніякої користі. Драгоманов поведився зо мною не педагогічно, — це я писав йому колись у однім листі з гирким почуттям, і це, повторюю тут прилюдно, з таким же почуттям“²⁾ Я кілька років пізніше, за свого останнього побуту в Києві (вже засуджений мало-помалу конати від недуги, що на „клінічній мові“ позначалась важким терміномparalysis

¹⁾ У статті всі підкреслення зроблені нами.

²⁾ Ів. Франко — про своє листування з Драгомановим (М. Драгоманов — Листи до Ів. Франка і ін. — Львів, 1906 р)

progressiva) протягував скорчені хоробою пальці — „це все Драгоманов... Драгоманов та Веселовський: наклали мені стягачі та обручі на руки, повсиплювали дроту в жили, піску туди насипали — чуєте, як пересипається“³⁾ А що ніхто не міг зачути цього, зрозуміти потаємного змісту цих речень (пошепки переказували між себе, що доктор Франко божезволіє!) він колись „невіра“ й раціоналіст — звертав тепер до містичних глибин свій слух, прислухався таємним голосам духів і за їх порадою в очікуванні надприродного вибавлення „розмотував“ на руках „дроти“.

І так до самої смерті... На рубі двох світів, реального й вимріяного, на рубі життя й смерті спішив звільнитися з „обручів і піску“, лишити землі те, що належить землі, переступити вільним і очищеним Поріг буття. Проте навряд чи вдалось йому досягнути цієї мети, навряд чи вдалось розвантажити „життєву тачку“, що її полишила в спадщину йому, „улюбленому“ своєму синові, Рутенська земля. По-дитячому жалісно, по-дитячому безпорадно (він — „вічний революціонер“!): „...ой, який я нещасливий, як би так моя мама мене побачила!“ й за кілька хвилин опісля, о годині четвертій пополудне 28-го травня 1916 р. востаннє замикає повіки. (Ось що оповідає свідок цих трагічних хвилин: „Таки кознаю, гей клоче, кого може, всіх, всіх, ба всіх, але кличе хто є“ — та окрім пані, що його доглядала й згаданого вже свідка не було в хаті нікого... — Ей, я таки може вму, але (каже до свідка) прийдіть нині до мене почувати, конче, добре? — Добре, пане докторе, але я маю час коло 8-ої. — Е, прийдіть скоріше, бо я готов ще вмерти. — В цій хвилині став синіти, завернув очима, відкрив і замкнув і ще раз відкрив — хвилю дивився і замкнув... навіки“).

У глибокій самоті увійшов у вічність, увійшов у вічність, не зумівши **вповні** пізнати та виявити **до кінця** свого власного генія, увійшов у вічність зо страшною свідомістю,

³⁾ Дошіро тепер, на віддалі двох десятиліть з дня смерті Франка починають розкривати своє правдиве, сучасникам поета невідоме значення, поодинокі з'явища в його житті. Усе припадксьве, льокальне, хоч яким великим воно не здавалось його сучасникам, поступово облінає історичну постать поета. Її творить те правдиве й дійсне, що поза тим, що могло видаватися за життя поета незначним і навіть безглуздом, ховало в собі великий динамічний зміст, що „увійшовши“ в час і простір, монументалізувало життя, перетворювало його з низки „біографічних“ фактів наперед у легенду, а далі в притчу. Дошіро тепер починаємо розуміти, що те, що вважалось у житті Франка за сліпе затмарення духа (привиди й голоси з того світу...) — носило в собі глибокий символ органічної душі, було великим бунтом крові й серця, підсвідомим «тремлінням (що втілювало з'явища, супроти яких рухало в конкретні, глибокого символу, образи: тінь Драгоманова, обручі й пісок) подолати примари „світу цього“, бо чим можна було омилити розум поета, тим не можна було отуманити його серця, бо серце кожного великого поета прагне завжди живої творчої сили: свободи волі, віри і чуда!

що довгі роки „мов віл в ярмі“ тягнув **чужого** скарбу повні міхи“:

Я згадую минуле життя
Спокійно, та без радості, без туги:
Одно із нього виніс я чуття,
Що я не був у нім щасливий, други.
Багато праці і турбот і скрут
Та не було вдоволення, утіхи,
Мов віл в ярмі я чув на собі прут
І тяг — чужого скарбу повні міхи.

або:

У тачку життєву
Запряжений як наймит той похилий,
Я мушу так її тягти докіль живу,
І добре чую це — ярма не розірву
І донесу його до темної могили.

Ходило не лише про матеріальні злидні) — їх зазнавали й інші, а проте не судили в такий спосіб власне життя! — ходило передовсім про глибокий внутрішній конфлікт, глибоке душевне подвоєння — задля змертвілих раціоналістичних примар мусів приспати генія власного серця, ходило нарешті про почуття „собачого“ обов'язку супроти своєї „батьківщини“ — прочервавілого рутенського загумінку, що спонукало Івана Франка — у надлюській напрузі валити власними силами притхле, а проте міцне ще, склепіння „тутешнього“, галицької дійсності. До „душних і мрячних“ низин прийшлося спуститися з вершин життя...:

Неначе з гір, де повно світла, барви
І запаху, і співу пташенят
І стрекоту сверщків, потоків шуму —
Зійшов я вниз, де гниль, погані лярви,
Де душно, мрячно, пута знай дзвенять
І чахне дух серед зневіри й глуму.

Поруч драми, поезії й белетристики пише публіцистичні статті, пише наукові розвідки (пише... короткий катехизм економічного соціалізму!), редагує й видає наукові, літературні й політичні часописи, викладає в робітничих гуртках суспільну економію, складає програму польських та україн-

⁴⁾ Як відбивався на творчості Франка його постійний скрутний фінансовий стан, свідчить хоч би такий, повний гіркої скарги й жалю, вигук поета (на прикінці його життя — цебо в добі, коли він уже був загально визнаним письменником і духовим провідником): „Мене так використовують, що вже й жити не хочеться. Я змушений вести коректу чужих праць, справляти переклади на німецьку мову таких перекладчиків, що й до белетристики не годяться, не то до наукових діл. Я мушу слухатися, бо моє існування zagrożене. З тієї праці я осліп і оглух...“ Мимохіть пригадується тут парадокс, що його з якоїсь нагоди був кинув Золя — великим письменником може бути тільки багата людина. В сенсі цих слів міг пересвідчитися зрештою не один Франко...

ських соціалістів східньої Галичини, засновує „Радикальну“ українську партію») тощо, тощо — короткий катехизм економічного соціалізму й програму польських (!!) і українських соціалістів... — він — майбутній творець „Мойсея“, він — за власним своїм словом уже на схилі життя): „поет не партійний, а народний, всенациональний поет“. Учень Драгоманова, засуджений до в'язниці „за соціалізм“ і... всенациональний поет!

Розгортаємо Книгу — велично має на стязі його молоді музи:

**Наша ціль — людське щастя і воля
Розум владний (! О. Л.) без віри основ (!! О. Л.)
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов.»**

Високо підняти стяг! — перед цілим світом, перед усіма уярмленими народами, власним народом українським кинуте „людяне“ слово — „перекувати на леміш меч“,

Не зброєю, не силою
Вогню, заліза і війни,
А правдою і працею
Й наукою (! О. Л.)⁷⁾

„перевернути“ світа лад.

Хоче високо підняти стяг з великомовними гаслами про інтернаціональне братерство, про всевладну міць розуму, хоче запалити на обрії „сонце правдивої науки“⁸⁾ — угамувати „вселюдним“ словом фізичну й духову спрагу злиднених народніх мас і свою власну творчу потугу!

Проте кільканадцять років пізніш, на схилку свого віку —:

Хоч не згасав ніколи огник мій,
Та полум'ям не бухав, більш димився,
А замість світла сипав іскор рій.
Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився
Та не високо плив в руці слабій
І, хоч я жив, та все ж я не нажився.

Рік за роком зростало подвоєння між позовом власної крові й тим, що виблискувало на молодечому стязі. Думає, властиво **хоче** думати, що стоїть на твердому ґрунті, що в

⁵⁾ В „Радикальній партії“ Франко належав до „старшого покоління“, що стало в своїй політичній ідеології на „бездержавнім, федеративнім громадянстві“ М. Драгоманова, „в релігії на раціоналізмі“, „в мистецтві на реалізмі“.

⁶⁾ Наскільки є абстрактний зміст цих рядків свідчить недвозначно й те, що Франко так і не спромігся „втїляти“ його в живий мистецький образ: форма, в якій поет подає тут свої гасла скоріше за вірш, нагадує політичну, „агітку“!

⁷⁾ Порівняймо з цими словами Шевченкові —: „Як понесе з України у синє море кров ворожу...“ й — „... премудрих — немудрі одурить“, тощо.

⁸⁾ Слова М. Драгоманова.

„тверезому реалізмі свого світогляду спирається на неперушні закони життя, закони, що єдині вестимуть шляхом „поступу“ „без віри і Бога“ до медяної землі „щастя і волі“, думає, що стоїть на твердому ґрунті, а в дійсності висить у безвісті, борсається в тенетах хитромудрої „філософії“ конаючого позитивізму, серед чорних відблисків сліпого сонця мертвонародженої доби. І що тісніше старається підійти в своїй творчості до „солодкаво-добродливих“ гасел „всевладного розуму“, що повніше старається виявити їхню суть — то дужче викривлює голос: тяжким і незграбним є тоді його голос: голос звучить фальшиво, голос губить потужність і барвистість, голос продзвонює металевими звуками — холодними й чужими.

Хоче бути сумлінним учнем сумлінних учителів! Рационалізм — у релігії, реалізм — у мистецтві! Коли іздрігається земля в близькій передчутті доби, що за словом сучасного поета, мечем розсіче на дві половини — давнини й нового — дійсність, коли вже поглиблюється прірва та зростає напруження між землею й небом (люди незабаром поділяться на „гарячих“ і „холодних“ — „тепліх“ „не прийме до уст своїх“ Бог!) — він, що приніс із собою на землю „в устах — меч обоюдний“ і „очі, як полум'я вогню“ — замість візії майбутньої Житті, Початку і Кінця — стремить „реально“ відбивати малу буденщину своєї землі. (Описує страхіття галицького села, віршованим денником переказує свої чорні враження з в'язниці, описує страждання збідачілого жидівського пролетаріату (!) і т. д., і т. д., ніде не перетинаючи ці образи, як перетинав свою творчість Шевченко, блискавицею смерті й життя, — лише заправляючи де-де солодкавою чулістю „земної“ моралі — гуманітаризму. В автобіографії з гордістю каже: „Про свої новелі скажу тільки те, що без виїмку всі вони зображують **дійсних** людей, яких пізнав я колись, **дійсні** факти, на які я дивився чи які я зачув від свідків, малою образи тих кутків нашої землі, які я, як говориться, переміряв власними ногами“.)⁹ Загалом виконати старається все те, що зажадала від нього — мистецця його пліснява раціоналістична доба, а проте не може знайти в своїй творчості внутрішнього задоволення й радости).

Є більший за своє мистецтво, те мистецтво, що зріклося „віри“ і „чуда“ — всупереч власному „розумові“ та „добі“ прагне підсвідомо й віри й чуда, бо печать Вічності лежить на його серці, бо в його серці безперерви жевріє великий вогонь, що до високого бою рве тіло й дух... Є більший за цю свою творчість.

⁹) Не маючи при руці оригіналу цих рядків, ми їх перекладали з чеського тексту (J. Máchal: *Dějiny liter. slov. ч. III*).

Довго не може знайти й виявити себе, а проте шукає цього виявлення. Води рідного загумінку для нього є заплитки — у тузі за вічністю, не усвідомлюючи сам цього, стремить перемогти простір і час (хоче відобразити все, чим жило людство на всіх просторах земних!), щоб лиш дійти до Кінця, пов'язати Горішнє з земним. В його творчості оживають біблійна легенда й притча індійська, князівська Русь й німецьке середньовіччя, навальна Хмельниччина й „загумінкова“ сучасність галицька — він використовує всі жанри словесного мистецтва — пише окрім творів наукових і публіцистичних статей, прозу, драму й вірші, хоче бути універсальний, — перепаливши в собі все, чим жило людство, перейшовши цілу землю, знайти заспокоєння своєї незгасимої спраги...

Проте не був, як читаємо десь, „український Гете“. Доба, що в ній жив, уже тужила за іншим духом, тужила воздвигати (слова одного пізнішого поета): „нового Мойсея“, вогняного Пророка, що цілою істотою стане в оборону „одної ідеї“, Суддю, що **очистить** добре зерно від полови¹⁰).

Він не був „український Гете“ — не тому, що його голос може мав менший діапазон і сили за голос веймарського поета — він просто попри всю свою „світовість“ надто міцно й глибоко злучений був з рідною землею і був плоть від плоті, сином цієї землі), мав надто живе серце й здоровий обіг крові, щоб у добу, коли йшло про буття чи небуття мільйонів, віддатися метафізичному спогляданню й фавстівським спекуляціям¹¹). Дорога по чужих світах була **блуканням** його творчого духа. Поеднався з Богом, усвідомив серцем своє покликання, виявив свій геній мистецький **лиш на рідній землі¹²**), незадовго до того, як страшлива недуга „затмарила“ була його розум — тернистий шлях проробив поки дійшов правди й радісної прозорості „Мойсея“. Болісним словом підсумовує свою творчість :

Не вийдете на світло, небожата (пісні О. Л.)!

Не вивести вже вас мені до сонця !

Я сам оце лежу у темній ямі,

Я сам гнию тут до землі прибитий,

А з диким реготом по моїй груді

Тупоче, б'є моя лихая доля.

І не лише форма творів — його вірші нагадують місця ми римовану публіцистику ! — й їхня суть, **внутрішня образ-**

¹⁰) Гете ніколи не був духовим провідником національної Німеччини!

¹¹) Всім знане є мабуть, як гостро зареагував Франко на закид, що його збірка суб'єктивної лірики: „Зів'яле листя“ (нагадує в дечому „Вертера“ Гете!) є декадентною.

¹²) Уважаємо ая зрозуміле всім чому згадуючи „Мойсея“, говоримо: „на рідній землі“. Наступні рядки це зрештою ближче висвітлять.

ність і внутрішня динаміка, особливо, де він найповніше старається відбити чуже, вражають своєю важкістю, неорганічністю й надуманістю. І навіть там, де поет розсовуючи тісне склепіння своєї „ідеології“ усвідомлює розумом живу істину — вона видається нераз — через раціоналістичність її сприйняття — майже нелюдськи суворою, видається якимось прокляттям і тяжким ярмом: „Мій український патріотизм це не сентимент, не народня гордість, то тяжке ярмо, вложене долею на мої рамена. Можу здригатися, можу тишком проклинати долю, що вложила мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, не можу шукати іншого „рідного краю, бо я став би підлим супроти власної совісті“. „Як собака“ він любить свій край і ненавидить його з надмірної любови до нього! (Іншу любов до України знає Шевченко¹³) й ті нові покоління, що готові були скинути тягар неволі „мов пух“, що день Воскресний стрічає з голубами і сонцем і піснями!) Тяжким молотом „лупає“(!) скалу недолі його герой Каменярь (образ Каменяря й досі вважають деде найвищим виявом генія поета!) лупає скалу з тисячами таких самих як він — як він **прикованих залізним ланцом до скелі...**

В душі жевріють іскри великого вогню... Тужить серце пізнати генія власного духа, знайти загублені джерела живого надхнення, тужить — спалахнути полум'ям і переставити в ньому „залізні обручі“, що в них закувала його руки й дух мертвотна доба. Сплачує кров'ю за борсання й подвоєння своєї істоти, а проте йде вперед, йде все вперед. „дух до бою тіло рве“, розсікає мертву дійсність, прагне світлості й життя. І де перемагає, де спромагається говорити від себе, голосом власного серця — що далі — то частіше чуємо цей голос¹⁴) там досягає прозорості чистоти й потужної міці вислову :

Сила родиться й завзяття —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, сли не собі
Кращу долю в боротьбі.

або :

Мовиш : „Де нам взять Богдана ?“
Тільки Ти придатний будь
На святе велике діло,
Загартуй думки і груди !
До високого літання
Ненастанно пробуй сил,

¹³) Пригадаймо: „Нема на світі України, Нена другого Дніпра...“!

¹⁴) З роками Франко все далі відходив від дрібно-партійного й політичного „життя“ галицького... У зв'язку з цим його творчість набирала все більшої глибини й безпосередності

А Богдан прийде, як сума,
Ваших змагань, ваших діл !

І навіть оте, в мистецькому відношенні таке наївне, майже дитиняче: „А Богдан прийде як сума(!) Ваших змагань, ваших діл“ носить вже в собі зачатки може ще елементарної, а проте могутньої сили духового напруження й зросту, що, остаточно подолавши цьвілість і зашкорузлість форми, спалахне в „Мойсеї“ динамічною глибинністю суверенного творчого генія. Не значить це певно, що в „Мойсеї“ поет осягає раптово якоїсь бездоганної та й абсолютної краси віршу й образу — можемо знайти чимало уривків, а то й поодиноких творів з попередньої доби, де ота зовнішня, формально-естетична сторінка стоїть мабуть не на нижчому рівні, і, навпаки, можемо зустріти й у „Мойсеї“ „формальні зриви“ (ходить тут зрештою нам не про це!) — та лиш у „Мойсеї“ спромагається поет схопити повними грудьми подих вічності, з нею поєднати своє творче „я“ — осягає творчої свободи, говорить, може під час ще заїкливо, а проте вже власним своїм голосом. І, що здавалося колись недосяжне, стає тепер приступне й легке : сутоіндивідуальне поєднується через тіло й кров у суцільну гармонію з універсальним, живим, полум'ям спалахує жива правда, живую радістю — містична істота переможного духа:

Хто здобуде всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом
Скарби духа загубить.
Хто вас хлібом накормить, той враз
З хлібом піде до гною ;
Та хто духа накормить у вас,
Той зілється зо мною.

І навіть трагедія Мойсея — символічний образ його власної трагедії, — трагедія генія-провідника, що за хвилину зневіри тратить під брамою в Землю Обітовану життя, не віє віянням вічної згуби : за хвилину зневіри тратить вождь своє **земне** життя, тратить земну відплату, земну нагороду, зберігає проте життя **вічне** — злучується духом і плоттю з народом своїм і живе й діє в ньому.

І лише через нього, через народ **свій, народ осібний, народ єдиний і „неповторний“**, народ, що з його плоті повстала його плоть, із крові — кров, пїзнає й осягає живу вічність. Виринає з серця все нечисте й все припадкове — щоб дійти життя **надособистого** ; щоб своєю істотою обняти цілий народ і покласти на нього печать благословенства Божого — високе упризначення переродити фізичну плоть у духове ество, перемогти часове задля вічного. Лише злившись в одну цілість з народом своїм, прийнявши в свою душу

народню душу, може дійти високого горіння й радісної повноти буття, бо в його серці битиметься тоді мільйон сердець, у його серці горітиме туга мільйонів — кривність фізична переродиться в кривність духа.

Є символічна постать. У ню, — легендарну постать, про рока, що з своїм зубожілим народом у пустині блукає, в пустині шукає сорок років Землі — вкладає, поет щось більше за зміст свого „зовнішнього“, „формального“ життя — вкладає ідею, **горішній** зміст цього життя, вкладає високе й вічне своєї істоти. Постать Мойсея є **живим** символом його життя, є живим символом, бо **зродилась у муках із серця поета**, бо її плекав і вирощував кривавий досвід кривавих років — кривава покута за зраду самому собі, за зраду генієві свого духа¹⁵).

Не є вже абстрактною спекуляцією мозку — є живою істотою, істотою реальнішою за багато інших „реальних“ істот, зосередивши на собі всі сили, всю духову насиченість, увесь творчий патос поета. І з часів Шевченка мабуть ніщо в українському мистецтві не горіло таким сміливим розмахом думки, такою вулканічною силою чуття, такою безпосередньою прозорістю вияву, як візія поета містичного сподіння Вождя з Народом:

Як би ти знав, як люблю я тебе!

Як люблю невимовно!

Ти мій рід, ти дитина моя,

Ти вся честь моя, слава,

В тобі дух мій, майбуття моє

І краса і держава (! О. Л.)

Я ж ввесь вік свій, ввесь труд тобі дав

У незломнім завзяттю

Підеш ти у мандрівку століть

З мого духа печаттю¹⁶).

І мабуть з тих же часів ні один мистець багатомільйонного народу не спромігся був до нього на таке прозоре й разом з тим потужне пророцтво героїчної світлості ще

¹⁵) Яким тяжким досвідом приходилося Франкові звільнитися баласти „вселюдських“ правд свідчать яскраво хоч би такі знаменні рядки, писані поетом з нагоди кривавих виборів 1897 р. у Галичині: „... я побачив, як довкола мене валився ввесь той світ ідей чи ілюзій (! О. Л.), над якого реалізацією я працював, і в хвилині розуки я кинув каменем у прірву і усунувся набік, покинув назавжди експериментування з працею на двох вагонах і дав собі слово присвятити всю свою працю своєму рідному народові“.

¹⁶) Критик формаліст може захитати зневозможно головою й над цими віршами! А проте треба мати в жилах „замість крові чорнило“, щоб не відчувати тієї „голої“ краси й сили виразу, що осялює, робить „нечутою“ й „незримою“, може деяку зовнішню гугнявість цих рядків. У повній високості й потужності звучить уже тут голос суверенного генія, що осягнув найвищого щабля творчої свободи: знає де стоїть і що чинить.

„без'язикої“, ледве „зліпленої“ з землі раси, пророцтво, що кінчиться переконливим :

Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш **як хозяїн домовитий**
По своїй хаті, своїм полі.

Зійшовши на творчі вершини „Мойсея“, **осіяв** був своє мистецьке „я“¹⁷⁾. Далі до кінця життя свого змагався з темними привидами раціоналістичного віку, щоб звільнити з його лабет і своє тіло, себе самого, свою малу буденну істоту вибавити з-під його уважливої опіки, і чи спромігся на це лишилося заховане від сучасників і нас — нащадків, у потаємному мить смерті. Довелося, страждати йому, як мало кому — духовість розбилась на два ества — довелося страждати, бо великий, майже нелюдський тягар наложено було на рамена: довелося пройти пеклом світу цього, своїм стражданням викупити життя грядущих мільйонів.

В кінці ми повторюєм: Учень Драгоманова, засуджений до в'язниці „за соціалізм“ і... всенаціональний поет!

Проте був всенаціональний поет — попри всі свої похибки й „гріхи“, попри всю свою довгочасну відданість „добро-тливим“ гаслам мертвої епохи... й був ним через те, що своїм всеобіймаючим, метким духом міг охопити ціле народне буття, міг порозуміти його в кожній деталі, був національним поетом, нарешті й не через те, що любив свій народ, що терпів у його стражданні, — він був національний поет, бо **свою любов умів обернути в хотіння й дію, умів цілою істотою стати в оборону одної ідеї, умів удунути в тіло дух, обернути мертве в живе. Вмів плисти проти течії, змів пізнати самотність**,¹⁸⁾ **умів навіть, „у гріху“ зберегти світле лице й ясну велич духа. Розбив тісну шибку Рутенської доби. Українська література, ціла українська духовість стала йому — як стала колись Тарасові Шевченкові — за зброю, за вогняний меч, що має служити високому завданню: здійсненню відвічних прав на високе буття востреслих мільйонів. І не дарма на його словах:**

¹⁷⁾ Читач не знайде на цих сторінках всебічного освітлення творчого й життєвого шляху Франка — наше завдання є багато скромніше: хочемо лише в кількох словах підкреслити в чому полягав ідейний зміст його життя, що прийшовши горнилом років, живе з його спадщини в нашій добі й житиме в віках.

¹⁸⁾ Як шанувало українське суспільство Франка свідчить така красномовна й типова для тодішньої дійсності „картинка“ (зо спогадів К. Грипівчевої): „Сидів (Франко за місяць до смерті! О. Л.) мов неприємний, не п'ятав самочинно про нікого, заобсорбований власною безпелою.

У якусь хвилину торкнув іронічно відрець біля своїх ніг.

— „Пощанувала мене суспільність сороклітнім ювілеєм, але я волів би, коли б це відро було вилите в пору...“

. . . . Я син народа,
 Що вгору йде, хоч був закутий в льох,
 Мій поклик — праця, щастя і свобода,
 Я є мужик¹⁹⁾ пролог — не опілог

словах великого сина княжої землі Галицької, Івана Франка,²⁰⁾ споруджує один сучасний поет нову українську майбутність:

Так ми пролог. У вас і королі
 І шибениці, і церкви й картини,
 А ми — лиш проба першої людини,
 Нас тільки вчора зліплено з землі,

Ми ще ніколи не були собою,
 Не підіймали стяга на морях
 Ні по чужих, невиданих краях,
 Де квіти квітнуть барвою новою.

Ми без'язики, безіменні ми —
 Німа вода холодного свічада,
 Слизький туман. Ми привидів громада,
 Що непомітно ходить між людьми.

І рантом кров у жилах закипіла,
 Пройшло по тілу радісне тепло,
 І творча думка осяла чоло
 І морок бідний дивно оживила.

Народи й царства! Днів і поколінь
 Моря дзвінки! Дивуйтесь немогутнім:
 У давнім ваше, наше — у майбутнім!
 Для вас земля, а наша — далечінь!

¹⁹⁾ Характерне призначення про свій перший арешт Франка: „... я був соціалістом по симпатії як мужик, але далекий від розуміння, що таке соціалізм науковий.

²⁰⁾ Цікаво, що Франко як і Шевченко над усе любили дітей і природу (перший розпочав організовані прогульки молоді до Карпат!). Зовнішньо незаметний („рудоволосий, з сухими рисами... турботного зору...“, тощо) він мусів посідати в собі якусь скриту „принаду“ духа, що притягувала й купила біля нього й людей з різною ідеологією й інтересами. Вирішивши в „рутенно-австрійському“ загумінку, Франко відчував глибоку інстинктову відрау до усякого... формалізму.

О. Стефанович.

ОЛЕКСА ВЛИЗЬКО*)

* * *

„Я іду ясний дорогами,
Серце вимивши вогнем“ —

ці рядки Влизька можна було б узяти за мотто до ранніх його віршів.

Сам ясний, він розкриває свої обійми всьому, що ясне :

„Заберу в обійми, у свої ведмежі,
Все, що є ясного на оцій землі!...“

Та ця земля юному, широко-розкритому зорові постає романтика — вся ясна, вся радісна („і плине, плине по етерах у безвість радісна земля“) — і він всю її, цілий всесвіт обніме. То нічого, що крізь цю прозору ясність світу просвічує темне, — нічого, що око вже підгледіло „терновість“ світу. Може, тому він ще дорожчий для поета. В душі стільки любови, що в одному серці її не змістити („як би можна помножити серце, я помножив би тисячу раз“), її одної вистачить, щоб залити темноти світу нестерпним промінням, запалити світ, зробити його ясным („щоб світ загорівся, і став би, і розбив би старі береги!“) Обійми, простягнені до землі, розпростерлись на цілий всесвіт :

„Вогню, вогню ! Надлюдської любови !
Хай кров кипить у грудях молодих !
Беру тебе, о, світе мій терновий,
В обійми сонячні ! — Як теплий птах
І птах вогнений, облітаю серцем
По всіх світах, — над людом простягаю
Безмежні крила ! — Хай приходять всі
Під їх покрови ! — Як не знайдуть раю,
То знайдуть пекло молодих обіймів...
Любови буйної, гарячої (вогню !), —
Усіх річей любови чарівної,
Щоб враз любити землю, звіря, люд
І жити сонцем, тільки сонцем жити...
Беру тебе, о, світе мій терновий,
В обійми сонячні ! — В любов мою
Як в німб кладу ! засяй перуниним світом,
І очі хворії нещасному сціли,
І осліпи того, хто тьму сподобав,
Сховався в льох ! Любови і вогню !“

*) Народився 1908 р. Селянського походження. Почав друкуватися 1925 р. в журн. „Глобус“. Належав до літ. організації „Молодняк“ та „Всеукраїнської Спілки Пролет. Письменників“. Працював також у „Новій Генерації“. Є автором ряду збірок, з яких найкращі: „За всіх скажу“ (1927) та „Живу, працюю“ (1930). У грудні 1934 р. розстріляний більшовиками за націоналізм.

Ввійшовши у східньоукраїнську поезію якраз тоді, коли її захлинала хвиля осінніх мотивів, Влизько, дійсно, мав право сказати про себе :

„Я втримав в осіннім покоті
Повну сміху козубень...“

З цією козубенню він ніколи не розстанеться:

„Я незламаний! — просто і щиро
Це скажу і снагою нап'юсь!
З скалозубими рота не щирив,
Але, — вірте, — весь вік просміюсь!
Ну й та як же мені не радіти!? —
Чи дороги імла замела,
Чи усі ми — не кращого діти,
Чи епоха моя замала!?...“

Він цілим еством відчуває велич своєї тривожної епохи й добре знає, як відповідально бути в ній поетом:

„Не лицемір, поете, серцем,
І не роби із нього шарж:
— Замало глянути крізь скельця
На бунт, виспівуючи марш.
Давно набридли струни ліри.
І пил злетів на святість тем.
— Зроби без жрецтва і офіри
Себе самого бунтарем!
Твої пісні — гарячий племін,
Що палить темряву, мов лід!
Навіщо ж коришся утомі
І оглядаєшся на міт?

— — — — —
Нам треба пісні — бурі, грому,
Нам треба — бомбами слова!
Ні слова — хто там? — про утому,
У кого скніє голова!

Нам треба кожного салдатом
На наші будні і фронти!
Поете — в бій! Доволі ждати!
Громами пісню рознести!

Приймає всю її жорстокість, що не терпить безсилля:

„Пошле з прокльонами на страту
Усіх, що люблять тишу, тінь,
Що серцем, м'язами — кастрати,
Зреклися льоту і шалін!“

добу, що підносячи „залізні жерла гармат, націлених у світ“, — визнає тільки силу:

„Ступайте у маршах! Видзвонюйте гуками бруки!

Хай гулом одлунить земля під ходом крамез!“
вірять у ясну прийдешність України:

„...Славословлю по-щирому!
 І нема тобі, радість, кінця!...
 Тихо сходить за стумами, вирами
 Тепла віра на юні серця...
 Розпускайтеся ж, сонячні парости,
 І бреніте промінням в юрбі!“...

Радість, ясність. Вона у світосприйманні поета, нею насичено його відношення до епохи, до України, — вона і в його коханні й у його природі.

„Там на полонині, де в кущах омани
 Ходять біля ставу, а за ставом млин, —
 Безтруботно стану обнімать кохану
 І зім'ятий буде пахнути полин“.

Що до цього можна додати?

Природа його — здебільшого весняна, сояшна:

„І дзвенить золоте цебро,
 І стримить золотий Дніпро.
 І однаково сонце б'є
 У чужі серця і моє.
 І страшенно багато підстав
 Написати усім листа
 Про загально відоме, про те,
 Що під сонцем невпинно росте
 Вся країна й зіницями дня
 Примружується як кошени.
 Заєць зоряний шлях перетнув,
 Повернув у куці і заснув“.

І над зимою у нього горить його любе сонце („сонце ти гаряче, — братіку мій старший!“):

„Сьогодні сонце тепле і просте, —
 Отак схопив би яблуком у руку —
 І кинув би на крижану розпуку
 В холодний степ!“

Навіть осінь, українську тихошелесну, заплакану осінь, він „по-своєму, по-юнацькому зрозумів“:

„Хай шумить і кошлатиться пуца,
 Хай торішне з листочками мре!
 Це живе, молоде, невмируще —
 Одрубало зогниле, старе!“

Навіть осінь у нього весела:

„А чи знали ви осінь веселу? —
 А чи знали ви осінь — вогонь? —
 Отоді, як солом'яні села
 Над токами розбуркують сонь?“

Простий, як стріла, і ясний, як день, шлях. Коли часами і набігають на нього тіні, то лише хвилює і, здається, тільки для того, щоб потім він білів іще ясніше. І жадного пе-

редчуття, що цей шлях скоро обірветься, — жадної гадки про смерть. Навіть тоді немає їй місця в творчості Влизька, коли вона нагадує про себе, заглядає йому ввічі, — в 1927 р. він майже чудом виривається з її лабет у хвилях Дніпра („потопаю, виринаю знову, виринаю знову і живу!“). Такий є ранній Влизько. Влизько першої половини свого короткого поетичного шляху. Ясність, життєрадісність, бадьорість; лаконічна, але глибока і бурхлива емоція; свіжість, безпосередня щирість відчуття; напружена волюва активність; уцільність, — ось прикмети, які характеризують Влизькову творчість цього періоду.

* * *

„Що романтиком я народився,
Це написано і на виду“ —

сказав у одному вірші Влизько. І справді — вже та ясність і радісність, з якою він дивиться на світ („дивлюсь на світ — в рожеву призму“), свідчить про це. Може, найяскравіше виявився романтизм раннього Влизька в його оспівуванні природи. Чи не наскрізь романтична, напр., оця його весна з її легендарними далиною і давниною?:

„Весно, ти знову ідеш. Ой, ідеш ти, блакитна красуне!
З моря ти вийшла далекого, з моря гарячого вийшла.
Там, біля скель мармурових, хвилі прибоюми лунять,
Дивні легенди шепочуть і піною беріг голублять.

Весно, ти знову ідеш. Ось Дніпро із любови до тебе
Казиться ввесь і тремтить і під льодом зубами скрегоче.
Милий, хороший Дніпро пригадав про юнацьку давнину
Милий, хороший Дніпро закохався в весну, дідугеля.

Синю давнину згадав, — як ходили козари й пологи,
Велетні в лісі ходили, в лісі жили козарлюги;
Люди з піснями і сміхом звіря з ножем полювали,
Звіря з ножем полювали, — в шкурі звірячий ходили...“
Здавалось би, що, почавши так, Влизько повно справдить своє:

„Я вросту в сторінки фоліанту,
Де романтики шалений лет“,

та сталося інакше: коли світанок поета був ясний і радісний, то денну його путь можна назвати шляхом хитань, борсань, — шляхом самозаперечень.

Ось Влизько назвав себе романтиком, свою дорогу простелив туди, де — „романтики шалений лет“, — занедовго він вигукне:

„Згиньте, романтики! ви — останні!...
До скроні — кольт!...“

„Я недалеко від рафаелізму!“ — каже він в другому місці, задивлений у велике минуле; для нього рафаеліста, є

тільки одне сприймання світу — „як величезної оптимістичної, божественної, сирової бази“ для його мистецтва. Та скоро Рафаель стане у нього „зовсім недоречний“ — і блюзнірським вигуком:

„Мораль така потрібна мені —
Кинь Рафаеля! — Даєш Дені!“

він перекреслить свій рафаелізм.

Уболіває, що „бомбами розтروщений мармур Міхель-Анджелло“, що „мадонна Донателло в кафе заспекульована, де богом джин та ель“, — щоб потім запросити Венеру Мілоську „на пляшку пива“, розвінчати її „од люврових лаврів“, засипати її компліментами, як ось: „ви душею — з мізер-мізера“, „ні богу — свічка, ні чорту — копа!“

„Чую, чую: — обіймає жаль, —
За великим невимовна туга,
За незнаним“...

але цю тугу, — „непідтягнуту попругу крові й серця молодого“, — охрестить — „спадщиною гнилою“.

Тема любови.

„Не прийдеш, як вчора.
Не впаду у синь —
Листям з осокора
Молодих хотінь.

Не полину з вітром
До примарних міст...
Тільки місяць титром
Упаде на лист“.

Або:

„Пізно а чи рано, —
Все мені одно, —
Стану Дон-Жуаном
Під твоє вікно.

Забренить гітара
І можливо, вб'є
Золотим ударом
Молоде моє.

„Синю серенаду
Про шехерезаду
З вітром — вічна-віч —
Наспіваю в ніч“...

Чи вщерть напоєне мукою:

„Губи твої, очі твої, —
Темна, гнітюча краса!
Вони не мої, вони нічий,

В них спека пустель не вгаса!...

І все безнадійніше десь ліворуч
Безжалісний бій хвилини...

Це знов перебої... Так муч же, муч
 І в кров навантажуй полин!
 Попробую стати байдужим, та —
 Чи змовкнуть мої вуста
 І ця нерозсудливо молода
 В артеріях кров густа!?”

Але не Влизько був би, коли б про це саме не заговорив іншою цілком відмінною мовою:

„О, блакитна Інно!
 Ставте самувар,
 Нап'ємося чаю,
 Підемо у парк.
 Розмовляти будем
 Про любов, а ще
 Ренесанс сердець і
 Етику обійм“,

коли б не сказав про свої почування, що — „то цвіте сентиментами погань”, не назвав їх „сумом за старим реквізитом... принцеси Мари“, „нудним рецидивом мізантропій“, „новим рецидивом старої романтики“, а себе — „вічним рецидивістом“.

Морські вірші. Під парусом романтики

„летить сп'янілий корабель
 між двох морів — і під і над тобою“...

Вітри, що його несуть, порти, що його спиняють, — все дише романтикою і красою моря.

„О, тихий порте мій, — вечірня заводь трансу,
 Що серце і думки за рейдами запер,
 Де віє з-поза плеч м'язистим ренесансом,
 Та з люльок, — за димком, — пахучий канупер.

Люблю твоє лице, і ці поспулі стяги,
 І скромний орнамент бетонних аркад.

..А десь такі ж, як ти, цвітуть архіпелаги, —
 Романтика моя залізних естокад.

Химерно?! Правда!? Так?! Яку ж ліпити норму
 На серце молоде — зрадливу обалонь?!
 Привіт тобі, привіт... І бурі, бурі, шторму!
 У нас з тобою все... за тишею — вогонь!“

Як Влизько. так люблять бурю і герої його морських віршів і балад — матроси, контрабандисти, пірати та ін. У нього, з його неоромантичним прагненням героїзму, з вірою в новітнього героя

(„Героєм був і героєм будь!
 Хіба вже забув, як вщерть
 І вошами борсалась наша путь
 І вітер нам сіяв смерть?“...

Чи:

„Нові часи, нові оселі,
А він живе, —
Заклавши динаміти в скелі, —
Герой живе!“],

ці люди моря часто встають не постатями, з статурами, ви-
ростають до розміру якихось велитів, героїв. Може, найкра-
ще видно це в його „Матросах“:

„Загартовані сонцем, вітрами,
Перепливши морями світи,
Ми, крім рейду, не маємо брами,
До якої прийти.

Серце кинувши в шторми і штилі,
Ми в обличчя плюєм сатані
І незрушно на тонни, на милі
Розраховуєм дні.

Наша зброя — гвинтовка і кортик,
Наші думи — морський бурецвіт,
Наше серце — у чорному порті,
Де цвіте антрацит.“

Але й тут Влизько — вірний собі:

„Романтика моря? Конрад? Стівенсон?
Капітан таємничий, як масон? —
Нічого подібного. Через борт
Схиляється кілька зелених морд,
Щоб дерти з апльомбами шлунки: — Чччорт“.

Поет Мелісанд! Ти мені не брат?
Я шукаю, чи ні, твоїх Ельдорад?
Навряд чи шукаю, бо не один
З таких — попадає за сірий тин, —
В міцний і жорстокий карантин“.

На другому місці:

„Нема тут казки ніякої, —
Як всюди в світі, й на морях, —
Шумлять за рейдами прибої,
Де кораблі на якорях.

Тебе, о море, славословлю,
Буденне, чорне, трудове!“

Немає казки, романтики. Ні на морях, — ні в житті. Те
життя, яке ще так недавно було ясным і радісним, якому
поет ще вчора простягав „обійми соняшні“, — сьогодні, бу-
денне, настільки змаліло, що, здається, ціле вмістилось в
чотириохкутнику нічного вікна:

„На вулицю вистели око
Крізь скельце твоє і вікно.
Там ніч — окрівавленим боком —
Пантерою — криє давно.

І бродять, і бродять, і бродять
Під золотом, — тільки без проб, —
Якісь мариновані шпроти,
Якийсь невідомий мікроб !

А то ж — не мара і не казка
Скарбів, що зібрав скупиндя!
Звичайна буденна закваска,
Що коротко зветься: — життя!“

Тільки у ворожій всьому яскравому, взнеслому, совет-
ській дійсності (о, поет добре відчував ту ворожість, — він
наперед знав, як стрінуть його „струхлявілі“:

„Не робіть догани! — все однако
Бродить щось сильніше за вино!..
...Буду Сирано-де-Бержераком
І Бертраном буду все одно!“

Він не проказує, а викрикує свій перший і останній, свій
і в наступі і в обороні єдиний аргумент: я народився ро-
мантиком !:

„відчиняйте ворота !
Іду !
Що романтиком я народився,
Це написано і на виду !”), —

тільки там можливі такі експерименти над собою як експе-
римент Влизька.

Що поет обезкрилював себе, тлумив ті сили, що росли в
нім, прагнучи виявлення, — про це він каже сам :

„....Ти примусь
І себе
Обладнатися без муз,
Щоб запер
У критерій знання те.
Що в тобі
Мучить, труїть і росте
Не в добі !
Справа — звичка, я давно
Впевнивсь теж,
Що не з буднями в одно —
Пропадеш !
Врешті навіть — сірий шлях
Покохав . . .”

Примушував себе іти „сірим шляхом“ у ногу з буднями, корився дійсності. Та розкривались очі — і коли побачив її такою, якою вона є, — повстав проти неї :

„Бачиш, ладнаюся нерви прогризти,
Ти, підкорчоване Жовтнем пнище,
Мальовниче життя, міщанська тюрма !
Бачиш, серце моє — футуриста,
На півтона і нижче

Перетравлює кров — дарма !
Я боюся, що ти тільки опера,
Ти — супроть боди і сивухи,
Ти — одублість сердець і одлиги,
Ти — сидіння на місці,
Ти — плиги вище вуха !

Я боюся, що ти тільки помпа,
Я боюся, що раптом, в день один,
Небо видасться шкуркою цапа
І петардою — бомба годин !
Я боюся, що в тебе занадто лепу,
Що бундючність поклала на тебе лапи,
Що „герої“ твої — халепи
З липи ! —

Гірко ж бути з таких, котрим
Мама пальця покаже — бояться, — (Москва ? О. С.)
І взиватись конквістадором
З обрієм паяца !

Гірко бути дутою горою,
Що розтруситься, тільки вдарте !
Гірко бути новим „героєм“
Старого стандарту !

Життя, моє життя, не статуйся, не стій !
Час летить і на місці не сяде,
І чвалають „герої“ в хвості,
Через п'яте в десяте !

Хай їм чорт, але, коли нас обсіла
Чорна зграя таких ворон,
Я буду плакати на весіллях,
Сміятись підку на похорон ! ”

Цього для Москви вистарчило, щоб розстріляти українське серце, де „бродило щось сильніше за вино“ —

Н. Г.

Советські літературні аскари

IV.

ПАВЛО ТИЧИНА.

Поезія на східних українських землях має кілька дуже добре знаних імен, які тяжко зараховувати до аскарів. Такі — Тичина, Рильський, Терещенко, Бажан . . . Все імена, що кожному щось говорять. Імена, з якими ми зжились як з іменами нової української поезії. Імена знані далеко за межами нашої батьківщини.

Та . . . що зробиш ?

Павло Тичина — ланка, що зв'язує стару, радянську та советську українську поезію, є диригент концерту співаків—аскарів.

Як письменник він виступив ще давно перед революцією (1910)... Писав віршами і прозою, був під впливом Коцюбинського. Друкувався в „Укр. Хаті”, ЛНВ та деінде. Ім'я Тичини загреміло одначе аж по виході у світ його першої книжки — **СОНЯШНІ КЛЯРНЕТИ** (1918). Дальші збірки — **ПЛУГ** та **ЗАМІСТЬ СОНЕТІВ І ОКТАВ** (1920), **ВІТЕР З УКРАЇНИ** (1924), і **ЧЕРНІГІВ** (1931) належать до харківського періоду радянської літератури, **ПАРТІЯ ВЕДЕ** (1934) й останні вірші розкидані по періодиках — до періоду київського, советського. Велика поема **СКОВОРОДА**, писана за обох періодів, ще не докінчена. Перекладів Тичини тут не узгляднюватимемо.

„Українська критика, — каже проф. Ол. Білецький, — одвела йому перше місце на сучасному українському Парнасі, а його побратими пера признають, що великі предтечі поета — Шевченко, Франко, Леся Українка — в **технічному відношенні** (підкреслюю я — Н. Г.) не можуть з ним рівнятися”.¹⁾

„Із-за цього його виїмкового становища, — коментує слова проф. О. Білецького академік В. Юринець,²⁾ — критика наша (Тичини — Н. Г.) повинна бути незвичайно сувора, неблажлива й рішуча. Це говорить не Тичина, а весь складний, трагічний, багатобарвний, прогірчивий, повний мук, катастроф, поразок, перемог, дивний процес, що зветься революційним визволенням українського народу. Аналіза Тичини — це аналіза того, що ми є, звідки вийшли й куди прямуємо. Такого трактування вимагає й сам Тичина, що

¹⁾ З передмови до московського перекладу поезій П. Тичини. Цитую за 2).

²⁾ Володимир Юринець. Павло Тичина. Спроба критичної аналізи. Книгоспілка. Харків, 1928. Ст. 115.

освідомив цю велитенську свою роллю в словах — за всіх скажу” . . .

Аналізою формальною в творчості П. Тичини спеціально інтересувався Ф. Майфет³⁾. Не будемо носити дров до ліса й відмітимо тільки кінцевий висновок Майфетової праці. „Тичина великий майстер різноманітних і цікавих повторів; самий факт присутності їх у його поезіях може свідчити про певний характер його творчості... Найчастіше вживаним засобом композиційного розподілу матеріялу (у Тичини — Н. Г.) є либонь коло”.

Але скоріше ніж розбиратимемо творчість Тичини, скажім пару слів про методу праці символізму. Інакше багатько дечого із нього лишилося б незрозумілим.

Тичина в СОНЯШНИХ КЛЯРНЕТАХ, ЗАМІСТЬ СОНЕТИВ ТА ОКТАВ, ВІТРІ З УКРАЇНИ, ПЛУЗІ, вірний засадам символізму, ніби стоїть оддалік тих фактів та подій, що їх подає. Передає ж самий кістяк одну схему, так ніби при рухах — усе це бере з німої гри сілуєтів, а при розмові — ніби їх описує з плякатів.

Цю творчу методу з'ясуймо собі на образі розстрілу за революції (взято із ПЛУГУ).

Зразу ж за селом —
всіх їх розстріляли,
всіх пороздягали,
з мертвих насміхали,
били їм чолом.

Перша фаза розстрілу — переведення екзекуції. Подія подана у формі руху тіней. Хто, кого, за що? Для символіста це не цікаво. Що для нього важно, це зробити кліше, штамп, тип події. Всі розстріли такі. Чи стріляють білі червоних, чи зелені білих, чи червоні жовтоблакитних.

Випала ж зима! —
Що тепер всім воля,
врізали вам поля,
в головах тополя,
а голів нема.

Дальша фаза тієї самої події — коментар, але зовсім не авторів. Знов штампований, біжучий, одпочутий. Може від тих субчиків, що за гетьмашини „самоперами перли в мордописця” й подібно посуджували „здобутки революції”. Голос одначе поданий ніби звідкись списаний, без тембру, без автора — хто це каже, яке йому до того діло — не відомо.

Як зчорніла ніч —
за селом світило,
з співами ходило,
берегло, кадило

³⁾ Ф. Майфет, Матеріали до характеристики творчості П. Тичини, ДВУ. 1926. Ст. 105.

беспрезингу січ.

(Зразу ж за селом).

Остання стадія розстрілу — похорон розстріляних. Тині інші контрастні до тих, що були в першій фазі. Пізнаємо це з багатьох прикмет а також з одної чисто лексичної. Тамті були — „вони”, а це — „воно”. Оце — воно, прихильне до розстріляних — товариші, партійці, родичі?

Тичина поет музичного типу.

Мова його блискуча, конкретна, мелодійна, правдива перла в короні української культури. Пересипана часто неологізмами на велику злість мовних прогібіціоністів (А. Хвиля). Її образність така велика, така оригінальна, що вимагає особливої праці. Ми на ній, про наші цілі, не в силі зупинятись.

Так само нехотя мусимо пропустити й цілу дореволюційну творчість поета, а то з тієї простої причини, що вона нам недоступна. Потішаємо себе тим, що письменник ще жие, пише. Закінчений образ його все одно ще не можна подати. Лишімо ж цілого Тичину у спадщину літературним історикам.

СОНЯШНІ КЛЯРНЕТИ складаються з 31 назви. Головним змістом їх — лірика природи та національної революції. Збірка була кілька раз перевидана на східних та західних українських землях. Нові видання завжди щось випускають. Західноукраїнське видання з 1922 року немає наприклад таких поезій: „О, панно Інно”, „Світає”, „А я у гай ходила”; „Хор лісових дзвіночків”... Зразу видко, що редакторам були байдужі національно-індеферентні вірші збірки. Напроти тому советські видання повипускали саме національно значніші поезії. Так напр. 4) большевицька цензура не пропустила: „Колискову Леопольда Бразз” та „Війну”. В „Золотому гомоні” — „кількісно зменшено релігійну лексику поезії”.

Отак, на приклад:

... (з хрестом)

— Опрямлений

Ласкою (божою) в серце зраний

Виходить Андрій Первозваний.

Що я взяв у дужки — те большевики викреслили.

На іншому місці, замість першої редакції:

...над Сивоусим небесними ланами **Бог** проходить

Бог засіває

стоїть тепер ідеологічно видержаний марксистський текст:

...над Сивоусим небесними ланами **Час** проходить

Час засіває. —

Релігійна лексика Тичини, запозичена у більшості з християнської мітології, у **СОНЯШНИХ КЛЯРНЕТАХ** значна. Коли б усе висвітлювалось біографізмом, вистарчило б пригадати, що поет — дяків син.

Та не тільки родинні обставини треба брати в увагу. Важна ще доба (та місце). Тичина вийшов на творче поприще в добу, коли в літературі панував символізм. А символізм панує й у релігії. Природно, що наступало запозичання споріднених первнів.

„Війну” випустили комуністи з „ідейних” міркувань. Чудовий вірш помаленько забувається. Поновім собі його в пам'яті :

Кладусь я спать.

Три янголи в головах стоять.

Один янгол — все бачить

Другий янгол — все чує.

Третій янгол — все знає.

І приснився мені

Син.

Наче він сам проти ворога стає.

А той обступає, присто в груди рубає!

(Перший янгол вид свій закриває).

І ніби поле рівне, рівне та зелене.

І вітер стеле спів: „Прощайте, нене !”

(Другий янгол із хрестом до мене).

І вітер стеле. „Не сумуйте, смерти той не знає,

Хто за Україну помірає !”

(Третій янгол серце звеселяє).

І приснився мені

Син.

Цей вірш варт зпопуляризувати. Зовсім не тому, що його заборонили большевики, але ради ідеї, що до нього вкладено. З цього боку кордону часом вживається дуже простого критерія про добре та зле на тім боці. Спостерігають, що роблять большевики. Коли щось хвалять, то деякі молодці тут то обов'язково гудять і навпаки. Таким становищем до справи можна опинитись на налегачі. Це є опозиція, а не незалежність. Нашим критерієм усіх речей є не становище до них ворога, але корисність їх для нашого народу, для цілої нації.

„Війна” славословить перевагу героїської смерти за Україну над звичайним буденним відходом у небуття. У щасливіших за нас народів по світовій війні по всіх градах і оселях поставлені пам'ятники героям війни. Імена за батьківщину поляглих золотими літерами записані на цих постаментах. Щоб їх імена не знали смерті, не відійшли в за-

буття. Що робимо ми, щоб імена наших героїв — лишилися безсмертними ?

У другому вірші того ж циклу дано опозит. Геройській матері, ввижається нікчемний син.

Праворуч — сонце.

Ліворуч — місяць.

А так — зоря.

— Благословляю, синку, на ворога.

А він : матусю моя !

Немає, каже, ворога

Та й не було.

Тільки й єсть у нас ворог —

Наше серце.

Благословіть, мамо, шукати зілля,

Шукати зілля на людське божевілля,

Звела я руку до хреста —

Аж коло мене нікого нема,

Тихо, лиш ворон : кря ! кря ! ..

Праворуч — сонце.

Ліворуч — місяць.

А так — зоря.

Всі причини, що зруйнували нашу Армію, доконали державність видко з цих кількох рядків. Замість рушніці шукали наші пацифісти бабського зілля на ворога. Замовляли його наче бишиху — промовами, агітаціями... „Війну” пригадуємо ще Тичині.

В СОНЯШНИХ КЛЯРНЕТАХ треба відрізнати двох Тичин : раннього завзятого індивідуаліста та пізнішого співця природи та свого особистого, і пізнішого — співця народу та національної революції.

Індивідуалізм раннього Тичини відбивсь, між іншим, у почутті самотности та смутку.

У „квічастім лузі” —

Стояв я сам посеред нив чужих,

Немов покинута офіра.

А в кінці віршу —

Я, одинокая верба.

Що за сумний поет це був !

З душі моєї **смуток**, жалі мов квітоньки ростуть,
(Закучерявилися хмари).

Йде весна запашна, квітами — перлами закосичена,
а поет :

Сміх буде, **плач** буде

Перламутровий (Арфами, арфами).

Тут, власне, в обох цих віршах, з журбсю радість однялась. Бо в „Закучерявилися хмари” є :

І сміх, і дзвони, й радість тепла. Цвіте веселка дум . . .

Сум серце тисне : — сонце ! пісне ! --

Один із непереборених впливів О. Олесь.

В особистому житті —

З кохання **плакав** я, ридав.

У нього :

Сум росте мов колос :

Хмари хмарять хвилі —

Сумно, сам я **світлий сон**.

(Я стою на кручі).

Алітерація ще більше має підкреслити стан суму.

„Гаптує дівчина” — пророча для поета.

Гаптує дівчина й ридає —

Чи то ж життя !

Червоним, чорним вишиває

Мені життя.

Мітичний узір Тичиногового життя складений з червоної революції та чорного смутку. Поет і природу сприймає ту жливо.

Твої коси від **сму́тку**, від **суму**

Вкрила прозолоть, от ще й кривава.

Безгоміння і **сум**. Безгоміння і сон.

Тільки зірка упала . . .

(Ой, не крийся, природо).

Він її дуже любить. Знаходить спільну рису вдачі.

І слухає мій **сум** природа. Люба. Щира.

Крізь плач, крізь сміх.

Вона сама царівна мила —

Нераз свій смуток хоронила,

В самій собі, в піснях своїх.

(Квітчастий луг).

Те саме в „Не дивись так привітно” :

Стигнуть зорі як пшениця :

Буду я **журиться**.

В „Подивилась ясно” —

Ліс мовчав у **сму́тку**, в **чорному** акорді.

В „Там тополі” —

Хилить вітер жита понад шляхом

(Ой там хмара похмура з півдня).

І так **сму́тно** так **сумно** співає —

Тільки перепел б'є десь у дзвін . . .

Далось б навести ще більше цитат. Для чого це роблю ? А для того, що в нас є закорінений погляд, ніби ранній Тичина був веселий, радісний. Це не так. Майже в кожному вірші в нього або смуток, або плач, або журба, або ніч, або

взагалі щось чорне. Правда, є в нього й радісні акорди, але не самі радісні. Ранній Тичина, це переважно смутний поет.

Доза індивідуалізму лишилась у Тичини у сприйманні революції. Характерний з цього приводу його вірш „По хліб йшла дитина“.

По хліб йшла дитина — трояндно!
: тікайте : стріляють, ідуть.
Розкинуло ручки — трояндно...
Ні бога, ні чорта — на бурю!
: гей, стійте, знайдем і в церквах.
Знялось, гайвороння — на бурю...

Академік Юринець справедливо зауважує: „Не здобуваючи позицій у запальному бої зосереджує увагу автора а застрелення дитини, що йде по хліб... Інтелігентський індивідуалізм змушує його шкодити страти однієї дитини і відвертатися від шумливого походу мас“.

Рецидив цього індивідуалізму, що приковує око до поодиначого й заважає бачити загальне, залишиться Тичині на завжди.

Визнанням віри раннього Тичини є титульний вірш збірки — „Соняшні клярнети“.

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух —
Лиш Соняшні клярнети.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі планети.
Матеріалізм, пантеїзм?
Та надходить революція. І
Під спів крови : без пісень :
Вмер чорнобровий день.

а з ним, як каже Лавріненко⁵⁾ і ранній Тичина. Характерний „цілковитою відсутністю в ньому громадських мотивів. Кінець і його пантеїстичному безтурботному братанню з природою“.

Ранньому Тичині можна закинути сум, гіпертрофію індивідуалізму, естетство, та, здається, не на місці був би закид в нещирості. Поет щирий, правдивий. Свій особистий смуток чи радість, свої почуття, передає правдиво, переконливо. Його лірика типова для місця та часу, ми можемо сьогодні ставитись як хочемо до цього суб'єктивного почуття поета, але таке було життя на ранній весні, на провесні нашого новітнього відродження.

Тичина пізніший цілий тоне в громадській ліриці. Ряд його віршів та поем — „Одчиняйте двері“, „Скорбна мати“, „Війна“, „Дума про трьох вітрів“ та „Золотий гомін“ — скла-

⁵⁾ Юр. Лавріненко. Творчість Павла Тичини. В-во „Укр. Робітник“ Харків 1930. Ст. 79. Подана бібліографія.

дають пісню Пісень українського національного відродження 1917—18 рр.

В цих піснях перемішались радість і смуток українського патріота тих легендарних днів, його обмеженість у розумінні мети національної революції, його тодішня мало державницька а скоріше культурницька політика, його пробуджений історичний інстинкт...

Загальний образ відродження країни привикли вбачати в словах „Соняшних клярнетів”:

Я був — не я. Лиш мрія, сон.
Навколо — дзвонні згуки,
І п'ятьми творчої хитон.
І благовісні руки.

Прокинувся я — і я вже Ти.

Цей символічний образ доповнює „Золотий гомін”:

Гори каміння, що на груди мої навалили,
Я так легенько скинув —
Мов пух...

Наше відродження було, як і усіх інших поневолених народів, з початку в руках письменників та учених (здебільшого філологів та істориків). Були це вузькі спеціалісти, що їх розгляд мало сягав через вузький сектор їхньої науки. Валуївський указ загнав їх до підпілля. Їм було відібрано основне без чого вони, як українські письменники та учені, не могли існувати: українську мову.

Не дивлячись на все, мова вважалась суттєвою ознакою в дефініції нації. Відродження нації розуміли як відродження мови. Тому звістка про революцію, про волю, прийнялась на Україні в першу чергу як вістка про свободу рідної мови. Ці настрої початку революції чудово відбиває „Дума про трьох вітрів”. Три вітри, посланці Весни — волі, революції — приносять звістку про неї в Україну. Перший Вітер — обманює людей. Люди про нього кажуть:

Ой не будь, видно, весні, як об Різдві грому,

Коли до нас говорять по-чужому.

Другий Вітер — просто провокатор. За то третій приймається в Україні з ентузіазмом. Бо він

...летить, співає

До всіх із ласкою та по-рідному промовляє.

„Дума” — символістична фотографія настроїв початку революції. Тоді все решетувалось за принципом мови. Ціло пройшло кріз сито української мови, було українське. Як у нас раділи, що ми вже „повна” нація, коли появились були перші українські монархісти та українські комуністи! Перших большевиків чи не дістали ми з такого патріотичного патосу плюс дещо від політичної мудрости Руданського бабці.

Всі Вітри доходили колись слуху на Україні, коли вони тільки шуміли по-рідному. Прекрасний образ Тичинової поезії! Але не так буде на далі.

По мові, відкриває поет в „Золотому гомоні” другу базу нашого відродження — історію.

Предки.

Предки встали з могил;

Пішли по місту.

Предки жертви сонцю приносять —

І того золотий гомін.

„Золотий гомін” показує відображений Київ. Київ, що повертає до своїх історичних традицій. Колискова пісню: за московських займанців про єдність трьох Русей, про перебрання історичних завдань Києва — Москвою перервалася. Востаннє ролю поручника українського народу, грала Москва за світової війни, хоча чи загарбати під себе і західні українські землі. Та, московські „багатирі” вийшли тільки „с рати” до Галичини, і зогидивши все, взяли ноги на плечі. Від кримської війни дряхліюча Росія всюди бита. Політична ініціатива повертається до Києва. Того

Над Київом — золотий гомін,

І голуби, і сонце!

Провінційальний Київ повертає собі своє старе столичне обличчя.

Уночі,

Як Чумацький Шлях сріблисту коряву простеле,

Розчини вікно, послухай:

Слухай:

Десь в небі плинуть ріки,

Потужні ріки дзвону Лаври і Софії!..

Поперше по кількох десятках років дзвони Лаври і Софії загули з своєї власної ініціативи, а не на приказ з Москви. У Києві поперше задзвонили з інших причин ніж у Москві. Задзвонили на перекір Москві. Поперше в Києві почули люди дзвони. Москалі зо сказом у серці, Українці з ясотом у душі. Досі ніхто цих дзвонів не помічав. Усім забилися серця під звук цих перших символічних дзвонів.

Ах коли, коли так, самотійно дзвонили в Києві дзвони? До пам'яті

Із сивої — сивої Давнини причалюють

Човни золотії.

На тих човнах припливають історичні факти могутності колишнього княжого, козацького Великого Києва. Києва — володаря Карпат, пана на Дунаю, суверена московських земель, матері городів руських.

Він був мов жрець, сп'янілий від молитви —

Наш Київ, —

Який моливсь за всю Україну —
Прекрасний Київ.

Так виглядав тодішній святочний Київ **вдень** :

Розвивши ясні корогови

(І всі сміються як вино),

Вогнем схопився Київ

У творчій високості !

: здрастуй ! здрастуй ! — сиплеться з очей,

Тисячі очей . . .

Раптом тиша : хтось говорить.

: слава ! — з тисячі грудей.

І над всім цим в сяйві сонця голуби.

: слава ! — з тисячі грудей.

Голуби.

До Києва приєднується ціла українська земля. В усій країні рух.

Зоряного ранку припади вухом до землі —
... ідуть.

То десь із сел і хуторців ідуть до Києва —

Шляхами, стежками, обніжками.

Б'ються в їх серця у такт

— ідуть ! ідуть ! —

Дзвенять немов сонця у такт

— ідуть ! ідуть ! —

Там над шляхами, стежками, обніжками.

Ідуть !

Від повторів „у” вухом має враження як гуде земля, дупотять ноги.

Ось і інша картина. Контрасна.

Чорний птах,

Чорний птах кричить.

І навкруги

Каліки.

В години радості і сміху

Хто їх поставив на коліна ?

В цім символічному образі, звичайно, поет.

Предки з жахом одвернулись.

Як би ні.

Юринець каже : „Тичина лірично не доріс... до національно-революційних рухів, і його квиління — гуманітарно-толстовство... Чи чує Тичина... стриману мову Берестечка, Корсуня, Жовтих Вод, гомін коліївщини — великих бойовищ українського плебсу ? Ні ! Його заглушує чорне лопотіння, крик гайвороння”.

З цілої історії згадує Тичина одного легендарного Андрия Первозванного. Правда — вістун великості Києва, та не його творця. Доречі, який він нам предок ?

В Золотому гомоні національна революція широко показана. Зразу в Києві, потім на провінції. День і ніч, го-
мін тут і відгомін в історії та у Всесвіті.

Радісні і тривожні симптоми. Перші зародки міжусобних
чварів на ґрунті рідної мови. Примара соціальних конфліктів.

Все це правда. Та все таки на початку революції поезія
де найяскравішими образами чорні птахи, каліки, гроби, та
штурмований тією ж революцією християнський міт — чи
не був це також маленький данайський дарунок тій самій
національній революції? Література має страшну впливо-
ву силу на загал. Подивіться на позу Муссоліні і прочитайте
д'Аннунціо як уже давно хтось радив. Муссоліні каже, що всі
відроджені народи — імперіялістичні. Найперше це сказав,
потім на абесінському прикладі доказав. Ми — воскреслий
народ. „Золотий гомін“, з його імажинізмом нещастя, мав
нам додати сили до... імперіялізму?

Правда, що нам її показує Тичина є правда об'єктивна,
правда раціоналіста. Може навіть до певної міри емпірич-
на, як факти життя. Народ, що воскресає, потребує одна-
че іншої правди — правди світоглядової, правди коментова-
ної. Поезія не сміє бути тільки індексом. Поезія мусить
вести, підносити, упевняти в національному ідеалі. Висте-
рігатись того, що шкодить народові. Із словом не сміється
гратись, так само як і зо зброєю.

У нас треба вистерігатися песимістичних картин. Ані
не відходити на бік і від песимізму і від оптимізму, як це вла-
сне робить творець „Золотого гомону“. Наш народ занадто
й так кохається в самих смутках, журавлиних кру-кру. Песи-
містичних інекцій щоденно достарчають нам наші милі су-
сідоньки, — плекаймо творчі, світлі, додатні, оптимістичні
потки. Кожен свідомий народ так робить. Чи не перевихо-
вали себе японці, чи не стали іншими італійці? Що ж не
змінювались ані ми, хоч трошечки на ліпше, від революції?

Другою великою поемою нашої революції є „Скорбна
Мати“. А. Ніковський⁶⁾ каже, що вона повстала як резуль-
тат враження Крутянської Голготи.

По Крутах проходить Матір Божа по Україні. Одна ру-
їна. Тільки квіти звіробою (большевики), що

Із крові тут юрбою

Зросли на полі бою

вітають її — Христос воскрес (цебто — новий світ настав).
Та вона цьому не вірить.

Бачить спацифіковану Україну:

Поглянула — скрізь тихо.

• • • • •

Мовчать далекі села.

⁶⁾ А. Ніковський, Віта нова. 1918.

Жаль її бере.

— І цій країні вмерти? —

Де Він родився вдруге, —

Яку любив до смерти?

Так було по Золотому гомоні. Україні не поміг ані Христос, ані Скорбна Мати. Тичинова Матір Божа навпаки мала навіть ще гірші нерви ніж наші пацифісти з Центральної Ради — при погляді на руїну зомліла.

Ех, щоб то їй було та гаківницю до рук дати. То був би образ! Єдино правильна реакція на Крути. Тим часом Тичина і з Диви Марії робить — бабу!

По задумі „Скорбна Мати“, мала бути образом українського месіянізму. „Україна — Христос народів. Тут він родився, родився вдруге“. (В. Юринець).

Вступ до ряду поезій з національною тематикою робить вірш „Одчиняйте двері“.

Одчиняйте двері —

Наречена йде!

Символічно — хоч би довгождана воскресла Україна.

Очі, серце і хорали

Стали

Ждуть . . .

І ось :

Одчинились двері —

Горобина ніч.

Нічого не видно, кудюю іти. Неприготовленість українського громадянства до революції. Неясність цілей революції.

Одчинились двері —

Всі шляхи в крові.

Не вибереш. Це тільки Норвегія мала щасливішу долю. А втім, шляхи визволення торує і показує гнобитель. Побіджений не нападає. Реванш — не агресія.

Поява **СОНЯШНИХ КЛЯРНЕТІВ** була визначною літературною подією. Її громадська вага спочивала в тому, що вона відбивала настрої активу „нашого національного відмерзання на провесні 1917 року“⁷⁾, фіксувала пройдений етап. Для загалу була це Євангелія нової національної віри. **СОНЯШНІ КЛЯРНЕТИ** в українській поезії значили те саме, що Перший Універсал Центральної Ради в українській політиці.

ПЛУГ ⁸⁾ показав кінець Центральної Ради, гетьманщину, повстанську Україну, нову остаточну окупацію краю більшовиками — нову Руїну. **ПЛУГ** присвячений головним чином **революції** в Україні.

⁷⁾ Зеров. До Джерел. Цитую з другої руки.

⁸⁾ П. Тичина. Пуг. Видання третє. ДВУ, 1925. Тираж 5000.

Назва збірки, символічна. Плуг — символ революції, що переорює, перевертає поверхню і спід життя.

Поет сприймає революцію, як цеховий літерат.

І Бєлий і Блок і Єсенін і Клюєв :

Росіє, Росіє, Росіє моя :

... Стоїть сто : розтерзаний Київ

і двіста розіп'ятий я.

Революційна Росія характеризується у нього виключно літературними іменами. У себе вдома поет так само значною мірою веде дискусії на Парнасі (Сійте, я знаю, Гнатові Михайличенку, Один в любов, Плюсклим пророкам).

Навіть його месіянстичний ідеал втілюється в нього в образі поета.

Воздвигне Вкраїна свого Мойсея, —
не може ж так бути !

Не може ж так бути, о, я чую, я знаю,
Під регіт і бурю, під грім од повстань
од всіх своїх нервів у степ посилаю —
поете, устань !

Революцію поет сприймає двояко. З одного боку оголошенням її, — як ми це бачили на прикладі на початку розібраних „Зразу ж за селом“, — викликає від неї відразу як від якоїсь людської бойні, з другого ж боку, — коли надійшла контр-революція співає гимни волі. (Паліть Універсали та 26. II).

Найкращою поезією ПЛУГУ, що прямо присвячена зображенню революції (не національної) є „Псалом Залізу“.

Спахне — ударить — прогремить,
Затихне за горою —
І вже спішить і вже шумить
вгорі над головою.

Велику революцію супроводив набій та літак. Це її характерні прикмети.

Вона розгнuzдана, аморальна :

Нам все одно, чи бог, чи чорт —
обидва генерали ! —

некультурна, відкидає надбання минулих доб :

Це що горить : архив, музей ? —
а підкладіть-но хмизу !

анархічна, чисто плебейська :

На чорта нам здалася власть ?
Нам дайте хліба, їсти !

Іде — „поглиблення революції“. Свое становище до цього поглиблення передає Тичина у Мадонським вірші. У „Мадонно моя“ національна та октябрська революція поставлені, за методом Тичини, за найможнішого контрасту : Пренепорочная Марія й — повія.

Мадонно моя, Пренепорочная Маріє,
прославлена в віках!
молиться поет до національної революції і фаміліярно роз-
питується у „поглибленні” :

Здрастуй, дівчино, —
Чия ж ти така ?
Скажу — не скажу я :
усіх, твоя . . .

З Мадонною відходить від нас останній релігійний образ
Тичини.

З християнства (юдаїзму) лишилося у ПЛУЗІ тільки
кілька зузагальнених символів, що вже десьто ніколи не щез-
нуть з словника потонних поколінь. Ці символи — Мойсей,
Месія, — невідемні образи кожної національної революції.

Українського Месію чекав поет, ще в СОНЯШНИХ
КЛЯРНЕТАХ :

Жду я, ждуть всі люди —
І нема Його.
Гнуться, гнуться, гнуться люди,
Дожидаються Його.

(У собор І).

За Центральної Ради він не прийшов. Нині знов, — по
майданах, коло церков, — революція іде, розпорошена,
анархічна. А Вождя немає. Але поет вірить у нього (І
Белій . . .).

Уявляю —
(страшна мить !) —
Прийде, **заридає** з одчаю
і сонце затьмить.

Месія ж очима на вохкому місці.

Зовсім Євангельський (зфальшований, бо напасований
не на Месію), а не оригінальний, бойовий образ пареїзму,
(відомий із Біблії) презентує нам Тичина.

(Докінчення буде).

Др. П. Маценко.

Тарас Микиша

„Die Apostel des Klaviers sterben nicht aus“ . . .

N. Wiener Tagblatt (6. XII. 1933).

Так почав свою рецензію про гру Т. Микиші відомий ві-
денський музичний критик Е. Дечай.

Українська суспільність мала вже нагоду з чужої чи сво-
єї преси довідатись про небуденні успіхи нашого молодого
артиста виконавця, п'яніста Т. Микишу.

Тих відомостей, що є більше побіжного характеру, досить мало, щоб по них можна було утворити повний образ досягнень артиста. Особливо ще й тому, що вони різні, принагідні й невистарчальні, — в них не згадується про творчість.

В цьому нарисі подаємо видобутий нами з перших рук матеріал про життя, виконну працю і творчість нашого молодого майстра.

Було б може доцільніше зупинитись тільки над творчістю й виконною діяльністю Т. Микиші, що напевно найбільше цікавить громадянство, але поминувши огляд життя, не зможемо потім деякі явища подати в правдивому світлі.

Відомо всім, що оточення з дитячих років і сама родина атмосфера впливають на уклад людського характеру й **уподобань** найбільше. Образи з дитячих років найлюбіші й особливо тривкі. І часто стають вони провідною зорею на ціле життя.

Родився Тарас Микиша 2 лютого (нов. стилю) 1913 року в лубенському повіті на Полтавщині (с. Приймівка).

Батьки його: Михайло Венедиктович Микиша і Анастасія Володимирівна з Рахмаїлових. Обое вони учились співу в музично-драматичній школі М. Лисенка в Києві. Мати в Зотової, а батько в Мишуги. З переїздом Мишуги до Варшави, поїхали за ним і батьки.

З цього короткого подання вже бачимо, що Тарас Микиша є сином батьків українських артистів-співаків. Вони, як учні школи Лисенка, належали до т. зв. українців старої дати. Виступали в українських концертах. Батько — М. Микиша їздив до Галичини. (Перед війною). В родинному житті дотримувалось українських традицій, шанувалась народня пісня й найголовніше — вживалась тільки українська мова. Це те, чим не могли похвалитись багато й багато українців із Сх. України, що за революції попали навіть на провідні становища.

Тому з першого дня свого життя, побувши на руках похресного батька проф. В. Щербаківського, Т. Микиша попав в цілковито рідне українське оточення. В дальшому житті й особливо в творчості, це якраз буде відігравати важливе значення.

Науку гри на клявірі започаткував Т. М. в 1920 році в Києві, за большевицького режиму в учениці Блюменфельда та Глазунова Віри Сімховичової. Одночасово Т. М. учиться й у трудшколі ім. Т. Шевченка під керівництвом Дурдуківського в Києві.

Відомо, що та школа з педагогічного й національного боку була поставлена зразково. Викладали в ній найкращі українські педагогічні сили. Большевики на ту школу ди-

вились косо і при першій нагоді її по-своєму знищили, а Дурдуківського заслали.

В згаданій школі пильно дотримувалось ідей „самодіяльної школи“. Це : педагог мусів привчити дітей до самодіяльності, викликаючи в них інтерес до науки, підхоплювати в дітей природний хист і вміло вести (кожну дитину !) до наміченої цілі. В такій школі педагог виконує ролю не учителя, у старім розумінні, а скоріше старшого, авторитетного товариша, що допомагає дітям опановувати невідоме.

Від часу науки в тій школі пробуджується в Т. М. і стремління до композиції. І тут якраз цікаво пізнати джерело того стремління.

З оповідань знаємо, що в школі зверталась велика увага на розвиток у дітях їх добрих нахилів. І тому, бачачи в дитини стремління до малярства, музики чи до чого іншого, педагоги відповідно керували її зацікавленням. Т. М. розповідав, що в школі учні часто діставали завдання зілюструвати певні поезії Т. Шевченка. Кожний учень виконував ті завдання „по-своєму фахові“ : маляр ілюстрував фарбами — малював, музика — тонами. Т. М. зілюстрував з „Гайдамаків“ : „Світає“, „Життя Ялинка“, „Зима і Весна“, балет (вільні теми). Все це на власні музичні теми. Це й були перші композиції 9-річного Тараса.

До більшого зацікавлення ним музикою напевно багато спричинився тодішній учитель музики у школі Дурдуківського відомий український компоніст Козицький, який керував згаданими працями-ілюстраціями Т. Микиші.

З переїздом батьків до Москви з 1923 р. й по 1927 р. учиться Тарас у проф. Б. Яворського в 1 московському музтехнікумі. Без сумніву проф. Яворський в учневі залишив глибокий слід. По-перше М. познайомився з його наукою ладів, по-друге бачив у ньому людину, що з розумінням відносились до національної музики. Яворський мусів колись так сказати: „як когось можна навчити творити національно, коли він уже українець“ і т. д. Інакше, коли людина мала свідомих національно батьків і виховалась у рідному оточенні, вона вже мусить посідати всі засоби щодо виображення музичних думок національно.

1927 р. Т. М. у супроводі матері, вірної українській традиції, виїхав на продовження музичних студій до Відня, де і вступає на *III. Vorbildungskl.* до проф. Й. Сафіра до Державної Муз. Академії. За півроку робить він іспит до *I. Ausbildungskl.* проф. Й. Маера. В цього професора учиться півтора року. 1928 р. вступає до класи теорії проф. Й. Маркса. Академію клявіру закінчує в 1930 р. і відразу вступає на *Klavierhochschule* до проф. П. Вайнгартена. 1933 р. закінчує обидві класи — клявір і теорію.

З того часу починається його самостійна праця. Було б несправедливим при цьому не згадати, що М. під час науки в Муз. Академії й у Високій Муз. Майстерській Школі невпинно працював над собою сам. Багато читав, учився європейських мов, увесь час пильно слідкував за розвитком світової музики й особливо української. Часу у працюючого М. вистарчало на все. Молодий артист не знав, що то значить відпочивати й часто ремствував на колег, які більше „працюють“ по каварнях, замість якнайбільше використати свій побут за кордоном. Завдяки такому поглядові на науку й перебування на чужині, своїй обдарованості, постійному розумному й крисному впливові матері, М. досяг свого теперішнього артистичного щабля.

1933 року М. закінчує науку й з того часу особливо віддається виконно-артистичній праці. **Особливо** говоримо тому, що він уже й у 1932 р. пробує своїх сил на Інтернаціональній Шопенівській Конкуренції в Варшаві. М. під ту пору хворів загально й на руки через перепрацювання. В такому стані він і виступав. Не повелось. Не зважаючи на це, М. уперто продовжує працю далі й наступного року (1933), попри пасові труднощі, виступає (травень 4—18) в Інт. Лісторський Конкуренції в Будапешті, де дістає другу нагороду — 3000 пенгів. Про той виступ багато писали часописи. А це тому, що публіка та преса визнали за переможця Т. Микишу, але журі, чому — нам не відомо, присудило першу нагороду мадярській жидівці А. Фішер...

Велику роль може відігравало там і те, що М. мусів через свій пас (з ССРСР) і підданство нехотячи відігравати роль представника ССРСР. Його спростування, що він не є москаль, а українець, нічого не помагало. Преса поділилась. Одна частина писала про успіх українця, а приязна до ССРСР оповідала про феномена представника ССРСР, москаля... Напр., у „*N. Fr. Presse*“ (*L. Dobelhoff*) писалось: „...Але неперевершеним залишився все ж таки молодий представник ССРСР Тарас Микиша, що мав найбільший успіх у публіки. Не зважаючи на заборону апльодисментів, усе нові й нові вибухи оплесків заповнювали залю, коли Т. Микиша закінчив А-Дур концерт Ліста“.

Про успіх Т. М. на тому конкурсі подаємо і другу статтю, яка можливо була вирішальною для його долі як виконавця. Відомий мадярський письменник Бела Жольт (*Zsolt*) надрукував в часописі „*Ujsag*“ статтю про наслідки конкурсу під назвою „Тарас“.

...„Ми слухали майстрів-п'яністів. Під час цієї напружено-повчальної демонстрації раптово трапилося щось. Виступив молодий **Тарас Микиша**. Він почав грати концерт А-Дур, який ми мунилого тижня чули від Зауера; почав з великим підне-

сенням, посиленням ще й через те, що він представник Росії (? — П. М.). Через це від нього чекали зовсім своєрідних досягнень. Я, між іншим, не був підготований до якихось особливих емоцій. Але після перших же тактів я відчув, що перебуваю під впливом чогось такого, чому не можу підпорядкувати ні розуму, ні почуття... Замість крилатого патосу й учнівської віртуозності, Микиша дав стільки глибокого, захоплюючого й того людяного, що зворушує, дав більше, ніж можна передати в цьому показовому концерті, — він справді передав Ліста... Можливо, що критики будуть протестувати, бо гадали, що більшість журі присудить першу нагороду Тарасові. Але відносно Т. Микиші, що одержав другу нагороду, не трапилося нічого несправедливого — він досяг найкращого: під час його гри публіка забула, що вона присутня на конкурсі, вона забула навіть про сивоголових членів журі“...

Ця стаття дуже яскраво представляє успіх Микиші. Большевицька преса, зокрема журнал „Радяська Музика“ ч. 4/5, 1933 р., описуючи успіх Т. М., підкреслює, що він першої нагороди не дістав через журі, яке складалось із представників буржуазного мистецтва і, розуміється, при тій нагоді віднесла успіхи Т. Микиші на конто советських мистецьких **набань** ССРСР. Або на конто Росії. Стара історія у взаємовідносинах Росії та України... А тому і зрозуміло, чому В. Перевич, (рецензент із „Рад. Музики“), подаючи до відома загалу про несправедливість буржуазного журі, **не підкреслив**, що обійшлося ним не якогось суб'єкта без обличчя й без національного імені — представник ССРСР, а представника Української Нації, України.

Від конкурсу розпочалась артистична кар'єра Т. М., що вела його тепер від успіху до успіху. Дуже важливе є, що йому, тоді 20-річному артистові, не закрутилась голова й він, як то часто буває, не „спочив на лаврах“, а навпаки з ще більшою енергією віддався дальшій праці. Він знав і розумів, що до повної перемоги ще йде довгий і тяжкий шлях. Щоб його перейти з успіхом, треба не якоїбудь витривалості, знання і праці.

Після того успішного конкурсу Т. М. в тому ж 1933 р. (від 26 травня до 15 червня) виступає на інтернаціональному конкурсі Співу й гри на Клявірі в Відні.

На цьому конкурсі він знову дістає другу нагороду (2000 шіл.), а першу Кон.

Незалежно ні від чого успіх Т. М. на конкурсах рахуємо першорядним. Треба не забувати, що до всіх трьох конкурсів приступали, як і до Олімпіад, десятки й сотки найліпших молодих сил, представників різних народів світу. Кожний із них мріяв про свій особистий успіх, який одноразово підно-

силь і ім'я народу, з якого побідник вийшов. У Мадярщині до конкурсу приступило 86 і в Відні 250 душ. На обох конкурсах перші нагороди дістали **жиди**. Так твердять дипломи. Фактично ж, про що свідчить преса й публіка присутня на конкурсах, першу нагороду, коли не фактично, то морально, дістав представник **українського народу Т. Микиша**. Щоб це твердити й до того об'єктивно, автор цих рядків, відвідував усі підготовні, іспитові виступи кандидатів до конкурсу. Був і на кінцевих концертах премійованих осіб. Слухав і гру Кона. Він безперечно добрий п'яніст, вивчений і з виплеканими руками. На вигляд хоробливий. Така була і його гра. В ній не чулось **чогось**, з його грою не з'являлось містичне „щось”, не спостерігалось отого, що звуть флюїдом. Напр., співаки, чи оркестранти, яким довелось виступати під диригентом А. Тосканіні, оповідають, що вони відчували як „флюїд” майстра могутньою струєю захоплював і заповнював усіх — Тосканіні панував неподільно.¹⁾ Нічого подібного не відчувалося під час гри Кона. Перед публікою виступав добре вивчений і протегований п'яніст.

Про виступ Т. М. на конкурсі в Відні так писали критики. Ернст Дечай у „*N. W. Tagblatt*“ : „...Т. М. програв етюд Ц-Дур Рубінштайна зовсім по-новому: з п'ятевою технікою й у такому темпі, з такою чистотою й ясністю, яких не доводиться чути й на дорогих концертах віртуозів. Микиша володіє такою п'яністичною майстерністю, яка висловлює найвищий ступінь досконалості”.

Макс Граф зазначає, що з усіх п'яністів найбільше захоплення викликав Т. Микиша дивовижною легкістю гри, завдяки якій він так бере пасажі й акорди, наче зриває квіти з дерев“...

Після конкурсів М. віддається цілковито праці, готується до власного концерту й пише чудові, повні свіжого запаху, українські музичні малюнки й великі образи-композиції.

З першим власним клявірним концертом Т. М. виступає 7 листопада 1933 р. в Будапешті. Подаємо тут і першу програму концерту: *Bach-D'Albert: Toccata F-Dur; Mozart: Ron-do a-moll; Schumann: Phantasie op. 17; Skrjabin: 2 Poèmes op. 32; Chopin: Ballade g-moll, Etude-E-dur (N 3), Scherzo-h-moll; Liszt: Etude „Feux Fallers“ Rigoletto-Paraphrase.*

Подані твори говорять самі за себе, як також за смак і уміння артиста. Згадаємо тут тільки про прийняття виступу Т. М. пресою. Вона, як звичайно, дуже скупа й маломовна, розписалась і не знаходила слів і відповідних образів до окреслення почувань, викликаних грою артиста.

¹⁾ Порівняйте при цьому статтю Жюльєта про вплив музики Т. М. — П. М.

Так рецензент „Op.“ (Bud. Hirlap) писав, що „корінь його (Т. М.) музичности захований дуже глибоко, а панує над його грою первісна сила інстинкту. Можна подумати, що він не своїм розумом, тільки серцем чує... Він музикує, немов це йому справляє найбільшу приємність“...

Другий рецензент із „Uj Nemzedék“ (Budapest 9. XII. 1933) говорить: „Er ist „eine Seele“ am Klavier, der mit seiner spielerischen Leichtigkeit, seinen warmen Klaviertönen... Ein strahlendes Talent!“

„Pester Lloyd“ (8. XI. 1933) пише, що Т. М. був несподіванкою..., що їм приємно, що М. свій артистичний музичний шлях починає з Будапешту та вірить у щасливе майбутнє не глибокоталановитого артистаїї. Дописач „Schalkház“ Kassa 11. XII. говорить, що у молодому п'яністові бачить сходячу зорю на слов'янському п'яністичному небі XX ст. і т. д., багато гарних і щирих слів признання.

Закінчивши перший концерт у Будапешті та других містах Малярщини, М. відвідує також і Кошиці в ЧСР.

Зразу після цього в січні 1934 р. виїжджає М. в концертну подорож до Голандії і Швеції.

В Роттердамі під диригуванням Ед. Фліпса Т. М. грає клявірний концерт.

Цілий ряд передових часописів²⁾ писали про величаву гру молодого, двадцятьрічного українця, про його надзвичайні успіхи... У Швеції, у Штокгольмі (2 концерти) і в Упсалі М. знову своєю грою розв'язує маломовні мови рецензентів, які заговорили про перфектну, імпонуючу техніку гри й надзвичайну її силу.³⁾

В цьому ж році виступає М. два рази з симфонічною оркестрою в Будапешті. Другий раз 28/V 1934 р. грав на святі Ліста під диригентом д-ром Ф. Вайнгартнером клявірний Ес-Дур концерт Ліста. Про гру М. на цей раз писали, що в ньому були чудові дитинні п'яна, оксамитовий лагідний удар і що елегантність і делікатність оркестрового супроводу Вайнгартнера цілком допасовувала тій грі. У пресі з'явилися спільні фотографії обох майстрів.⁴⁾

В серпні цього ж сезону (1934/35) відбуває М. вісім концертів по *România* та ряд концертів у Малярщині й Чехословаччині.

6/XII 1935 р. бере участь у конкуренції в Відні на найкращий клявір фабрики *Bösendorfer-a*. Незалежно від драконівських установ, щодо прав чужинців у конкурсі, М. пересидів

²⁾ „Nieuwe Rotterdamsche Courant“, „De Maasbode“, Rotterdamsche Nieuwsblad“ і т. д.

³⁾ „Svenska Morgonbladet“, „Stockholms Tidning“, „Attenbladet“ — всі від 27. I. 1934.

⁴⁾ „Pesti Naplo“, „Budapesti Hirlap“, „Ujsag“, Magyar Hirlap“, Függetlenség“ — 29 V. 1934.

лює всіх конкурентів і комісія нарешті присуджує клявір нашому майстрові. Розуміється, що не обійшлося і тут без величезних інтриг проти „*Ausländer*“-ів а властво проти єдиного Т. Микиші. Та це не допомогло. Як сила підпорядковує собі слабкість, так тут талан і велике уміння молодого майстра зламали всі перепони.

Це був дотепер останній і значний успіх представника України. Активні робітники з усіх ділянок українського творчого духа з надією, вірою й гордістю прислухаються до відзивів про Т. Микишу. І вірять, що Т. М. не зложить своєї шляхетної зброї, не віддасться спочинкові по успіху, а навпаки, як личить дійсному артистові, маючи на увазі пройдений шлях і його практику, скріпить і піднесе своє уміння до найбільшої висоти й першорядности й тим звеличить ім'я української національної музики.

Вже давніше згадувалось, що музична стихія, яка панувала ще в домі батьків, захоплювала малого Тараса. Не давала йому спокою. Батьки залюбки співали українські народні пісні. Особливо мати кохалась у тих піснях! Все це глибоко западало в душу дитини. Роблячи клявірні завдання, малий Тарас, з укінченням їх, несвідомо переходив до вільної імпровізації й на це віддавав багато часу. Раював у вільному музикуванні. Його мати, оповідаючи знайомим про дитячі роки Тараса, згадує про неймовірне враження, яке зробила на нього 6. симфонія Чайковського, чути ним у Київському Купецькому Садкові. З того часу з'являється оте вічно молоде й нове, причина всього людського поступу. Коротке, але значне слово: „чому“. Якось батько Тараса співав щось із нот. Хлопчик підійшов до батька й зацікавився, чому тато дивиться в ноти, а як він з них читає то, як їх можна розуміти. Батько, не відкладаючи відповіді до іншого разу, пояснив синові секрет читання нот. Це спричинилось скоро до того, що Тараса віддали в науку теорії музики до знаного в Києві педагога Любомирського. Учився в нього він не довго, але цього вже було досить, щоб Тарас до нот відносився вже з розумінням. І відтоді він ще більше сидів коло клявіру й обов'язково хотів написати композицію. Ті проби були й переховуються в матері.

Потім приходить наука у школі в Києві, в Москві й нарешті в Відні. Пробі компонування відбувались скрізь. До творів, писаних уже в Відні, М. ставиться суворо й поважно. За відносно недовгий час, коли не забудемо, скільки часу забирає праця коло клявіру, готування до концертів і т. д., композиційний дорібок Т. Микиші є великий кількістю й якістю.

Сам першорядний п'яніст, він найбільше творить для свого улюбленого інструменту. Тут ми зустрічаємося з різними музичними формами, від малої форми танку до великих

форм. Всі вони в першу чергу говорять про велике знання засобів і можливостей інструменту.

Твори Т. Микиші: 4 клявірні сонати, 7 фуг, 9 танців, 2 варіації — одна на тему пісні „Гандзя“ і друга на тему чумацької пісні: „Ой, у полі криниченька“, досить дрібних творів як — Марш, „Жалоба“, танці („Халяс“ і др.) і без назв; 27 прелюдів; квартет смичковий, квінтет для клярнету й смичкового квартету; концерт для двох клявірів...

В останній час повстала невелика річ для челя й клявіру та пишеться соната також для челя й клявіру.

Про способи підходу компоніста до творчости як також про його твори можна говорити багато.

Тут займемось питанням впливу на компоніста. Звичайно, певна школа, напрям, чи стиль окремого майстра залишає на неофітові свої сліди. Ці, скажемо, вже прийняті світом досягнення заприймаються **свідомо** чи **підсвідомо**. Буває й так, що ціла епоха, надихана глибокими й спільними переживаннями цілого народу, чи народів, вимагає характерного для себе освітлення. Ця характерність тремтить у повітрі, вона чужа для різних одиниць і одночасово може бути спільною. Її суть — фарба сучасности, стиль; мова позчувань і переживань її — суцільність і єдність образів, організованої у своїх однозначних побажаннях і розуміннях цілості — Народу, Нації. Прослідити все те можна по цілому доробкові Нації, в усіх родах мистецтва. Наведемо тут два різні приклади.

Перед війною, яких три століття, українська культура (на велику для України шкоду!) неподільно панувала в Росії. Зокрема музика і творчість найбільшого тогочасного українського компоніста Д. Бортнянського. Ціла Московія, Україна та другі слов'янські народи відчували його велитенський духовий вплив. У XIX ст. багато московських музичних дослідників і їхніх національних компоністів стреміло до знищення тих впливів та інколи для того у своїй безсилій злості не цурались оплюгавлювати творчість Д. Бортнянського. І не могли нічого вдіяти. Бортнянський жив у підсвідомості народів, його музичними ідеями напоєно повітря, вони плили в крові, зокрема в музиків. Так один із „ворогів“ „солодкавости“ Бортнянського, непізнавши себе національно, П. Чайковський у свою оперу „Винна Краля“ несвідомо уводить мєльодію із опери Бортнянського „*Le Fils Rival*“.

Московський дослідник Б. Асаф'єв ось що про те говорить: „Цей приклад є яскравим зразком відгадування й чуття стилю — з одного боку, з другого є доказом, як навіть і мало розповсюджені музичні твори, що однаке **висловлювали звукову атмосферу епохи** (підкр. П. М.), все ж входять в оточення, і, в наслідку, шляхом довгих трансформацій

або неочікувано впливаючи, дістають нове життя, входячи і творючи тканину пізнішої музики“.⁵⁾ Це один рід підсвідомого впливу. Другий — вигляд **підсвідомого** впливу **сучасного переживання**, де ролю грає не одна особа, а ціла доба й цілість — Нарід.

Тут прикладом буде творчість Н. Нижанківського й В. Барвінського. Вони різно висловлюють свої почування, але їхні теми надзвичайно споріднені. Навіть більше! Н. Нижанківський писав свою „Маленьку Суїту“ у Празі, а В. Барвінський „Українську Суїту“ у Львові. Здається, вони навіть листовно не обговорювали своїх творів, а обидва опрацьовують ту саму тему.

Можемо думати, що та тема (у „Маленькій Суїті“ — **Другий лист**, (Про Силу) тільки вступ, а в В. Б. *Scherzo* із „Укр. Суїти“ — „Ой ішов я вулицею“ [нар. пісня] —) була найбільшим виразником тогочасних психічних переживань суспільства, вона висіла в повітрі і результат наявний: два компоністи, що духово були відбиткою побажань Цілости — Народу, опрацьовують спільну — **психічно й ритмічно** — тему. У одного бадьорість і самопевність мелодії говорить за почування, хоч і під трафаретною назвою — *Scherzo*, — у другого просто підкреслюється характер того назвою тієї частини суїти: „Про Силу“.

У Барвінського, Нижанківського,⁶⁾ як і в Микиші національний момент у їх творах є самозрозумілий. Вони свідомі його. Різноманітні, індивідуально, підходять вони тільки до проблем опрацювання й освітлення у своїх творах національних моментів. Барвінський і Нижанківський, що киплять в окропі українського життя (це стосується й інших національних компоністів: Людкевича, Лиська, М. Колесси, Л. Ревуцького і т. д.) стихійно підпадають впливові переживань Народу й кожний з них своєрідно відбиває те в своїх творах.

Навпаки в Микиші. Він давно віддалений від центрів народнього кипіння. Тому переживання свого Народу він, як можна так сказати, заприймає більше в аспекті історичному (найбільше минулого і з деяким наближенням до сучасності). Живло теперішности, — **героїчність доби**, — ще не пройняла Микиші, знаходиться в зародку. Є тільки певні натяки на розквіт. І тому М., не опанований стихією національного життя, підходить до творчості інакше, без **несвідомого** впливу, що передається через коженденні переживання цілості — Народу.

⁵⁾ Б. Асаф'єв: Об исследовании русской музыки XVIII века в двух операх Бортиянского. Надруковано: „Музыка и музыкальный быт старой России.“ Academia, 1927. ст. 23, у примітці.

⁶⁾ Порівнюванням творчості Микиші з творчістю Барвінського й Н. Нижанківського не підкреслюємо їх спільності, чи рівності. Кожний з них — сам для себе цілість і окремий свіг щодо творчості й музичного світовідчуження... П. М.

Микиша **свідомий** певного впливу й через те намагається знайти в ньому елементи, що найкраще надавались би до створення свого стилю.

Тут у першу чергу мається на увазі вплив на нього Скрябіна. М. обережно наближається до нього і прагне використати його технічні надбання. Це — гармоніку Скрябіна, але М. уникає його невиразності й розпливчастості щодо вислову музичних думок. Навпаки він стремить з'єднати ясність класичного вислову музичної думки з досягненням модерних (сучасних) звучань і з піднесенням при тому народно-пісенних елементів. І тому „модерна музика тоді вартісна, коли вона затримує римовий ритм“ — говорив М. Ця думка каже про рими народні (якщо не помиляємося!). Через усе це спосіб музичного думання й виразу Микиші дуже мало має спільного з Скрябіним. Особливо в більших творах. Ритм у нього ясний і форма творів прозора.

З творчості М. випливає, що він шукає шляхів до виплекання свого стилю, який підставою мав би українську народню пісенність, уникаючи етнографізму. Полягає це в тому, що пісня не береться в цілому її вигляді, а тільки характерні гармонічні та ритмічні її символи. Крім цього він ще намагається об'єднати з елементами чисто орієнтальними. Знаходимо це в менших творах, що своєрідні самі для себе, напр. у танках (Халяс і др.), як також і в більших речах — у концерті для двох клявірів, смичковому квартеті, квінтеті... Окрім того в тих речах спостерігаємо вплив вокальної музики 12—13 ст., якою М. свого часу цікавився та студіював. Це виявилось у вживанні чистих кварт, рівнобіжних квінт...

При цьому треба зауважити, що хоч орієнтальна народня музика, елементи якої М. уводить у свою творчість, відрізняється від європейської народньої музики (спеціально вокальної) своїм *orgel punctum* у басі, що викликає нерухливість і примітивність її висловів та компоніст дбає, щоб цього уникнути, не нищачи тим чистого орієнтального характеру. Розв'язання цього питання й є метою Тараса Микиші.

При цьому треба ще згадати про суть, чи душу творів Т. М.

Всі вони, як вже видно з попереднього, є глибоко національні як фактично так і психологічно.

Компоніст уже є в тій стадії, що творячи, несвідомо надає творам чистий український характер. Слухач, навіть мало обізнаний з українською народньою музикою, відчує в композиціях Микиші повів її. Прекрасним зразком цього може бути 2 частина, 4 сонати. Це стосується й усіх інших творів.

Шкода, що українське суспільство, через брак відповідних видавництв, не може з творчістю Тараса Микиші познайомитись ближче.

Відень, 24. II. 1936.

Леонід Мосендз

Народження Дон-Кіхота

Cobrase eterno nombre y fama.

[Досягти вічного імені й слави].

Дон-Кіхот

„В одному селі Манчського краю, назви якого я не бажу пригадувати, жив недавно шляхтич, з тих, що мають на стояні спис, старовинний щит, худу кобилу й хорта. Волове частіше ніж баранина на обід, студене м'ясо на вечерю, яєшні на салі в суботу, сочевиця в п'ятницю, часом голуб у неділю — спотребували три четвѳртині його прибутків. Решта припадала на кармазиновий жупан, на оксамітові святочні штани й такі ж черевики; у будень він задовольнявся грубшим сукном. Мав він у своїм домі господиню, якій минуло сорок, небогу, що не мала й двадцять, та робітника для поля й двору, який також сідлав кобилу й доглядав садок. Наш шляхтич мав біля п'ятдесят років, був певної будови, сухий, на обличчі худий; уставав він удосвіта й залюбки працював. Прізвище його було, здається, Кіхада чи Кесада (відносно цього є деякі розбіжності між письменниками, що про це пишуть), хоч правдоподібніший буде здогад, що він звався Кіхана. Одначе це має мало значення для нашої оповіді; вистачить як у ній ані крапка не відхилиться від правди“¹⁾

Так Мігуель де Сервантес Сааведра починає свій роман.

На точнім імені шляхтича не залежить. Байдужа й назва місця, звідкіля походить сеніор Кіхана й де безжурно вегетує до п'ятдесят майже років. Було це село чи місто?... велике чи мале?... глухий закуток Манчі чи оселя на битих шляхах краю?... Не відомо! Мігуель Сааведра „навмисне не означив його точно, щоб усі міста й села манчські змагалися присвоїти собі його й рахувати своїм“ (част. II, розд. 74).

Бо манчський шляхтич Альфонсо Кіхана, повуличному Добрий, переріс межі не лише свого села, але й цілого краю. Він уже уосіблення безлічі тих шляхтичів, що заповнюють не лише Манчу. Ними так само може пишатися Мурсія й Арагон, обидві Кастилії й Валенсія, Андалюзія й Каталюна. Їхньою батьківщиною є ціла Еспанія. Усі вони однаково безжурно відбувають свою вегетативну путь: народжуються, споживають, множать собі подібних і вмирають. З безвісті виходять і в безвість вертаються. Їм'я їм — леґіон!

¹⁾ *Miguel de Cervantes Saavedra, „El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha“, Barcelona, 1880*

Але при цім не залежить і на шляхетському походженні сеніора Альфонса. Він лише навгад вихоплений з тієї різноскладної кіханівської маси, в якій перемішані шляхтичі, селяни, парокси, голярі й герцоги. Бо всі стани, верстви й заняття еспанського народу можуть приголоситися до засад кіханівського буття й світовідчування.

Ось земляки сеніора Кесади — селяни Санчо Панса та його сусіда Томе Сесіяль. Вони найвірніші наслідувачі сеніорової практичної філософії й послідовно переводять у життя цю велику засаду малих кіхан: „заради колачів не ризикувати хлібом“ (II, 13). Їхні пани приправляються до смертельного бою, а вони мирно їдять і травлять, не турбуючись про якісь там кодекси лицарської честі.

Ось багатій Камачо, над весільними приправами якого зайшовся з радістю сам Гаргантюа. При повних горщиках страв він легко мириться з стратою нареченої. (II, 20).

І голярський майстер Ніколас, і Бакалявр Самсон Карраско, і місцевий парох, ліценсіят Перо Перес, так само як і герцог з околиць Сарагоси — усі ліплені з того ж манчеського тіста вузьких місцевих інтересів і приземних шлучкових бажань.

Достаток їжі й питва, багато дітей і спокою, трохи Бога й конвенції, жадні бажання й турботи... Ось їхні ідеали, які вони все намагаються втокмачити Дон-Кіхотові. Це не лише за себе, але за всіх своїх земляків-манчан дає Дон-Кіхотові пораду герцозький прелат:

— Поверніться додому, виховуйте дітей, якщо їх маєте, піклуйтеся своїм маєтком, залишіть блукання по світі, перестаньте відживлятися вітром і не будьте посміхом для всіх знайомих і незнайомих! (II, 37).

Вічні поради невмирущих герцозьких сповідників усім Дон-Кіхотам світу! Вічне мірило малих для великого, байдужих для пристрасного, фізики для метафізики.

Непорушні в своїй біологічній статичності стремлять з життя Санчі Кіхани. Не йдуть до глибин його творчості, не повстають проти нього, ані не приймають його з благословенням і ласкавістю. Лише дозволяють йому обтікати своєю монументальною, ремігаючою фізіологічністю. Це своїх братів і сестер несвідомо схарактеризує Санчо Панса, докоряючи дружині Терезі:

— Ви хочете назавжди залишитися незмінною, ані більшою ані меншою, як та фігура, намальована на стіні! (II, 5).

Це за них прорікає Санчо Панса Дон-Кіхотові своє *credo*:

— Пане, я людина миролюбна, поміркована, спокійна й умію знести кожне пониження, бо маю жінку й діти... Від сьогодні я, з Божою поміччю, прощаю всі кривди, які хто-будь мені зробив або зробить, хоч би їх виконав або вико-

нає шляхтич чи проста людина, багатій чи бідолаха, селянин чи міщанин, не виключаючи жадного стану або заняття. (I, 15).

Коли цій логіці *status quo* за всяку ціну не вистачає аргументів, щоб змагатися з кіхотівською динамікою лицарської душі — вона просто не припускає останньої до своїх вух. Обгризаючи печену Камачову гуску, занурений у процес споживання, бурмотить Панса масними устами, що вся пристрастність Дон-Кіхотових засад — „де порожні розмови, за які ми будемо ще на тім світі покутувати“ (II, 20). Так проти одної ірраціональності, яка хоче його перемогти, вести й довести, — борониться вбогий кіханівський дух другою, яка лише тяжить над ним нерухожим авторитетом страху.

Тому споживацька філософія Санчів Череванів¹⁾ так бундючно і преться вперед, послуговуючись ліктями й черевом, що ісповідує найдоступнішу засаду всіх ремігаючих: *tuera Marta y tuera harta*.²⁾ І коли Дон-Кіхот починає своє твердження, що „я, народився, щоб жити вмираючи“, то рарція його буття сама доказує йому закінчення: „а ти, Санчо, щоб померти жеручи“ (II, 59).

Тому то манчська душа ніколи не оглядається на минуле як на запліднення майбутнього. Минулий світ лицарства для неї найбільше лише декоративний. Отже за жадну ціну його наказів не приймає вона як наказу будучому. Вона вся в сучаснім, уся в так званім реальнім світі даних констеляцій і нічого не жадає від нього:

— Я народився як Санчо й таким хочу померти! (II, 20).

Однаке було б помилкою думати, що цей порядок речей уважає манчська душа досконалим. Ні! Вона далеко не поділяє пізнішого універсального твердження доктора Пангльоса, що „все йде до найкращого в цім найкращім з світів“. Вона твердо знає, що „на світі є два роди людей: один каже маю, а другий — не маю, а за наших часів більше вартий той, хто має, ніж той, хто знає, а осел з сідлом золотим виглядає краще, ніж кінь з звичайним“. (II, 20).

Ото ж ця збірна душа всенівелюючого пансівства виявляє, на диво, великий калькуляційний хист. Але як кожна збірна душа, антитеза індивідуальної, вона не посідає волі, щоб досягти тих „золотих сидел“.

— Як би мені доля без змагань і небезпеки дала якийсь острівець, я б не був такий дурний, щоб його не взяти, — признається Санчо Панса. (II, 4).

Він послідовний. Збірна душа, яку він репрезентує, не має пристрастей, що одні не лякаються ані труду ані небезпеки. Навпаки, тужать за ними, вишукують їх. Вона ж посі-

¹⁾ *panza* — черевко.

²⁾ *померла але нажерлась*.

дає лише інстинкти, яким ризико й пригода є чужі й відштовхуючі. А без останніх і найпримітивніші „золоті сідла” залишатимуться лишень безплідними увагами. Пристрастями ж благославляється тільки індивідуальність.

З інстинктовістю, цією першою та головною ознакою збірності, виходить санцівська душа з вузьких рямців Еспанії й переможно шириться по цілому світі. Вона зорить з найістинних буколічних мрій, з безвольних зідхань Руссо, з Енгельсових міркувань про зразкову соціальну досконалість примітивних племен, з безобличних „пик” бербітів сучасних демократій, що розпинаються за „мир за всяку ціну”, пробачуючи наперед всі кривди, які хтобудь робить їм і робитиме їхнім нащадкам. Але найдосконаліший свій вираз знаходить вона, втілюючись у мрійливого українського кума, що перетворив би світ у сонний рай всілякого споживання, як би „хтось” наставив його на „полтаського соцького”.

Ото ж як би Санчо Панса міг висловлюватися лексіконом свого демократичного нащадка нашої сучасності, то проти кіхотових засад „небезпеки, пригоди й газарду” виставив би свої девізи „компромісу й комфорту”. Це й є той кут зору, під яким його збірна душа спостерігає індивідуалістичну душу Дона-Кіхота.

Та все ж таки треба признатися, що вона часом захоплюється своєю антитезою. Як Санчо Панса захоплюється іноді вчинками свого пана. Та наслідувати його не може. Збірна душа навіть часом заздрить лицарській динамічній душі. Але заздрістю все й кінчається. Бо ж збірній душі чуже суперництво індивідуальностей, яке лиш єдине здібне до сплодження творчого чину. Замість суперницької туги, що ушляхетнює індивідуальну душу, ставить її високі цілі й підбадьорює до їхнього досягнення, збірна душа посідає лише статичну заздрість.

На тлі цієї безплідної заздрости стає зрозумілим, чому, не поділяючи лицарського світогляду небезпеки, змагання і призи́рства до вигоди, цікавиться пансівська душа світом свого пана. Справді дивно, як ті письменні панси тужать знати всі прояви недосяжної для них лицарської душі. Бо ж лицарські романи читають усі. Не залежить уже на тім, що всі ці Амадіси Гальські, Пальмеріни Англійські, Дон-Гіляри, Баярди й Де-Феби вже не існують, або й зовсім не існували.

Їхні вчинки абстрагують читачі від їхньої сумнівної реальності й подивляють їх то більше, що далі самі глядачі є від здійснення лицарських ідеалів. До заздрости примішується безплідна цікавість, жадоба сензацій — усе дальші ознаки зірної душі — і в лицарських диспутах сеніора Альфонса Кіхана приймають гарячу участь і голяр, і парох і бакаляр. Яке знання лицарської літератури — кодексу чести і

слави — виявляють майстер Ніколас і ліценсіят Перес, переглядаючи перед спаленням Кіханову книгозбірню! Нема нічого дивного, що має їх герцог, Дон-Міранда й усі шляхтичі, яких зустрічає Дон-Кіхот. Але й розбишака Хинес зачитується нею, як і Люсінда, як і Доротея — веселі любаски веселих парубків.

Пастухи кіз пізнають Дон-Кіхота як зразок мандрівного лицаря з знаних їм романів. Ще дивніше! Навіть корчмар, пролізлива постать всілякого ошуканства, читає, — ні студіює, — ці лицарські кодекси. Він відважується навіть на палкий їх захист у диспуті з парохом Пересом.

Усім формам пансівської душі імпонують ці гордовиті засади індивідуальності: „законом мандрівних лицарів є їхній меч, привілеєм відвага, а правом — воля“. (I, 45).

А статичній душі споживача імпонує лицарське твердження, що „не є гідним мандрівного лицаря жити довший час у бездіяльності й забавах, але йти, щоб, згідно з обов'язком глядіти пригод“. (II, 19).

Альфонси Кіхани, по вуличному добрі, читають і перечитують такі рядки й захоплюються ними. Але коли з своєю сповідницькою критикою приходять ліценсіяти, — їхнє захоплення швидко вигасає й вони похапливо відмежовують свої вподобання від їхньої реалізації. Бо ж „я не буду таким блазнем, щоб стати мандрівним лицарем“, погоджується нарешті корчмар з парохом. (I, 32).

Збірній бо душі здається, що для того, щоб стати мандрівним лицарем, треба збожеволіти, треба, щоб розум затемнився для всього, чим досі збірна душа існувала, що було для неї найдорожчим і найістотнішим, так як це сталося сеніорові Альфонсові Кіхані: „коли вже його розум був так поплетений, то прийшла йому до голови найдивовижніша думка, до якої коли в світі доходив блазень, а саме, що цілком відповідно й потрібно для нього, щоб збільшити власну честь і добро краю, — стати мандрівним лицарем, податися в світ верхи й з зброєю, шукати пригод і здійснювати все те, про що він читав як робили мандрівні лицарі: напівляти кривди й приймати участь у небезпечних пригодах і успіхом у них — *cobrase eterno nombre y fama* досягти вічного імені й слави“. (I, 1). —

Збірна душа має правду. Щоб з неї зродилася індивідуальність, щоб з сеніора Кіхани-Доброго став Дон-Кіхот де ля Манча, треба дійсно, щоб сеніорів розум поплівся, щоб усе, чим п'ятдесят майже років відживлялася його збірна душа, видалося нараз чужим, огидним і непотрібним, а на тее місце вступило єдине, що є на потребу індивідуальності.

Яка ж це сила, що з задубілої в збірних якостях душі сеніора Кіхани формує душу Дон-Кіхота? Який це могутній

імпульс торкається нарешті збірної душі й викресує з неї полум'я індивідуальності?

Це — жадоба безсмертя!

„Хіба це зайве заняття” — опонує Дон-Кіхот герцозькому прелатові, „якщо ми блукаємо світом, відкидаючи вигоду, але шукаючи небезпек, якими чесні мужі досягають безсмертя”. (II, 32).

„Хочу сказати, Санчо, що туга за славою жене нестерпно до чинності. Хто, думаєш, штовхнув Горація в повній зброї з мосту до Тігерського виру? Хто спалив руку Муцієві? Хто змусив Курція скочити до глибокої вогнистої безодні, яка розкрилася серед Риму? Хто змусив Цезара перейти Рубікон, не дбаючи всіх злих пророкувань? Хто знищив кораблі, щоб залишилися на суходолі в Новім Світі, відважні еспанці, ведені шляхетним Кортесом? Усі ці великі, відважні чини вийшли з жадоби слави, за якою смертні тужать як за заплатою, як за частиною безсмертя”. (II, 8).

„*Hacernos eternos y famosos*” учинитися вічними і славними — ось мета індивідуальності. Слава — шлях до безсмертя, чинність засіб до слави. І жадоба безсмертя — найповніша й найвища жадоба кіхотівської душі, що знаходить завершення у виявленні свого Я через переможний світ власної ідеї, шляхом невмліваючої чинності.

В ісповідуванні цих засад та в незломній рішучості до їхньої реалізації — головна різниця між душею кіхотівською й пансівською. Але вага цієї різниці все виразніше хилиться на бік реалізації:

„Коли вже він так ось приготувався, то вже не хотів чекати далі на переведення свого наміру, підштовхуваний переконанням, що світові бракує його: образи чекали на нього, щоб він їх змив, кривди — направив, несправедливості — усунув, зло — викоринив і обов'язки виконав”. (I, 2).

Яке глибоке відчуття й прецизне сформулювання післанництва! Але й його наступлення не є ще остаточним чинником у трансмутації Кіхана в Кіхота. Вхопити самий мент цього перетворення, *status nascendi* індивідуальності, значить тоді лише зрозуміти й з'ясувати собі це чудодійне народження ляманцького лицаря. Підглядіти його — значить наблизитися до найглибше захованих основ особистості, впізнати механізм цього творчого імпульсу, що викидає особистість з двовимірного світу збірності, з світу туги у тривимірний простір індивідуальності — у світ чину.

Про цей механізм ми знаємо лише одне, що він існує. Бо як би його не було, то ніколи не стався б з мрійливого пастиуха синайських кіз величний пророк, з тендітного недоноска — ідея віків, Цезар, а з ніжної дівчини Жанни — символ нації...

Про саму ж істотність його ми знаємо мало. Про нього лише здогадаються містики, його ледь торкається Гете в своїй „Таємниці“ й ми відчуваємо його іноді як якусь інтуїцію, життєвий імпульс, душевну травлу, що з підготовчого, але безплідного сну про безсмертя й славу збуджує душу до реалізації замріяного: передментового Кіхану трансмуєтує в післяментового Дон-Кіхота.

Може сам Дон-Кіхот пам'ятає мент своєї трансмутації?

О, ні! Як кожне народження лежить воно поза свідомістю народженого. Та все ж ляманчському лицареві залишилось, здається, щось з того моменту, коли він звиряє нам бодай ключ до цілої таємниці:

„Людина не є нічим більшим, як і хтобудь інший, якщо не докаже більше ніж інший!“ (I, 18).

Михайло Мухин.

Більше світла!

IV. Кониський супроти Драгоманова.

(Докінчення).

Чи не вражаюче сучасно звучать хоч би й такі ще року 1862 друковані вірші тоді ще молодого Кониського „Дня моря!“:

Тепер на Україні не ревуть гармати,
Замість Запорожжя — осмалені хати.

По всій Україні
Жидова панує,
З запорозьких внуків
Глузує, кепкує.

... ..
Ох, гірка неволя!...
З московського „блага“
Стали Українці
І босі і нагі.

(Галичанин, рік 1862, кн. I, ст. 6)

В творчості Кониського віршованій і прозовій, як рівно ж і в його публіцистичних й історично-літературних працях (хоч би й у його біографії Шевченка) можна знайти багато незвичайно цінного й потрібного для української нації і в сучасну пору. Але все це забуто, занедбано, зневажене, бо десятиліттями неначе якоесь несамовите товариство роздування непевних репутацій працювало на користь популярності і слави інтернаціоналіста і москвофіля Драгоманова і це несамовите товариство разом з тим знищило всяку добру пам'ять по тогочасних українських націоналістах-противниках

Драгоманова, представляючи їх яко недотепних провінційальних реакціонерів, напів ослів, напів баранів. Залишається зауважити, що цю шляхетну працю нищення авторитету найвизначніших тогочасних українських діячів започаткував сам Драгоманов, про що свідчать і численні приватні його листи й такі прилюдні листи, як „Листи на Наддніпрянську Україну”. — Ця колосальна спроба захисту й угрунтовання московських авторитетів в Україні та разом із тим безпощадне нищення всякої можливості утворення українського авторитету, українського незалежного від московських богів національного світогляду. Стовідсотковий успіх припав на долю москвофільської пропаганди Драгоманова... В добу революції 1905—07 років, так само як і в вирішальні роки 1917—1920 українська суспільність була вже так ґрунтовно здрагоманізована, що збудувати українську політику на українському інтересі стало річчю неможливою, нереальною. Наслідки цього аж надто відомі, принаймні тепер нарешті.

Полтавські „космополіти” виплекані хитрим Строніном завдяки невтомній праці хитреznego стронінського учня, Драгоманова, стали явищем всеукраїнським; у фатальних роках переворотів і війн ці всі „космополіти” з „єдиного українського московського революційного й демократичного фронту” зробили своє чорне діло, виконали свою шатанську працю.

* * *

Для характеристики поглядів т. зв. „космополітів” полтавських і не лише полтавських дуже характерна хоч би й така абракадабра, яку Драгоманов написав Франкові дня 25 жовтня 1884 року :

„Націоналісти помиляються, коли думають, що публіка може жити щодня націоналізмом, завжди думати про „свою хату”. Звичайний чоловік перше усього думає, яка хата, а потім уже чи своя, чи найнята. В життю громадським чоловік частіше пан, чи мужик; ліберал, чи абсолютист; раціоналіст чи клерикал і т. д., а дуже рідко русин чи поляк, москаль і т. д. От і од літератури чоловік бажа перш усього навчитись чи господарства, чи політики, чи релігії й т. д. — а потім уже вдовольнити своє національне почуття, навіть коли воно в його збуджене”.

А Драгоманов ще мав сміливість писати Франкові, що за Кониським „скрізь іде глупість і плутанина”! Але це можна сказати — як на чий смак. На смак українця типовою глупістю і плутаниною є те, що торочить Драгоманов про „свою хату”. Натомість на смак Драгоманова, Строніна, Леїніна, Постишева, Раєвського й інших, завданням яких було й є переконати українців, що своя хата є непотрібна і навіть

шкідлива, „глупістю і плутаниною” були й є всі нормальні здорові українські ідеї, які в інтересі Москви треба було скоріше або назвати „глупістю і плутаниною” — це перший крок у боротьбі, або — проголосити за ересь, „небезпечний ухил” — це один з дальших кроків. Останній державний крок Москви в таких справах то вже тепер добре знані речі — „стенка” (розстріл), Соловки та інші табори смерті, балтійсько-беломорські канали, розкуркулювання, колективізація і т. п. Так воно помалу й потихеньку почалося Строніними та Драгомановими, з їх „Листами” та „Чудацькими думками”, а закінчилося — стенками, соловками, каналаськими працями. Перший розділ був „Михайло Петрович Драгоманов”, останній — „Павел Петрович Постишефф”, перший — був закаптурений, останній — цілком отвертий.

Геніяльно розкусив істоту Драгоманова **Михайло Подолінський** (1844—1894), подорожник і перекладач із чужих мов, який у листі до Мелітона Бучинського писав про Драгоманова так: „Кожна книжка учорашня, а не нинішня, уже в нього стара й не має ніякої вартости, а тепер він не хоче вислухати ніякої думки, пішов у пророки й каже, що кожний, хто його не хоче слухати єсть дурень”. (Наведено в праці Студинського: Франко в соціалістичнім процесі 1878 року, Україна, 1926, кн. 6, ст. 108). Цей Подолінський був сином о. Подолінського, українського священика, який року 1848 видав у Львові яскраво самостійницьке „Слово перестороги”. (Див. працю Шурата „На досвітку нової доби”, Л. 1918). Шурат у названій праці пише про Мих. Подолінського, що він яко добрий знавець кількох європейських мов, зазначився в нашій літературі перекладами.

„Гуканням, гавканням і тією колотнечею, яку править Драгоманов з компанією нічого не вдієш”, писав Кониський дня 15 квітня 1895 одному своєму знайомому. (Див.: 3 листів Кониського до Дикарева, Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка т. 150, ст. 384). Це писалося ще за життя Драгоманова, який саме перед смертю своєю неначе б то нарешті переступив поріг храму слави, висловлюючись дещо урочисто. *)

*) Дуже влучну характеристику становища Драгоманова в тогочаснім суспільстві знаходимо в листах Якова Стефановича, який на початку 80 р. р. XIX ст. писав про Драгоманова так: „При всьому його стремлінні завжди бути на перших ролях, що в нього зручно маскується хохляцькою простотою й неначебто філософським об'єктивізмом, ціле його життя — ряд невдач. Ніде не пощастило йому зайняти бажане місце; ні в історичній літературі, ні в українофільстві, ні, нарешті, в російським політичним лібералізмі. Природно, що крізь філософічну безсторонність усе більше проривалося, що ми вже давно помічали, роздратоване відношення до всього, що розвивається поміж його участі і впливу”. Лист цей писав Стефанович з петербурзької тюрми дня 10 травня 1882. В листі Стефановича з 24 листопада того ж року знаходимо таке терпке зауваження: „Нарід чекає на землю, Драгоманов — на читачів своїм залежалим брошурам”. (Див. збірник 4-й „Група Асва-

Кониський певно мав на увазі, що гуканням не вдієш нічого путнього, доброго, бо злого, навіть злочинного, ненавистницького й руйнуючого Драгоманов заподіяв безконечно багато, коли злобне, отруйне україноненавистницьке насіння його „Листів” та „Думок” посходило червоним чортополохом на широких ланах і стрімких узгір'ях України...

* * *

Драгоманов люто скаженів при найменшій чийсь прояві непошани до Москви, москалів, їхньої літератури й т. п. Особливо не зносив він погляду на москалів яко на азіятів. Тим часом у науці такі погляди ніколи не переводилися; в ХІХ столітті зокрема ревним пропагатором таких поглядів був один спольщений українець з Київщини Духінський (1817—1891), якого Драгоманов люто ненавидів і з поглядів якого знущався при кожній нагоді. Тим часом тепер, на наших очах, у 20-тих роках нашого століття, ідеї Духінського знайшли блискуче підтвердження: незвичайно пишним квітом розцвіло московське „евразійство”, наукова історіософічна концепція, яка виводить корні московського великодержавія від татарської Золотої Орди й яка старанно підкреслює азіятські, туранські риси народньої вдачі, москалів, їх спорідненість і подібність до турансько-монгольських народів. „Евразійство” скупчило в своїх рядах цілий ряд блискучих географів, мовознавців, почасти й істориків, в освітленні яких старі погляди Духінського на турансько-монгольську істоту москалів несподівано знайшли хоч і пізню, але тим не менше незвичайно блискучу реабілітацію.

В поезії московській це саме висловив незадовго перед своєю смертю такий визначний історіософічний поет, як Блок у своїх знаних „Скіфах” („Ми”):

Да, скіфи ми, да, азіати ми

С раскосими і жадними глазами.

Те саме визнає і другий визначний поет Московії, Єсенін. Пишучи про Москву він каже:

Залатая, дремотная Азия —

Аначіла на купалах. (Купал — церковна баня).

На початку свого протишевченківського злобного памфлету „Шевченко, українофіли і соціалізм“ (стор. 6) Драгоманов гірко скаржиться на те, що на стіні Рапперсвільського музею, де директором Духінський, на стіні висить

бальденія Труда*, Москва-Ленінград, 1926, ст. 155, 182). На початку 80 р. р. ХІХ ст Драгоманов, як це вірно зауважує Стефанович, був ще самотний і не мав більшої кількості прихильників ані в українських ані в московських колах. Натомість уже під кінець минулого століття він став загальноузнаним батьком російського політичного лібералізму з одного боку, і найбільшим авторитетом переважаючої частини української молоді — з другого.

мапа Європи, праці Духінського, на якій на Московщині написана характеристика „неволя і комунізм”.

Погляди Духінського поділяли такі визначні тогочасні українські учені й діячі як Михальчук, Антонович і Кониський. Одна з учениць Антоновича згадує, що „при заняттях географією та етнографією України можна було помітити не безсторонню симпатію Антоновича до українців, поряд з деякою антипатією до польської й московської народности. Антонович указував на помірність частин кістяка українців, відмічаючи „конячий череп Поляків” і „коротконогість Москалів”, порівнююче з їх довгим тілистим тулубом. „Москаль здається вищий, коли сидить, а коли він підходить — додавав, усміхаючись Антонович, — то здається ніби від підкрадається до вас”! (Єгунова-Щербина, Спомини, Україна, 1928, кн. 5, ст. 96).

Кониський в році 1887 з початку в однім галицькім шкільнім часопису, а потім і окремим виданням надрукував популярну працю про москалів п. н. „Етнографія Слав'янщини”, в якій не крився з своїми поглядами на москалів, а навпаки — виявив їх у повній мірі. Ясна річ, що по появі цієї книжки Кониського (який видав цю книжку під псевдонімом Стодольський), Драгоманов конче мусів виступити й то якнайгостріше та „якнайнауковіше” в обороні покривджених Кониським москалів. Про це дуже образово розповідає один з найвірніших учнів Драгоманова, Тучапський: „Ті українські „національники”, з якими бореться Драгоманов у „Чудацьких думках”, виводили „обрусеніє” України з національної вдачі великорусів: така, мовляв, це хижацька нація, що не може не давити, не гнітити інші нації, які на нещастя підпали під її владу. Примішували сюди українські „назадники” (так зве їх Драгоманов) і ту азійську „жовту” кров, яка ніби то тече в жилах великорусів . . . Всю тенденційну фальшивість останньої думки, яка являлась підновленням теорії Духінського, що не видержує наукової критики, Драгоманов показує в статті „Науковий метод в етнографії” — в збірці галицького студентства „Товариш”, 1888”. (Див. Тучапський: Дві недруковані статті про Драгоманова, Україна, 1926, кн. 2—3, ст. 118).

Драгоманов у цій своїй статті старанно перед тогочасним українським студентством Галичини обілює москалів і очорнює натомість ворогів Московщини, Кониським-Стодольським починаючи. Особливо болять Драгоманова твердження Кониського про расову виключність і нетерпимість москалів. Він це рішуче відкидає і взагалі обстоює, що не можна будувати світогляду на „різниці народу й культури”; як він висловлюється . . . Пишучи Павликові про те, яка йому гидка й обридлива одна драма московського письменника Льва

Толстого, він навіть і тоді застерігається, що жадних ширших національно-расових висновків не слід з цього приводу робити: такі висновки можуть робити ті, хто не вміє думати, він же, Драгоманов думати вміє і цього не зробить: „Я мушу признати себе некомпетентним судити про „Власть Тьми“, бо може те, що вона мені просто противна до блювання, моя суб'єктивність, — пише Драгоманов до Павлика дня 1 січня 1891. — Об'єктивно смію тільки сказати, що вся філософія тайокаючого ідіота така ж сама шкідлива ретроградність, як і вся релігія толстовських популярних брошур . . . Тільки ж будувати свою філософію на різниці народу й культури значить просто не вміти думати, а до того просто грати в кишеню реакції Победонощину, яка все те ж все о народности говорить, а у вас (в Галичині, прим. моя. М. М.) — в кишеню народовців“. (Див. Переписка Драгоманова з Павликом, том VI., ст. 97).

Тут крім інших типово драгоманівських рис проявляється незвичайно яскраво невміння чи нехотіння Драгоманова міряти українські явища українською мірою: він уперто міряє їх мірою московською: до тогочасних галицьких народовців він ставиться так само як і до московської победоносчини: — цебто московської урядової реакції, названої так від імени одного з найреакційніших тогочасних московських міністрів — Пабеданосцева. А все на тій підставі, що вона „все те ж о народности говорить“. Вже стародавня римська приповідка казала мудро, й розважно, що коли двоє роблять те саме, то це не є те саме („*Si duo faciunt idem, non est idem*").

Але що Драгоманову до таких логічно загально узнаних норм. У своїм сектярським очучверінні він сліпий і глухий до всіх логічних норм. До того ж він „переконаний, що лише він, принаймні в українськiм оточенні, вміє думати“. усілякі там Кониські й Антоновичі хіба на це здатні?

* * *

Надзвичайно цікаво співставити Кониського і Драгоманова в їх відношенні до української молоді. Відношення Кониського — сердечне, батьківське, повне турботи й щирого піклування. „Тяжко турбує мою душу, коли я бачу, як наша вельми невелика числом національна молодь не береже свого здоров'я. А здоров'я її — сила і міць нашої прекрасної Нені-України“, — писав Кониський до Дикарева дня 21 жовтня 1895. (Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. 150, ст. 388).

Натомість відношення Драгоманова до української молоді — студеніше від холоду надмогильних плит. Своєму вірникові Павликові він писав таке:

„Ви говорите, що ми мусимо іти назустріч українофільській молодіжці в Росії. Боюсь я цих зустрічів, ще з того часу, як почув од свого професора Бунге, що треба йти назустріч міністрові Дм. Толстому. Це така система, з якою можна зайти Бог зна куди, ще в більше болото, ніж те, в яке зайшов Бунге. Та й чого нам соватись? Що єсть у тій молодіжці, навіть таких як Вартовий, окрім інстинктів, досить невияснених, теорією? По всьому нам ліпше постояти на своєму: хай ідуть до нас або зблямуються блуканиною між поступом і Конисчиною”. (Лист до Павлика, 26 грудня 1893, Переп. VIII., 8). „Приїхав тут один літератор з Петербургу, молодий ще, але досить освічений чоловік. Бачу і по ньому, що тепер на українофільство звертає увагу ширша освічена публіка єдино через виступ галицької української радикальної партії. Все інше або романтика, нікому не цікава, або кружковщина, нікому не відома”. (Лист до Павлика, 16 квітня 1894, Переп. VIII., 83).

І знову тут вражає не тільки драгоманівська ворожість чисто чужинецька супроти української молоді й тогочасного її представника Вартового-Гринченка, але разом з тим і чисто московське сектярське старовірське буквоїдство в припинюванні всіляких мірок з московського життя до українських відносин. Ну що ж з того, що Бунге, з початку професор і ректор київського університету св. Володимира, потім міністер фінансів і голова комітету міністрів у Петербурзі, твердив про ходження назустріч міністрові Толстому. Міністер Толстой, що правда був особистий ворог Драгоманова, але що спільного було в Толстого з українською молоддю? Чому зустріч з українською молоддю чи навіть сама розмова про це у Драгоманова утотожнюється з зустріччю з його особистим ворогом Толстим. Що за щиро-чудернацька психопатологія!

Натомість яке тупе задоволення ватажка секти тхне від драгоманівського блаженства з нагоди того, що якийсь молодий петербурзький літератор засвідчив йому, що „ширша освічена публіка” — цебто коротше: москалі — дуже цікавляться створеною Драгомановом галицькою радикальною партією, в якій усілякі радикальні петербуржці і москвичі певно вбачали щось на зразок „общаво фсем парядочним людям в Рассії ліберально направлення”, про яке колись так вірнопідданчо рапортував Драгоманов своєму петербурзькому шефові проф. Стасюлевичові.

Цікаво навести з старих листів Кониського кілька коротких, але вельми проречистих зауважень про Драгоманова: „Драгоманов мене не дивує, людина він недужа; са-

молюбство звило його з круга сонця. . . . Драгоманов, людина з хорим самолюбством і занадто чоловік егоїстичний ; своє я в нього перша річ. Я його знав ще гімназистом, знав не на користь йому". (З листів до Дикарева. Зап. Наук. Т-ва ім Шевченка, т. 150, ст. 371 і 381).

Зовсім не на користь Драгоманова промовляє й один інцидент з розкриттям криптоніма знаного московського критика Добролюбова (1836—1861), вчинок, якого задовго перед академіком Студинським і супергіперкритиком Міхалом Рудніцкім допустився Драгоманов ще яко студент університету. Добролюбов кваліфікував вчинок Драгоманова, яко „поліцейське непошановання інкогніто“, але дати докладнішу відповідь Драгоманову перешкодила Добролюбову його нагла і рання смерть.

„Коли в 1861 р. київський шкільний округ прощався з Пироговим, виголосив при тій нагоді промову також студент київського університету Драгоманів, в якій взяв Пирогова в оборону перед критикою Добролюбова. Свою оборону видрукував Драгоманов потім в „Русской Речі“ ч. 54. За це виступив Добролюбов проти Драгоманова й інших оборонців Пирогова в новій статті під заголовком „От дождя да в воду“ (Современник, 1861, ч. 8), де крім самої відповіді в справі Пирогова дав Драгоманову терпку лекцію на тему літературної пристойности“ й „поліцейського непошановання інкогніто“ (Драгоманов відкрив у своїй статті криптонім Добролюбова, що підписався був під статтею тільки останнім складом свого назвиська — бов) — так пише про ці дивно минулі справи Іван Кревецький у статті „Добролюбов й Україна“. Літературно-Науковий Вістник, 1911, X., ст. 74. (Дивись також Набат 1879, Громада 1879, кн. 4, ст. 374—380, А. Л. Вольнській. Русскіє критики, СПетербург, 1890, ст. 187—192).

* * *

В остаточнім підрахунку Драгоманов виграв бій з Старою Громадою, бій з Кониським по цілій лінії. Противників своїх: Антоновича, Михальчука, Житецького, не згадуючи вже Кониського, він щиро московськими методами давніх царів Алексееф Михайлавичей і Петроф Алексевичей з усіма їх царськими дяками й сучасних московських агітпропів змішав з болотом, проголосивши їх „назадниками“ та просто таки дурнями. Серед нащадків знайшлися хмари Тучапських з російської соціал-демократичної партії й безліч не менш спритних землячків з таких щиро українських партій як ціла купа радикальних і соціалістичних партій, які оголосили недоторкальним законом кожне слово Драгоманова. Всі ці Тучапські, Могілянські, Томашівські і Панейки довели справу

до того, що слава й авторитет Драгоманова незмінно тривають на соняшнім небі українського провансальства, у той час як усі опоненти Драгоманова знеславлені, викляті, забуті . . .

У спогадах професора **Маршинського** знаходимо досить влучний малюнок початків драгоманівського тріумфу й поразки Старої Громади Київської на початках 90 рр. XIX ст. у столиці України — Києві, коли настрої київської високошкільної молоді почав відвертатися від Антоновича і Киян.

Маршинський пише, що дуже важливим моментом, що „відпихав нас ще дальше від тих людей, до яких ми ще недавно з довір'ям горнулися і які щасливо донесли нас на своїх руках до того дня, коли ми в своїй свідомості вже стали на власні ноги, це було поглиблення того поріжнення, що зайшло між Драгомановом і Киянами. Появилися „Чудацькі думки“ Драгоманова. Вони підогріли нашу опозиційність та далеко, неначе на азарт підстобнули . . . Все кругом того в київському житті завертілось якимсь скаженим шабашом відьм і відбивалося на душі гостро : ламало й нівечило все те, чим досі жилося і в що вірилось. Перестати шанувати своїх попередніх друзів-учителів я не міг, навіть більше : до деякого тягнуло серце. А разом з тим давній пієтет до них розвіявся. Серед товаришів не відчувалось єдності”. (А. Маршинський : „Поїздка в Галичину в 1889 році”. Альманах-Календар „Дніпро“ на р. 1924, ст. 100).

Так, так ! „Серед товаришів не відчувалось єдності !” Українська єдність була вже тоді розбита. Український провід зручною демагогією був відтятий від переважаючої більшості, кадрів молоді, які на поклик Драгоманова стали хилитися перед московськими богами. Шлях до майбутньої Полтави і Батурина, до майбутнього тріумфального походу Москви на Україну був відкритий. Фортеця українського духа була знищена, зруйнована, розсаджена з середини. Сучасник тих історичних подій не даремно вживає при описі того фатального перелому настроїв молоді таких зловісних образів, як : „Все кругом того в київському житті завертілось якимсь скаженим шабашом відьм”. Тріумф драгоманівщини дійсно був скаженим шабашом московських відьм в Україні!

Яка неспівмірність між величезним поширенням шкідливої для української нації драгоманівською макулятурою і творами справді вартісними й корисними свідчить хоч би й та статистика випозичань з бібліотеки львівської Просвіти, яку знаходимо на сторінках передвоєнного львівського журналу „Письмо з Просвіти” за роки 1911—12. Отже в бібліотеці львівської Просвіти в р. 1911 серед групи наукових творів та публіцистики Драгоманов був найбільше чи-

таним автором. На його долю припадає 60 вимог, з того припадає на його постишевсько-луначарське писаннячко „Шевченко, українофіли і соціалізм” аж 15 вимог. До того ж і павликівський монументальний збірник „Драгоманів, його ювілей і смерть”, бралось 7 раз. А в той же час дуже вартісна праця Кониського „Тарас Шевченко. Хроніка його життя”, випозичалося лише один раз. Дослівно те саме було й року 1910 : драгоманівські твори, визичені 54 рази, ведуть перед серед „наукових творів”. Найпопулярнішим твором Драгоманова був його „Шевченко, українофіли і соціалізм — 17 випозичань. Натомість „Шевченко” Кониського був позичений лише один раз. — Ця жахлива статистика пояснює в повній мірі причини наших поразок і нашої програшої. Коли суспільність наша перед світовою війною в такій мірі просякалася впливами писань творця системи модерного москвофільства, то дивуватися нема рішуче нічому. Цілком справедливе зауваження читаємо в передмові до недавно виданих оповідань проводиря самостійницького українського „Братства Тарасовців” Івана Липи — „Оповідання про смерть, війну і любов”. Характеризуючи війну років 1917—20 в Україні, автор цієї передмови зауважує, що „у тих роках там не було війни в значенні звичайнім пересування великих озброєних змеханізованих мас, що мали перед собою окресленого ворога, а за собою зорганізоване запілля. Там була війна з ворогом, що боровся передовсім моральним розкладом і стремів до знищення передовсім віри в свій нарід і будучність України. В тій війні рішала насамперед особиста моральна непохитність”. Але саме читанням писань Драгоманова передвоєнні українці морально розкладалися, ці писання нищили в них віру в свій нарід і будучність України, зокрема українські політичні тогочасні проводирі, майже всі учні Драгоманова, не могли мати особистої моральної непохитности. Всі ці Винниченки, Петрушевичі, Томашівські, Панейки й т. п. могли бути хіба прикладами неймовірного браку особистої моральної непохитности. Драгоманівські писання були гірше всяких трійливих газів. Драгоманівські писання були найміцнішою зброєю Москви в її наступі на Україну.

У. Драгоманов контра Нечуй-Левицький.

Наш знаний романіст Нечуй-Левицький не користувався в очах Драгоманова жадною пошаною, так само зрештою як і Шевченко. В цім нема нічого дивного. Оскільки Драгоманов на кожному кроці підкреслює, що Тургенева, Пушкіна, Лермонтова він читає як рідних, то, ясна річ, що Нечуя й

Щевченка він читає — як чужих і ворожих авторів *). Незвичайно обурило Драгоманова одне зовсім „недрагоманівське” місце в „Хмарах”, де герой цього оповідання, Радюк скидає з себе „космополітизм“. У листі до Навроцького з дня 29 квітня 1873 року Драгоманов з незвичайною люттю пише з цієї нагоди : „але прошу добратись логіки у словах сторінки 188, де кажуть, що Радюк скинув уже з себе той космополітизм або великорущину, якою надаряє нашу молодіж великоруська гімназія — і що європейські ідеї, наука й товариство показали йому новий світ, нову жизнь”. Далі Драгоманов патетично вигукує з приводу цих слів повісти Нечуя : „Що ж таке європейська наука, а що таке космополітизм ? Або чого ж такого хоче великоруська молодіж, як не того, що й українська, англійська, французька і т. д. ? Звідкіль вийшло те товариство, що показало Радюкові новий світ ? Звідки він дістав Бюхнера, Фаербаха і т. д., що він так чудно держить усе заразом у кишені, — як не з Москви ? буквально з города Москви, де студенти літографували Бюхнера, Фаербаха, Герцена і т. д., хто такий був редактор Колокола, як не Москаль ?”. Дуже характерна та скаженина, яка охоплює Драгоманова в той момент, коли він довідується, що якийсь там Нечуй сміє собі от так зневажливо й вороже ставитися до матушки Маскви, до „великорущини, коротко до всього того, що скорочено зветься „космополітизмом” і тим самим вступати на шлях українського націоналізму“.

Залишається нам поглянути на відповідну сторінку львівської „Правди” за рік 1873, щоб перевірити, яке саме місце в повісті Нечуя викликало таку несамовиту московську лють у Драгоманова. Отже в „Правді” читаємо :

„Радюк побув год в університеті й уже скинув з себе той космополітизм або великорущину, якою надаряє нашу молодіж великоруська гімназія. Європейські ідеї, науки і товариство показали йому новий світ, нову жизнь. Його давнє дитство в Журбанях, з українським язиком і піснею, між челяддю і селянами, тепер верталося до його знов, неначе з далекої дороги.

„Чудове, пишне українське село серед літньої пори, все зелене й пахуче, все в квітках. Чудовий Богом благословений і Богом забутий край ! Хто бачив тебе не очима тільки, а бачив серцем і душею, той повік не забуде твоєї краси і твого горя.

*) „Я читаю Тургенєва, як свого рідного”, заявляє з ентузіазмом Драгоманов у листі до знаного галицького москвофіла Юліяна Яворського з 13 вересня 1894 (Життя і Слово, Львів 1896 т. 5, ст. 385). „Батько мав дійсний культ для особи Тургенєва”, пише у споминах про Драгоманова його донька Лідія Шишманова-Драгоманова. (Нова Україна, Прага 1922. ч. 13—15).

... „Вже минулася гаряча пора жнив. Дівчатам і хлопцям став час вільніший. Журбані ввечері оголошувались десятима вулицями, де до півночі співали хлопці й дівчата. Радюк до півночі ходив в алеї по саду, доки не стихала остання пісня на селі, доки не засипляли дівчата й хлопці, разом з співучими птицями, щоб на другий день рано встати разом з птицями до роботи. На чистому повітрі до його долітали виразно самі слова пісень, повні високої поезії, простої, й пахучої, як квітки зеленого степу. Обвіяний духом поезії, пісень, неба, тепла, квіток, він неначе бачив душею, як та поезія розвивається, мов рожка в саду, в розкішну й багату і вольну літературу. І перед його очима розгортувалася театральна сцена, де небесними голосами й мотивами розходилася національна музика й опера. І він неначе бачив душею свою Україну, свою дорогу Україну майбутнього часу. Вона вся вставала перед ним, багата як рай, чудова як дівчина першої пори своєї краси, вся обсаджена садами, виноградом і лісами, вся облита ріками і каналами, з багатьма городами й селами. Україна вставала перед ним з своїм гордим, поетичним і добрим народом, багатим і просвіченим, без усякого ярма на шиї, з своїм язиком і літературою, з своєю наукою і поезією... Як той чудовий сон, бачив він таку Україну”. („Правда”, 1873, стор. 188—189).

Отже, як бачимо на власні очі, Нечуй дійсно договорився до таких річей, що **Драгоманов не міг не виступити з інтервенцією в обороні „космополітизму або великорушчини”**... Взагалі доводиться аж надто дивуватися, як то Драгоманов невсиплює пильнував найменшого випадку, коли нечемні чи занадто мрійні, як Нечуй із своїм Радюком, українці, захищували авторитет „матушки Маскви”. Негайно й цілком урядово вирушав тоді Драгоманов на ідейну „пацифікацію” збунтованої проти московської зверхності й московського авторитету України...

Але візьмім до рук замість старого річника львівської „Правди” новіше повне видання роману „Хмари” Нечуя-Левицького в виданні Оренштайна. Там знайдемо дуже багато яскраво укр. сторінок і образів, які певно безконечно драгували винахідника „модерного” соціалістично-поступового, людовофронтового москвофільства, Драгоманова. Що мусів такий Драгоманов відчувати при читанні хоч би й дуже недвозначного опису великої залі Київської Духовної Академії, стародавньої Києво-Могилянської Академії, зо стін якої в романі Нечуя гнівно дивляться і сам Петро Могила і св. Димітрій Туптало і всі тіні значних учених давньої Академії, старі оборонці українського народу, яким гидко і прикро дивитися на розпаношену „грязь Москви”, яка нахабно

бенкетувала в цих стародавніх українських мурах. Ось кілька уступів з цього незвичайного місця з роману Нечуя :

„Велика академічна заля опорожнилась. Тільки на стінах з золотих рям виглядала вся стара Київська Академія. Дуже сумно і грізно поглядав Петро Могила, закладач Академії. Його тінь, прикована до полотна, ніби думала: І що то за люди прийшли й вийшли з моєї Академії? На якій мові все те говорило, екзамінувалося, жартувало й виявляло научну темноту? Чи то Орда налетіла, чи то Литва набігла й запанувала над моїм ділом, моїм твором?” І чорні очі Могили ще грізніше, ще сумніше поглядали на простору залю, куди вже бігли миши й шелестіли між пом'ятими папірцями. Широко одслонені очі св. Димітрія ніби дивувались, чи не грали ці люди якоїсь чудної містерії, чи комедії? Всі тіні значних учених давньої Академії, всіх письменників, усіх оборонців українського народу, його віри й народности, цілими рядами, смутно недоумівали, що то за люди тут говорили, жартували, держали книги догори ногами й ніби й справді діло робили !

У ректора був розкішний обід для митрополита й конференції. Вино лилося річкою... При світлі ясних зірок виїхали гості з Братства. Пізній захід блищав на стінах церкви, на золотих верхах. Тополі й липи стояли тихо... І Братство і корпус Академії і з його вікон грізні й сумні очі давніх українських учених дивились на той чудний поїзд і чудувались, що там, де вони колись були свідками боротьби за віру й Україну, там тепер хтось чужий справляє сатурналії, справляє комедії на науку і просвіту. Тільки небо та земля були такі чудові, як і за давніх часів... Тільки гори київські стояли так само, як у той давній козацький час; так само заглядали в широкий Дніпро, як за давніх минулих часів”, (Хмари, вид. Оренштайна, ст. 52).

Напевно Драгоманов корчився й несамовито зливався від люті й ненависти при читанні цього опису так само, як і при читанні рядків про українську протимосковську зухвалість молодого Радюка. Корчився і звивався наче той Мефісто перед знаком хреста...

* * *

В „Ілюстрованій Історії України” Грушевського є дуже кепський, натомість в ювілейнім драгоманівським числі київського наукового двомісячника українознавства „Україна” за рік 1926 дуже яскравий відбиток групової фотографії членів київської української Старої Громади разом з студентською громадою, чи, як висловлюється Грушевський — разом т. зв. „двинтарем”. Ця знімка була знята незадовго перед остаточним від'їздом Драгоманова за кордон, десь у році 1875.

В центрі цієї світлини містяться дві постаті: **Нечуй-Левицький** і **Кониський**. Вони сидять, оточені гуртом інших учених і письменників, що рівно ж містяться на стільцях. Перед ними на підлозі сидять, а за ними стоять студенти. На всіх обличчях можна прочитати вираз взаємного довір'я й товариської згоди й співпраці. На всіх — за винятком одного. Біля самого вікна, осторонь від усієї групи, на зловісним тлі тіні від гардіни, стоїть самотний, і рішучий Михайло Петрович Драгоманов, і, як залюбки висловлюються кавказці — неначе всі тіні Арарата збіглися на його обличчі. Обличчя його вперте й затяте. Борода Зевса громовержця — також. Що дійсно може бути спільного між ним і хоч би й цим націоналістом і „дурнем” Кониським і автором зухвалих речень про Радюка Нечуєм-Левицьким? Най вони нині сидять у самім центрі, оточені загальним товариством і учнівським узнанням і любов'ю. Недовго їм тішитися цим узнанням і любов'ю! Я, Драгоманов, от тут зловороже стою на самім краю, аж під вікном, я ще не узнаний за вождя. Але я скоро їм покажу тим двом, в центрі, їх ще будуть зневажати, ненавидіти. Я доведу справу до цього! Не бійтеся! Я витривалий, упертий, я свого досягну скоріше чи пізніше!

(Далі буде).

Комсомолець.

„СОВЕТСЬКА“ МОЛОДЬ

(Допис із СУЗ *).

Питання — куди йде, до чого прямує й як думає наша молодь на окупованій Москвою Україні, як вона сприймає ідею державної незалежності — є одним з найменш висвітлених на Західніх Землях і на еміграції. То ж нема нічого дивного, коли громадянство по той бік Збруча уявляє собі цю молодь по своїй уподобі. Якою ж вона є в дійсності?

Від 15 років свого панування на СУЗ, московський більшовизм докладає всіх зусиль, адміністративного терору й підступно-облудної пропаганди марксизму-ленінізму-сталінізму, щоб зробити з нашої молоді сіру, не думаючу масу, от, затуркану отару, що всяке слово „вождів” сприймала б як непорушну істину, а свій ідеал вбачала б „у вільному спілжитті братніх народів”, у прийдешньому (під кермою Кремля) „соціалістичному раю” . . .

Чи це Москві вдалося? Коли мати на увазі більшість молоді, то скажемо: **ні!**

*) Правопис लिшаємо без змін. — Ред.

Виказуючи назверх „захоплення”, „радість” та „відданість” (зрештою треба ж людям жити!), більшість української молоді залишилась у глибинах своєї душі, у самих основах моралі, чужа й недіткнена всім тим барабанним бсом, що ним червона Москва намагається заглушити цілий світ. Нас можуть недовірливо запитати: а про що свідчать потяг молоді до комсомолу (на сьогодні до мільйона членів) а активна участь комсомолу в виконанні п'ятиріччя? а різні шефства комсомолу? легка кіннота, хлібозаготівлі, тощо? На всі ці запитання, (а вони й зрозумілі) скажемо: не переоцінюйте цих фактів! Треба добре знати, і не лише знати, а пережити й відчутися всю дійсність на СУЗ, щоб зрозуміти ціну всім тим „ентузіазмам”, якими ніби переймається молодь! Найкраще це знає сама Москва. А їй можна тут повірити! То ж, посилаючись на неї, скажемо, що сьогодні найбільше турбот зазнає московський більшовизм як раз від української молоді. Є фактом, що Москва зазнала поразки в своїх спробах виховати з дітей і молоді всіх народів т. зв. ССРСР, (а в тому навіть і московського), надійну „комуністичну зміну”. Звідси всі розпучливі ляментациї великих і малих „вождів” про загрозу на фронті комуністичного виховання дитинства в молоді. Зо всіх большевицьких заяв, справоздань і публікацій є одне лише вірне, а це: їм: не вдалося створити з молоді сірої, некритичної, слухняної і сліпо віруючої в марксистський талмуд маси. Психічно-інтелектуальний розвиток молоді пішов як раз у протилежний бік, у бік скрайного розвитку індивідуалізму, спротиву, цілковитої зневіри в соціалізмі.

Які ж причини цього явища? Найголовнішою з них треба признати грубе розходження большевицької теорії з практикою, фрази з ділом. Обіцялося всі блага свободи для трудящих, на практиці ж, похмурний гніт, кривавий терор, сексотство, тортури за кожне необережне слово; плянувалося створити щасливе життя, а в практиці — незбагнені злидні; гарно співалось про звільнення людини від експлуатації, а в дійсності — найстрашніший зо всіх часів визиск суспільства цілою системою сталінського капіталізму, висмоктування з людини останніх соків, без усякого обмеження часу, охорони праці, без огляду на те, чи вона в стані працювати, чи ні; чимало говорилося й писалось про загальну рівність, про участь усіх трудящих у керуванні державою, а з того всього — тісне замкнена партійно-бюрократична верхівка, яка має сите й довільне життя, якого навіть тепер уже не ховає від „товаришів-трудящих”... Ця верхівка самодержавно господарює в країні, змушуючи трудові маси лише схвалювати цілу безглузду систему, виявляти „радощі” з приводу різних „успіхів”, відбувати на приказ

різні маніфестації, „захоплення”, проробляти промови й вказівки „вождя”, резолюції й постанови партії, тощо.

Вистане й наведеного, щоб було ясно, що большевицький режим не міг зискати собі симпатій серед більшої частини навіть московського населення, не кажу вже про поневолених Кремлем народів. Все те, що є **справді трудяще** в ССРСР, стало в рішучій опозиції до червоної системи, (не треба вважати на формальні вияви лояльності та відданості: все це вимушене терором).

Коли це вірно й цілком зрозуміло взагалі, то щодо молоді — особливо. Адже молодь є скрізь і завжди молоддю — живою, чуйною, вразливою. Є вона такою й у нас.

Маю враження, що в нас існує уява про советську молодь, як про щось особливе, незвичайне... Мало не виходить, що все це якісь „роботи“ без душі й почувань, бузу-віри, без сміху, жартів і всяких потягнень до доброго, гарного, героїчного, без надхнення, й лірики; що вона не знає, що таке радість з творчої праці, що їй не болять, коли з неї намагаються зробити потакуючу скотину, без власної думки, ініціативи і т. д. А справді ж наша молодь захоче в собі всі шляхетні риси, властиві її вікові. Вона сміється й жартує, найбільше за все любить вільно й без примусу працювати, виявляти власну ініціативу; їй болять і дошкуляє брутально-поліційна большевицька регламентація; вона протестує проти сірої, казарменної партійної задухи, вона так само, як це є й було скрізь і завжди, віддає належну данину романтиці, ліриці, й кохання; їй непереможно вабить світле й героїчне. Щоб це все мати, вона (на цей раз дійсно з ентузіазмом!) забила б осиковий кіл у могилу большевизму. **І це вона безперечно зробить при першій же слушній нагоді...**

Все, що досі говорилося, є **спільне** для молоді **цілого ССРСР**. Але цього вистачає, щоб було ясно, як українська молодь — з її вируючим життям, жадою радости, ініціативності, героїзму й романтики, зневірившись в марксівській доктрині — стала ворожою до большевизму. Та не в цьому сила й міць нашого революційного руху й характерних настрів української молоді.

Коли для москаля все починається й закінчується соціальною практикою, то для українця — соціальні наслідки (зубожіння, терор, експлуатація), становлять лише загальне підложжя спротиву пануючій системі, правлять лише за вихідний пункт. Дальніший же розвиток революційності та справжня її міць базується на моментах **національного гнету**, що його в нас так щедро практикує московський большевизм. Власне це становить **головну рушійну силу** революційності української молоді. Бо й справді, якщо б її рево-

люційність мала своєю основою лише задушливу соціальну дійсність, що є наслідком большевицької системи, то з деяким полекшенням умов побуту (поліпшення матеріального стану, часткове піднесення й покращання продукції та умов праці, створення ілюзій, що кожному вільно розважатися, учитися, виявляти власну ініціативу, тощо) вона — ця революційність — губила б свою остроту, впадала б на силі й неминучо блукала б у сліпому куті то льюальности, то ненависти до советської влади. Так воно власне й є з **московською молоддю**.

Зовсім що іншого бачимо в українській молоді. Її революційність незалежить від хвилевих „успіхів” чи труднощів советської дійсности. Скріплюючися щораз більше на основі свідомости поневолення України й гнету всіх проявів нашого національно-культурного й політично-правного життя, ця революційність стає національною змістом і діє, **як постійно зростаюча сила**. Для нашої молоді, як зрештою на щастя й для цілого українського народу, сьогодні вже не стоїть питання тільки в площині боротьби за поліпшення матеріального стану й послаблення поліційно-гепеуських утисків у межах існуючого ладу, як то воно є для москалів. Ні, українська молодь шукає рятунку не в межах советської системи, а як раз **поза нею**, не в спілці з „братнім” народом, а **проти нього**. А що цього можливо досягти лише внаслідок збройної перемоги над Москвою (червоною чи білою — байдужно), то до цього й прямує найчесніша, найсвідоміша та найгероїчніша частина української молоді. Так, наша молодь у своїй передовій частині стала на боротьбу з большевизмом не лише тому, що він doprowadив край до руїни й змагає перетворити людей на слухняну худобу, а головне тому, що той большевизм є **московський, чужий, і невластивий психіці українського народу**, що його занесено до нас на вістрях ворожих штиків, внаслідок військової окупації Української Держави. Ось з яких засад виходить український юнак у своїй боротьбі з большевизмом сьогодні.

Розвиток національно-революційної свідомости молоді не стався наслідком якогось чуда; ні, він повстав логічно з науки життя. Після остаточної окупації України червоною Москвою, коли то остання на початках свого панування демагогічно голосила про „вільну“ українську республіку, про братнє співжиття народів, і дещо неначе справді в тому напрямі робила — наша молодь заходила була до праці, легковірно розуміючи її, як працю національної розбудови, культури та економіки. Це тривало з 1922 по 1925 рік, коли то виступи Хвильового набули широкого розголосу в Україні. Хвильовий з своїм гаслом „геть від Москви — орієнтація на психологічну Європу”, перший змусив не одного з

думаючих українців оглянутися навкруги й розібратися в ситуації, яка вже на той час ставала виразнішою і більше зраджувала справжні московські наміри. Гасла Хвильового й піднята навколо них дискусія збудоражили молодь. Справді!... Жили собі дві „рівноправні“ совітські держави (московська й українська) у „соціалістичній єдності“, а тут раптом пропагується розрив, хоч би тільки й психологічний? І хто ж таке пропагує? — **Хвильовий, найкращий письменник, улюбленик широкого загалу (і особливо молоді) старий комуніст, поет, що з любов'ю убрав у художні образи навіть звірства чека („Мати“) і виправдав їх.** Було над чим задуматись! Пильність почала заострюватися, думка працювати інтенсивніше і далекозоріші побачили кінчик московського шила, що вилазило з „братнього“ мішка. Хвильовий здобуває великі симпатії серед українського населення, а молодь стала його ідеалізувати, роблячи з нього національного героя, що не побоявся отверто сказати свою правду. „Поразка“ Хвильового й вимушене від його признання своєї „помилки“, ще більше відкрили очі молоді на трагічну дійсність українського народу в умовах „соціалістичного“ співжиття з Москвою. Робиться висновок: нам не дозволяють (тоді ще за таке не розстрілювали!) будувати своєї культури по нашим уподобанням; мусимо почати це робити тайно. Такі думки опановували щораз численніші шари нашої людности, а молодь особливо. Не є помилкою твердити, що розріст СВУ*) стався в значній мірі завдячуючи виступові Хвильового. **Отих 2000 розстріляних студентів після процесу СВУ**)** — всі вони є духові діти Хвильового. І коли на суді ніхто з членів СВУ не згадав Хвильового, то зроблено було це лише тому, щоб йому не пошкодити.

Після свого „каяття“, Хвильовий довгий час мовчав, нічого не пишучи, але це правило за найкращу пропаганду національно-революційних ідей і чину серед молоді. Думка проста: її улюбленцеві закламровано уста; будемо ж працювати, щоб стати гідними його признання! А признання від Хвильового було дуже бажане й дороге для молоді. Остання в своїй передовій частині революціонується, починає інтенсивно працювати над піднесенням своєї національної культурности, тягнеться до підпільних революційних організацій (СВУ, Національний Центр, УВО, Організація Українських Революціонерів), ангажується до роботи в школі, заводі, на селі, вимагає повної українізації цілого адміністративного, партійного та шкільного апарату. Постанови студентських зборів про зняття того чи другого професора за те, що він не знає й не вивчає української мови, почавши

*) Союз Визволення України. Ред.

**) Нотуємо цей маловзятий у суспільстві факт. Ред.

від виступу Хвильового, стають усе частіші. Скоро за тим і студентські комсомольські організації почали настирливо вимагати, щоб партійні збори й усе діловодство відбувалися лише в українській мові. Все частіше траплялися з того приводу прикрі для московських шовіністів випадки, коли на комсомольських студентських зборах не давали виступати тим, що говорили московською мовою. Так в 1927 році збори харківського ветеринарного інституту відмовилися слухати представника окружному КПбУ з тієї причини, що він намагався виступати по-московськи. І перемога була на боці студентів: поступово все життя Вишів і комсомольських організацій почало українізуватися. Так само стихійно українізувалося і приватно-побутове життя молоді. Попит студентства на українську художню літературу раптовно зріс у 1926—27 роках до такої міри, що Вишівським бібліотекам доводилося по кілька разів змінювати розподіл асигнувань на придбання літератури, а правління Вишів були змушені вигадувати різні дотації на ту ціль. Перед у тому вели інститути й технікуми народної освіти, сільсько-господарські, ветеринарні, кооперативні й музично-драматичні інститути. За ними йшли інститути народного господарства й медичні. Індустріально-технічні Виші довгий час пленталися в хвості, але, починаючи з 1929 року, і вони були повністю зукраїнізовані, а деякі з них, (як от харківський інженерно-будівельний та машино-будівельний інститути й технікуми), посідали навіть перші місця. Коли почалася безглузда кампанія „соціалістичних змагань“ в Україні (1929 рік), то, змушена їх виконувати, учнівська молодь першим пунктом соцумов завжди ставила: найбільша читаність української літератури, українізація всіх ділянок шкільного життя, українська мова не лише в стінах шкіл, але обов'язково й у приватному житті, і т. д.

Величні процеси опанування українською культурою, ширення її в масах, набрали серед учнівської молоді такої сили, що годі було їй протиставитися. Відсталі елементи української суспільності, та навіть не українці були захлинуті національною стихією й почали українізуватися. Так зробила зокрема й жидівська студентська молодь. І в ім'я правди треба сказати, що велика її частина щиро перенялася нашою культурою й нашими національно-державними ідеями. Я знаю факти, про які тут говорити не доводиться, як жиди, ризикуючи багато чим, сміливо ставали на захист Українців, запідозрених у націоналізмі, і багатьох з них врятовували. Згадую, як у 1933 році, коли вже за постишевської диктатури окупанти почали „чистити“ українську „контрреволюцію“, в обороні нашої справи ставали деякі жиди. За це їх виключено з партії і профспілок, звільнено з праці з поміткою в трудовому спискові: „за ширення воро-

жих пролетаріатові ідей". і т. д. З такою кваліфікацією вони не знайдуть уже праці за панування червоної Москви, але її матимуть в українській самостійній державі.

Студентська молодь в її бурхливому бою за творення української культури, керувалась прикладами жертвенної національної праці й поведінки поодиноких представників старшого покоління, які, залишившись в ворожому запіллі, клали свої знання й сили на творення оснєв прийдешньої самостійної держави; але її головну розгонову силу становив збуджений нац. інстинкт — зроджений із самих глибин рідної, тисячу разів кров'ю политої, землі. Ця сила прийшла в стіни міських Вишів із найглухіших сіл. Прийшла, відчувала свою життєвість, зрозуміла, що вона, тільки вона мусить бути господарем на своїй землі, і запанувала — підкоривши своєму впливові оточення й пірвавши з собою міську українську молодь, що передтим була в більшості змосковлена.

По закінченні Вишів наша молодь несла набуті фахові знання й національну культуру в саму гущу українського народу — на завод, в установу, школу, село й у практичній роботі ширила національну свідомість серед людности.

Такі корисні національно-творчі процеси відбувалися з усе більшою виразністю серед вишівської молоді. А ще Виш є заповідною метою кожного юнака з заводу чи села, то вплив вишівської молоді на формування національної свідомости ставав справді необмежений. Сільська і фабрична молодь намагалася йти в ногу з життям, яке визначалося студентством. Цим впливам корилися навіть такі „бастіони марксизму", як ЦК ЛКСМУ, обласні міські та районні партійні та комсомольські комітети. Відбувалося це дуже просто. Комсомолец чи партієць з високою освітою має більші шанси перед рівним собі по партійному стажу (чи другим „революційним" заслугам), але малописьменним „вождем" попасти на керівну роботу в партійний чи комсомольський комітет. Здебільша вони потрапляють на пропагандивну роботу. Маючи більшу ерудицію за інших робітників комітетів, вони підкоряли їх своїм впливам і надавали цілій організації національного характеру. Коли такого підпорядкування своїм впливам не вдалося зробити прямо (ніби і „законно"), то досягалося тієї ж цілі манівцями й так чи інакше, а врешті запрягалося у свій віз, навіть не дивлячись на більше впертих „марксистів". Найкращим прикладом цьому (хоч дещо іншого порядку), може правити факт, як наша провідна інтелігенція запрягла була собі на службу такого комуністичного вовка, яким був Скрипник.

Національне перевиховання молоді, її інтенсивна праця над розбудовою української культури й формуванням національної свідомости цілого народу не пройшли непоміченими.

ми Хвильовим. Українська, головно Вишівська, молодь, дістала від свого улюбленця за працю належне признание, якого вона так бажала, у формі „Вальдшнепів”...

„Вальдшнепи”!... Це була нова революція, але вже на вищій — не лише національно-культурній (як то було сприйнято гасло „геть від Москви”) а на національно-революційній, національно-державній — основі. На „Вальдшнепи” накинулися всі й надруковану того твору частину читали з десятих рук. Студентська молодь читала твір цілими групами, по п'ять, десять, двадцять чоловіка разом. При тому читала та тлумачила його з виразною тенденцією знайти в ньому те, чого, може, і самий Хвильовий не міг сказати в ясній формі. Чого саме шукала молодь у „Вальдшнепах”?

Щоб відповідь на це була ясніша, треба, бодай побіжно, згадати кілька фактів з української тогочасної дійсності, які вже тоді виразно визначали всю подальшу гнобительську й винародовлюючу московську політику супроти України й які вплинули на формування національної свідомості молоді.

Перше: весною 1926 року політбюро ЦК КПБУ (за наказом з Москви, звичайно) різко осудило Шумського за його національний „ухил” і слідом за тим його було вислано з України. Про дійсні причини того осуду не знала провінція, але більші міста, партійні та комсомольські організації, передова інтелігенція, знали добре. Було загально відомо, що Шумський і Хвильовий є приятелі між собою. Це робило Шумського популярним серед українського суспільства. Знанням також було, що Шумський, скільки міг, завжди толерував діяльність націоналістичних елементів у партії. Проти закулісні, але справжні підложжя осуду Шумського, як і взагалі про всі закулісні справи політбюро, ЦК КПБУ і окремих „вождів”, найкраще знала Вишівська молодь. Ставало це тому, що серед студентів майже в кожному інституті були й окремі одиниці, які, через свої родинні чи приятельські зв'язки з поодинокими „вождями”, знали всю „хитру механіку” большевизму. Нпр. сестра Чубаря училася чотири роки в харківському інституті народної освіти, син комісара охорони здоров'я Канторовича в інженерно-будівельному інституті і т. д. Були й такі студенти, що самі перед своєю учбою, чи й під час неї, посідали високі посади і, завдячуючи цьому, знали дуже багато з того, що старанно заховують партійні провідники від маси. А вже від цих одиниць поступово, (часто навіть без огляду на їх бажання), дещо ставало відомим цілому інституту, а звідти ширилося далі. Можна було б подати багато прикладів з цього, але обійдемося без них... Наведу проте один, що показує, як швидко серед студентів стає відомим те, про що ще й не догадуються навіть високі комуніст. достойники. Якось дізнаюсь, від

студента, мого приятеля, з першого кола (проте, що таке кола, другим разом), що тоді всесильному А. Буценкові, загрожує велика біда за те, що він „згвалтував” на дачі в Чугуєві жінку відомого комуніста Ломова. Я вірив і не вірив. Важко було припустити, щоб Буценко зазнав якоїсь кари. Але мій приятель запевняв, що буде саме так. І дійсно, так і трапилось, але аж через два тижні після цієї розмови. Про дійсні причини покарання Буценка (виключення з членів ВУ ЦВК, бюро харківського окрпарткому, „відрядження” з України і др.) в офіційних документах не говорилось. Але далеко пізніше я довідався певно, що причини були саме ті, на які вказував мій приятель.

Отже українська молодь знала добре, що вся провина Шумського полягає в тому, що він був українцем і старався працювати в інтересах народу. Осуд Шумського вона сприйняла, як образу своєї національної й людської гідності. Цей осуд краще за всяку пропаганду ділав на піднесення національно-культурної, а серед найпередовішої молоді — і національно-революційної свідомости. Він викликав у багатьох з тих, що передтим мало застановлялись на взаєминах України з Москвою, на початку відрухову, а згодом свідому ненависть до Москви і пропагованого нею соціалізму. Ту ж частину молоді, що вже була ворожою до окупантів, він штовхав на продуманий спротив, на жертвенну роботу в масах українського народу для підготовки національно-визвольної акції. Самого Шумського, після того осуду, молодь, як і ціле українське суспільство обдарувало своєю увагою, признанням і любов'ю. Історія з ним дала їй багато до думання і відповідного поступовання. Ставала ясною большевицька демагогія про самостійність України в „братній спілці” з Москвою. Брутальне, брехливо-ошуканське порушення прав української нації, зачепило за живе молодь і наводило її на шлях відстоювання національних прав та інтересів. А що цього не можна було робити в легальній формі, то її діяльність, всіляко замаскувавшись зверху, почала розгортатися в підпіллі, а потім революціонізуватися на національно-державницькій основі. Не скрізь і не завжди, і не всі здавали собі одразу ясно справу, що свою майбутність українська нація забезпечить лише в тому разі, коли власною силою зломить московську окупацію, але своєю працею молодь творила підставу розбудови цієї національної сили.

На прикладі Шумського, одного з тодішніх „керівників Української Соціалістичної Радянської Республіки”, вона побачила, чого варта наша „самостійність”... Думка, а часто ще підсвідомий національний інстинкт гнали її до боротьби з большевизмом, як формою московського пану-

вання в Україні. Вияви цієї боротьби були й є найрізноманітніші! Тут маємо й розбудову нашої культури та мови, щоб ними протиставитися, Москві; і роботу серед українських мас, для вщеплення їм національно-державницької ідеї; стихійне повстання серед найближчих приятелів (2-4-5 чоловіка) гуртків, які коли навіть вони повставали на початку на ґрунті загального невдоволення з існуючого ладу, переростають пізніше на осередки національно-революційної акції; і вмикання найактивнішої молоді в діяльність уже оформлених підпільних національно-революційних організацій і т. д. і т. д. На справі Шумського молодь переконалась, що вона не самотня, що з нею разом ідуть і ті — найчесніші, що офіційно виконують московську політику в Україні. Це її морально підтримувало, і стимулювало до праці. Пізніше, в 1933 році, коли стало відомим ув'язнення Шумського за його працю в „Національному Центрі“, він став для молоді національним героєм, а його діяльність далішим дороговказом.

Друге: десь певно за кордоном чули про те, що починаючи від 1924 року, в Україні довго ширилося кинення з Кремля гасло: „забезпечити відповідний відсоток за Українцями в комсомольських та партійних комітетах, в адміністративних, господарських установах, тощо"? Ширилося, звичайно, з ошуканською метою, для втирання очей місцевим простачкам, а в основному на експорт і, зокрема для комунізуючих „українців" у Галичині. Як же реалізувалось це гасло? Звичайно, ніякого „відповідного" відсотку на практиці не забезпечувалось, бо в такому разі 85% керівних посад посідали б Українці, а цього (поминаючи сільські та районові установи, де здебільшого до 1930 року провід спочивав повністю в руках Українців) ніколи не було. Але суть полягала навіть не в кількості, а в тому, що українцеві-апаратчикові, здебільшого доводиться виконувати підрядні ролі, та мати другорядні посади; вищі пости займають московсько-жидівські елементи. Цей факт болючо діяв на нашу молодь, переконував її в тому, що ніякої самостійності України нема і спрямовував її на національно-революційний шлях. Починаючи з кінця 1929 року, большевики взагалі перестали розписуватись про „відповідний" відсоток: на цей гачок ніхто вже з нас не ловився та й важко було Москві погодити розпочатий жорстокий похід супроти українського народу з якоюсь там, навіть формальною, „українізацією"...

Третє: загально відомим є, що передова частина української нації доклала всіх зусиль, щоб у свій час використати українізацію в національних інтересах. Коли Москві залежало на тому, щоб цим **демагогічним** шляхом скріпити своє панування в Україні, то наша інтелігенція намагалася (тут

молодь відіграла найголовнішу роллю) під ширмою українізації поширити національну культуру і скріпити силу національно-державницьких ідей у масах. Інакше кажучи — московське гасло розбудови національної формою і соціалістичної змістом культури, у Україні зрозуміли „помилково”: культуру розбудовувано національну, а інтернаціональна фразеологія правила лише потрібним у тих умовах за собою маскування! Все, що було найкращого в нашій нації, віддавало всі свої знання й сили для національної роботи й поборення на цьому шляху всіх труднощів. А труднощів було багато: і байдужість „рідних” малоросів, і опір московських та змосковщених елементів, і перешкоди більшої частини керівників партійних комітетів та адміністративних установ, які (не без згоди „центру”...) саботували українізацію, і багато других. Було ясно, що ці труднощі й перешкоди є штучного порядку, й походять з самого факту залежності України від Москви. Це обурювало нашу молодь і в тому вона справедливо бачила факт свого національного упослідження. Сам по собі, серед неї зростав спротив і крипла думка про конечність боротьби. Дуже вражали національну честь і людську гідність молоді глузування з української мови з боку ворожих і міщансько-обивательських елементів, у роді — „чи це серйозно, чи по-українськи”, та їм подібне. Хоч офіційно прояви „великодержавного” (московського) шовінізму й поборювалися, проте було видно, що слухняне Москві керівництво ЦК КПБУ легковажить культурно-національними й державними інтересами українського народу. Це ще більше настроювало нашу молодь **націоналістично**, а найкращу її частину вело до **підпільно-революційної роботи**.

Згаданими трьома фактами не обмежувалась уся сукупність причин, що в роках 1924—27 впливали на розвиток національної свідомості молоді. Самі ці факти ставали зрозумілими й тому, що вся побутова дійсність переконливо доводила кожному, що Москва змагає створити з України свою колонію. То є фактом, що Волобуєв, тоді ще зовсім молодий, піддавшись „ворожим” впливам української молоді, відбив її погляди у своїй знаменитій розвідці про колоніальне положення України під Московою.

Вихідною ж точкою національного зреволюціонування молоді правила також історія нашої боротьби й державності в 1917—20 р.р. Про ці події молодь знала, (про це вже дбали самі їх учасники), — не вважаючи на всі московсько-большевицькі спроби фальшувати героїчні змагання українського народу за свою самостійність. А факт існування багатотисячної української еміграції і змагання на Захід. Землях промовляли молоді, що боротьба ще не скінчена, і

що до неї йде підготовка на широких національно-державницьких основах. Що далі, то все ясніше ставало кожному, що правда на боці тих, які вимушені були залишити рідний край і працювати на чужині для його визволення. В 1932—33 роках, цей погляд особливо поширився, коли виявилось, що десятки тисяч свідомих Українців (комуністів і безпартійних) на чолі з Хвильовим, Шумським, Сіркою, Баданом і другими стали на боротьбу з Москвою, наслідуючи тим діяльність еміграції та солідаризуючися з нею.

Ось під які настрої молоді вийшли „Вальдшнепи” Хвильового... То ж не дивно, що молодь сприйняла їх з одного боку, як дороговказ для себе, а з другого, як солідарність Хвильового з її націоналістичними настроями. Сміливо доповнюючи недоговорене й недомальоване Хвильовим в образі Аглаї,*) молодь знаходила в „Вальдшнепах” науку, що праця для свого народу, для його визволення, є найбільшою життєвою правдою.

„Вальдшнепи” були в усіх на устах. Це не поминуло непоміченим для московських окупантів і їх наймитів. Вони справедливо побачили у творі загрозу й заборонили його подальший друк, змусивши Хвильового ще раз „покаятись... Та це лише сприяло ширенню, витвореної молоддю, „правди Аглаї”, та робило Хвильового національним героєм-мучеником.

Після „Вальдшнепів” і аж до своєї смерти Хвильовий майже нічого не писав. Всім було зрозуміло, що в тій задусі, коли від письменника вимагалось одного: хвалити мудрість „вождя” й „соціалістичні успіхи”, а разом з тим ганьбити національно-визвольну боротьбу і національні ідеї — Хвильовий не міг уже писати. Національно-громадська опінія вимагала від творця „правди Аглаї” високо тримати прапор і пропагувати її, коли вже не словом, то мовчанкою...

А тим часом події розвивалися так, що створили в Україні два ворожі й воюючі між собою табори: по один бік — московський більшовизм, що став отверто нищити все українське, а по другий — українська нація, представлена своєю передовою частиною, де молодь посідала головне місце. Назовні перемога була за Москвою. Маса загинула голодовою смертю в 1932—33 роках, сотні тисяч ув'язнених, розстріляних і засланих, цілковита урядова централізація, фальшування української мови, під претекстом чищення її від націоналістичної „контрреволюції” — такі були трофеї Москви. Та проте переможцем вийшов український нарід. В тій боротьбі, в порівнянні з якою світова війна видається нам тепер дитячою іграшкою, україн-

*) Головна дієва особа „Вальдшнепів”. Прим. Ред.

ський нарід протиставився Москві єдиним фронтом, від неписьменного селянина — до найкваліфікованішого інтелігента, від дитини до сивого дідугана, від колишнього „петлюрівського бандита” до високих, „комуністів” Шумського — Хвильового — Демчука і других. Ходило про життя і смерть! В 1933 році боротьба дійшла до найбільшого напруження. Москва зрозуміла, що проти неї повстав не український „куркуль”, не „петлюрівський бандит”, а ціла українська нація й що (ця свідомість була для Москви найбільшим ударом!) в тій боротьбі найактивнішу роль відіграє молодь, та молодь, що мала бути спадкоємцем „старої большевицької гвардії” . . .

Хвильовий, у самий розгар боротьби, у травні 1933 року, покінчив своє життя пострілом з револьверу, одночасно (тієї самої години) з своїм найближчим приятелем, поетом Гірняком, який зажив отрую. Ця подія не була несподіваною для української суспільності. До неї, коли так можна висловитись, „розсудно-спокійно”, витягнувши з неї такий висновок: востаннє наш Микола (Хвильовий) разом з своїм приятелем заповів нам, що в змаганнях з ворогом треба йти до кінця, аж до смерті.

Можна по-різному підходити до цього останнього рішення Хвильового, можна навіть винуватити його за те, що він собі відібрав життя, яке було так потрібе, але в тих умовах, коли гинули маси, коли існувала загроза нашого морального заломлення і здачі національних позицій — Хвильовий **м у с і в** в якийсь спосіб промовити до українського народу й закликати його до витривалости. Вибраний спосіб (а другого ж не було) досяг якнайкраще своєї мети; смерть Хвильового стала потрібною національною жертвою: знавець душі народу знав, як треба було промовити до нього в ті жахливі дні. Ціла нація, а в першу чергу молодь, добре зрозуміла останню правду свого любого Миколи . .

1933 рік проминув, завдавши Україні тяжких втрат. Але він був також і першою великою пробою наших сил і витривалости. Показалося, що попередня національно-культурна й революційна праця не пройшла дурно, а найголовніше, що українська молодь, на підтримку якої числила Москва, стала в перші шереги до бою за свою національну правду.

Ще весною і літом 1930 року, коли ціла Україна горіла полум'ям повстань проти насильно накидуваної колективізації, наша молодь відігравала в тій боротьбі організуючу роль. Як вже згадував, починаючи від 1926 року, вона, поруч загальної, так би мовити „легальної” праці в самій гущі українського народу, засилає свою кращу частину до революційного підпілля, творить на власну руку націоналістичні осередки, що працюють над підготовкою загальної рево-

люції. На запит : де є такі осередки ? Треба відповісти : де їх нема ?... — Вони скрізь ! У Вишах і технікумах, у заводських і сільських комсомольських організаціях, в адміністративних і господарських установах, — **Вони є скрізь, де є українська молодь.**

Чи здає собі з цього справу Москва ? Здає й то дуже добре ! Доказом цього править остання реорганізація комсомолу. Суть її полягає в тому, щоб **відвернути молодь від політично-господарських проблем та діяльності.** Пригадати лише, скільки большевики вилили помий на голову „буржуазії” за те, що вона, мовляв, не допускає молодь до участі в політичній і економічній діяльності та цим гальмує її суспільний розвиток !... Тепер самі стараються відсунути молодь якнайдалше від суспільного життя...

Ясно, чому так робиться. Молодь живе **ворожими** супроти офіційної догми ідеями ; між тим від неї залежить життя або смерть большевицького режиму. Тому то й докладає тепер сталінізм усіх сил, щоб якось вирішити цю, трагічну для нього, проблему. Давніше переобтяжувано молодь понад людські сили й з шкодою для її культурності участю в соціалістичному будівництві ; творено спеціально для неї брехливі, демагогічні теорії, ніби вона тримає в своїх руках комуністичну господарку й політику та з „ентузіазмом”, семимильними кроками „переганяє Америку”. Тепер, коли ставка на молодь завела, її по цілій лінії відсунуто й від господарства, і від політики, а щоб надолужити порожнечу — компартія намагається обмежити її інтереси на танцях, маскарадах і „частушках”... Звідси творення бламанів про „радісне життя” і „найщасливішу у світі советську молодь”... Та можна з певністю ствердити, що цей новий тактичний маневр заведе Москву, як і всі попередні. Москва спізнилася ! Повторюю — коли в 1925—27 р.р. увага молоді була головно звернена в бік культурної роботи, то вже з 1929 року вона стала на націоналістично-революційний шлях, маючи своїм кінцевим ідеалом власну державність.

Факти ?... Без них можна було б обійтися, бо ж ніхто тепер так не терпить від Москви, як власне українська молодь за свій націоналізм. Все ж зазначимо : з 2000 розстріляних без суду в 1930 році після процесу СВУ — 70—80% становили молоді Українці ; викриті в 1932—33 р.р. організації — „Національний Центр” і „Українських Революціонерів” — на половину складалися з людей, віком до 30 років, при чому більша частина їх належала до комсомолу ; існування великої мережі революційних груп, де основу творить молодь і т. д., і т. д.

Не мусить вас дезорієнтувати той факт, що найактивніша частина молоді масово йде до комсомолу і зверньо

маніфестує свою „відданість” та захоплення з „щасливого життя”... Треба здати собі справу, що лише через комсомол лежить шлях до Вишу й середньої школи, до набуття пересічної фахової кваліфікації, хоч би рахівника, учителя початкової школи, майстра на заводі, до певнішого посідання будьякої посади і т. д., щоб правильно зрозуміти причини, які женуть нашу молодь до комсомолу, а потім і ціну комсомольської „відданости” владі. „Ентузіязми” молоді обумовлюються терором з одного боку, а з другого — правлять за „димову завісу”, яка уможливорює національну роботу. У нас існують такі умови, що тому, хто хоче працювати для добра України, мимохіть доводиться найголосніше кричати про свою „відданість” і вихваляти „вождів”...

Ст—К.

Дійсність боротьби й угода тіней

Визвольно-революційний зрив 1917—20 р.р. започаткував в українській історії нову добу, добу перманентної революційної боротьби за українську державність, добу **національної революції**. Хоч займанцям „удалося здавити збройний виступ українських мас, то не вдалося вбити пробудженої відвічної стихії нації до самобутнього життя. На всіх українських землях почався наново затяжний змаг на життя і смерть з ворожими силами, що намагаються до решти убезвладнити й підчинити собі всеціло загарбані землі. Втративши збройну силу, армію, що була лиш зовнішнім (матеріальним) виявом революційного здвигу, органічний процес національної революції вбрався в нові форми боротьби з тими ворожими силами, що змагають до закріпощення України. Польща використовуючи затяжну боротьбу України з Москвою почала не лише закріплювати займанщицьку владу на ЗУЗ, але й історичним звичаєм польські банди посунули над Дніпро. Та хоч розгромлені соромно мусіли зрезиґнувати з надій на поневолення дальших українських земель, та по замиренню з червоною Москвою, Польща тим дужче взялася до ліквідації українства на ЗУЗ, спрямовуючи всі свої сили в першу чергу на розбиття революційного руху, свідомо того, що лиш одиноко ця сила може їй протиставитися. Здійснюючи свої пляни, намагається в безоглядний спосіб знищити й розбити ці українські елементи, які не здемобілізувалися й не залишили боротьби за українську державність, стараючися приноровити боротьбу до нових обставин. Ці намагання Польщі остали одначе безуспішними, бо ж засобами фізичного терору неможливо вбити органічних виявів і об'єктивізації духового процесу

нації та її стихійної волі до власного життя. Тому поляки намагаються з нутра розкласти український організм, вишукуючи таки серед українського громадянства викладника своїх замірів та своєї „моцарствової” ідеї, щоб власними таки українськими руками всадити ніж у спину української революції. І серед українського громадянства найшлися одиниці, що не були здібні до дальшої революційної боротьби з займанцем, а пішли в польський сойм, визнали польську державність на українських землях, а українську справу внутрішню справою Польщі. Такий початок угодовецького табору, що втікаючи від боротьби, вплітався щораз то більше в інтереси польської займанщицької політики, щоб сьогодні стати на явну службу Польщі.

Ото ж повоєнні роки це постійний кристалізаційний процес внутрішнього українського життя, що триває сьогодні й розвиватиметься до дня остаточного зриву. В першу чергу нація, пробуджена з вікового сну, поконана фізичною силою у збройному ударі, притиснена жорстокою дійсністю переживає духову революцію, мобілізує всі свої духові й фізичні сили, гартує себе в щоденній безоглядній боротьбі на всіх суспільно-громадських відтинках, стаючи в лави Національної Революції. Зріст націоналізму, опановання ним поступенно української духовости та всіх виявів національного життя натугою свого психічного наставлення, тиск його з нутра та рівночасно натиск займанця, що не в силі розправитися з стихійною органічною силою зростаючої національної революції, заставляє опортуністичний табір бути м'ячем тих двох сил. Не будучи здібним стати в ряди єдино-можливого в займанщицькій дійсності революційного українства, котяться по похилій площі капітуляції від автономії та „кооперативної республіки”, до отвертої боротьби з українським революційним табором, стаючи знаряддям польської політики.

Сліпо-беззиглядний кут із становища інтересів української політики, що в ньому опинився опортуністичний т. зв. репрезентативний табір є впливом уже самих духових заłoженъ того табору, а враз з тим його всієї тактики супроти Польщі. Розвиток української політики на ЗУЗ за останні роки ішов під знаком зросту й активності націоналістичного табору, що заставляв декларувати себе по одній із воюючих сторін. Вожаки опортуністичного табору в страху перед цілковитою втратою впливів на масу спекулювали на т. зв. загально-національнім фронті та на „опозиційній” до польської влади політиці, хоч у кожний момент удару революційного табору з займанцем кожночасно заявляли себе по стороні ворога. Цілий шлях і еволюція політики провідників опортуністичного табору це похід у хвості виявів на-

ціоналістичного руху з одного боку, а від капітуляції до капітуляції перед займанцем з другого. Угода політичних тіней, якими українські угодовці є вже сьогодні й якою стає сьогодні влада займанця є векслем без покриття. Вона не відповідає фактам життя й дійсності. Вона є побожним побажанням і наміром, що не здійсниться таки ніколи. На ЗУЗ існує тільки одна дійсність, дійсність боротьби. Вона єдино формує політичне, а втім і все українське життя.

Масові саботажі і бойкот виборів в 1922—23 р. р. довели до остаточного оформлення репрезентативно-опортуністичної партії УНДО в 1924—25 р.р., потім опортуністична політика потопала в інертності й бездіяльності до 1930 р. Масові виступи ОУН, пацифікація, Берестя, масова участь у виборах, як вияв протипольського наставлення маси „активізують” провідників УНДО, які на домагання й під натиском польської влади виносять відомі осуджуючі революційний табір рішення, а далі систематична нагінка та донощицтво в усій опортуністичній пресі. Масова шкільна акція ОУН, протимонополева, сипання могил Героям Національної Революції, вбивство ката українського народу, польського міністра внутрішніх справ, загально-революційний підйом західньоукраїнських мас, збройні з удари українських селян з поліцією та військом в Ліщині, на Волині та Поліссі заставляють польську владу в страху за втрату ЗУЗ з одного боку вжити найжорстокіших засобів для безпосереднього нищення революційного табору, а з другого боку використовують знову провідників опортуністичного табору. Польський уряд видає спеціальний закон про концентраційні табори, щоб масово, фізично ліквідувати націоналістів, а рівночасно старається нав'язати до тих опортуністичних українських кіл, які вже досі виявили свою ворожу поставу до націоналізму. Опортуністичний табір у своїй малодушності та безсиллю, вижидаючи тієї хвилини від літ, кидається в зуби польської лапки, звертаючи всю свою енергію на поборювання націоналістичного руху та стає черговим раз з нарядом польської влади в боротьбі з наростаючими силами національної революції. Роки 1934—35 являються новим етапом на ЗУЗ. Під невимовним натиском революційного українства Польща, щоб спацифікувати цей загрозливий внутрішній фронт боротьби, перейшла з невдалої тактики хаотичного заперечення та нищення до плянового осідлування та нарочного розкладування українських сил.

Теперішній стан репрезентативно-опортуністичної політики характеризує позбавлення своєї волі і підметовості та повна капітуляція, як теж взаємне поборювання різних кіл того самого табору. Перше появилось в т. зв. нормалізації

українсько-польських взаємин, друге в розбиттю „єдиного національного фронту“, що хотів завершити себе всенародним конгресом. Сьогодні один фронт угодово опортуністичний не існує формально, бо в суті речі психічно всі опортуністичні групи є собі рівні і поза чисто теоретично-програмовими відмінностями ділять їх тільки кон'юктуральні непорозуміння. Взаємні виборчі ошукування, поділ мандатів, віддалили від себе Радикалів і УНДО, а також „розсварився“ з приводу незаспокоєних амбіцій Паліїв, а за ним Рудницька і кожний з них, на власну руку покищо, організує собі базу для дальшої кар'єри. Паліївщина це ж т. зв. опозиція УНДА, яка підшиваючися під кличі націоналізму та викривлюючи їх, проголошує себе шумно „творчими націоналістами“, творить „єдионаціональний фронт“, називаючи себе Фронтом Націон. Єдності, не має ніякої політ. концепції, втікає від життя та вирішування його найпекучіших проблем. Рудницька заведена в надіях кар'єри в УНДІ, використовуючи свою позицію в „неполітичній“ жіночій організації Союз Українок, спекулює на непорозумінню між УНДОм а Палієвом. Гетьманці причадили, де кому було вигідніше до ФНЄ і УНДА. Хоч причини розвалу єдності опортуністичного табору існували в зародку в нім самім віддавна, безідейність і амбіціонерство то скріпив і утримував його факт нормалізації, бо, не дивлячися на всі непорозуміння, опортуністи знову кон'юктурально погодилися б, коли б надійшли нові вибори. Одним фронтом стали б до боротьби за мандати і єдність була б уратована. Коли ж польський уряд дав монополію на парламентарне представництво УНДО-ню та Хомишинівській УНО, іншим нічого не лишилося, як стати в опозиції і чекати доки їх не визнають, а покищо покривати свою безхребетність туманними фразами. Так ціла теперішня політика опортуністичного табору є виключно під знаком „нормалізації“.

Коли розглянемо мотиви угоди, названої ідіотично нормалізацією українсько-польських відносин, обох сторін, побачимо неспівмірність постави контрагентів: пан приборкав раба. Ото ж поляки тепер уже „признають“ існування українців у межах Польщі та твердять рівночасно, що все давали можливість поодиноким національним групам розвивати свої питоменності, мову, звичаї, культуру й постанови їхньої конституції недвозначно й достаточо ці права забезпечують. Одначе передумовою користування всякими правами є виконання обов'язків супроти держави. Українці не можуть бути більш „упревільшовані“ під ніяким оглядом. Отже наперед обов'язки супроти держави, чинна льояльність, опісля можливі концесії з тим однак застереженням, що українці признають ЗУЗ мішаним тереном поль-

сько-українським і „чесні” змагання Польщі утвердити й поширити свої впливи не будуть уважати ворожими актами. Дозволяють плекати регіональні особливості, якщо українці стануть польськими державниками. Дослівно призначують нам в угоді ролю провансальців ще й роблять ласку... Бс капітуляцію опортуністів прийняли мов поворот блудного сина, якому батьківське серце братнього народу уміє забути його провини. Дотепер з опортуністами польська влада уживала таку засаду: якнайменше уступок, якнайбільше домагань, і тоді угодовці торгувались. Коли ж міністер тріснув кулаком і сказав: нічого не дамо, порозуміємося з мамами понад вашими головами, як не скапітулюєте цілком, то раби угнулися ще й проголосили, що це успіх.

Яким чином успіх? Їхні аргументи такі: Вгляд держави в усі ділянки життя дійшов останніми часами до таких меж, що ніяка суспільна установа не може існувати без згоди адміністрації. Уніфікаційні змагання польської влади не могли поминути і установ. Коли встрявання уряду до польських організацій було лише остільки шкідливе, оскільки взагалі надмірна бюрократизація й етатизація життя є шкідлива, то супроти наших культурноекономічних цінностей влада повела отверту ліквідаційну політику. І „відповідальні” чинники мали до вибору, або далі вести словесну, опозиційну політику й допускати до втрати надбань, або приноровитися до обставин і домагань уряду й рятувати, що дасться. Можливість рятунку побачили в тому, щоб вислати послів до польського парляменту. Там відповідними аргументами, що в інтересі Польщі є, щоб українці були сяк-так вдоволені, впливати на законодавство. Це називають: боронити наших прав... Крім того отворяються ніби широкі перспективи з можливостями безпосередніх за кулісових розмов з „рішальними” чинниками. Крім внутрішніх умовин твердять опортуністи, що таку не іншу політику диктує також міжнародня ситуація. Іменно страшний гнет та вже зовсім фізичне винищування українського елементу большевицькою Росією, кажуть, мовляв, нам уважати цю останню за одинокого нашого головного й найстрашнішого ворога, проти якого мусять усі українці боротися. А що боротьба на усі фронти неможлива, мусимо погодитися з тими сусідами, під якими нам яко-такто живеться, а як вдасться, то використати їхні ворожі відносини до Росії для боротьби за Київ. Польща, мовляв, є одною з держав, де українці є найкраще зорганізовані, мають цілий ряд інституцій, які з огляду на цілковите розторощення українства у т. зв. Радянській Україні мусять грати ролю всеукраїнських установ, де буде розвиватися наша думка і культура. Поза зберіганням культури, ЗУЗ може сповнити велику

політичну місію. Можуть та мусять бути українським П'є-монтом. Це може стати нечаяно дуже актуальним з огляду на польську закордонну політику, та зв'язані з тим поголоски про тайне німецько-польське воєнне порозуміння відносно Москви, можливість зудару заходу з сходом, а ми мусимо рішуче й ясно стати на сторожі заходу проти сходу, бо це наш єдиний рятуюнок...

Бачимо, що „репрезентанти” цілком підпорядкувалися польському урядові, стали предметом, здалися на ласку й неласку пануючих. Сповняють вони гіршу роллю від Певного та роблять більшу шкоду. Поляки мали до вибору внаслідок так сконструованої ординації вибрати до парляменту звичайних льокаїв у роді волинських, або згодитися на більш репрезентативну послугу, „відповідальних чинників”, що достойніше і краще виконуватимуть цю роллю. Будуть слухняно деморалізувати, углуплювати, духово обеззброювати укр. суспільність, а це був би великий успіх польської політики.

Українська проблема була великою рисою на „моцарстvosьці” Польщі. Визвольницькі змагання українців і польські репресії, покотилися широкою луною по світі й були тяжким ударом у престиж Польщі, захитували віру в союзника, якого горожани так сильно бунтуються вже в часі мира. До цього українські послы у своїх виступах у парляменті, а ще в більшій мірі в міжнародніх зносинах, хоч як у суті речі опортуністично й оглядно, все ж таки піддержували переконання світу про одностійне невдоволення й визвольницьке наставлення західніх українців. Коли ж визвольницькі настрої почалися проявляти чимраз сильніше, в зорганізованих формах, загроза єдності Польщі ставала всім перед очима і страх перед силою визвольних змагань казав займанцеві взятися до основної ліквідації точок опору української суспільности. Влада повела безпощадну боротьбу проти революційних елементів. Концентраційними таборами і всякими присудами густо-часто без ніяких законних доказів, щоб лише винищити провідні кадри й морально стероризувати слабші одиниці. Але поляки були свідомі, що тими засобами не осягнуть цілі й що Ідеї не можна так легко вирвати із сердець мільйонів. Тому хотіли дістати все ціло віданого союзника таки в українській суспільності, щоб з тією ідеєю боротися, союзника, що буде разом з владою і то під кличами добра українського народу поборювати всі намагання розірвати нинішню суцільність польської держави.

Внаслідок угоди опортуністів з владою, Польща може виступати на закордонному форумі як одноцїла, монолітна держава, яка зручною політикою і силою авторитету зуміла погодити свою державну рацію з сепаратизмом меншини так,

що тепер властиво меншинного питання в неї немає. Добровільно вожаки з УНДА зрезигнували з користування клявзулями з міжнародніх договорів, що давали їм змогу бодай для пропаганди видвигати окупацію ЗУЗ. Добровільно признали, що проблема ЗУЗ є внутрішньою справою Польщі, яку безпосередніми переговорами полагодується з „вдоволенням” для обох сторін. Принципіальній поставі українських мас поляки протиставляють льокайські заяви „репрезентантів” на доказ, що в суті речі українська нація під Польщею є вдоволена, а бунтується лише невідповідальний анархічний елемент. Крім вичислених користей мають поляки ще одну, коли Польща вплететься до війни з Росією, поляки, давши дещо концесій, а ще більше обіцявши, будуть намагатися спрямувати все вороже наставлення західноукраїнських мас до большевиків і це був безперечно немаловажний аргумент, який вони брали безперечно під увагу, входячи у т. зв. порозуміння.

Остаточний угодовецький крок опортуністів відбився деморалізуючим відгуком в українській суспільності. В погоні за мандатами з ласки уряду опортуністи старалися виказатись якнайбільшими „заслугами” минувшини й теперішности. Тому всякі хрунівства стали на порядку денному, навіть як певного рода обов'язок чи розумна чеснота. Це поділало на деяких безпартійних маловироблених інтелігентів, які нераз і з тяжким серцем ідуть у співжитті з ворогом за „проводом”. Здоровий елемент, маси втратили хіба це, що не чують святочних заяв принципіального характеру, які вони іноді брали дослівно, не припускаючи, що це тільки фрази і фрази ті не дивлячись на бажання авторів виховували масу в визвольницькому дусі. Що УНДО докотилося до того, що стоїть поруч Певного, це можна було сподіватися і націоналістично думаючих це не заскочило. Похила площа мусіла довести інертністю до самого краю. Мінімалізм у цілях, крутість і слабодушність мусіли скоріше чи пізніше довести УНДО до стану цілковитої безпідметовості, іграшки в руках сильних. Скинули маску, нема баламутства, слова опортуністів покриваються з ділами. У висновку маси побачать цілковиту безвиглядність порозуміння з ворогом. Уже тепер навіть у кругах самого угодового табору охололо перше захоплення „успіхами” та озиваються критичні голоси. Часто трапляється становище вижидаюче й „валенродівське”, мовляв всякі уступки ворога брати для скріплення своїх сил, не тратячи з-перед очей своїх соборницьких цілей, як основної ідеї. Очевидна річ, що це наївне. Ясно є, що якщо Польща і дала б добровільно, скажім, автономію то це буде або фікція, на те, щоб ще більше нас закріпостити, як Радянську Україну, або мусітимуть зре-

зигнувати з окупування нас силою внаслідок своєї слабости й тоді це буде лише засіб задержати ЗУЗ при собі хоч би у слабім контакті. Життя потвердить наглядність того. „Нормалізація” не дала досі ніяких конкретних користей навіть у розумінню опортуністів і таких вислідів, щоб заспокоїти українців ніколи не дасть. Фікційна автономія нікого не збаламутить. Якщо це не буде фікція, українці тим не вдоволяться, бо заспокоїти наші амбіції може лише власна держава, яку треба добути, а якої ніхто не дасть. Це певно, що намагання здеморалізувати нашу суспільність автономією не вдасться, і її здорова частина знає свої цілі та з них ніколи не зрезигнує. Двигуном мас усе буде націоналістична ідея, яка все буде пригадувати їм та виховувати до зусиль, що зготовлять Великий День.

Останній крок польської влади й її політика супроти українців сягають своїм корінем в історію польсько-українського змагу на сході Європи. Це не перша спроба Польщі осідлати й підступно використати українську стихію у своєму поході на схід. Продовж цілої історії іде гра між Польщею і Україною. Продовж цілої історії Польща обігрувала і зраджувала Україну, відгрававши свою **злочинну** роль на сході Європи в геройській боротьбі України з азійською Москвою. І тепер Польща, використовуючи зручно наставлення деяких міжнародніх політичних сил, намагається включити активно у протибольшевицький фронт і тим робом найти у своїх протибольшевицьких союзників петрифікаторів українського поневолення в себе дома, а рівночасно забезпечити собі змогу запобігти повстанню самостійної української держави над Дніпром, яка б упімнулася збройно за ЗУЗ. Тим новим зрадливим зазіханням Польщі та її **галицько-волинських аскарів-опортуністів** може запобігти лише зусильна і неслабнуча революційна боротьба всіх займанщин зокрема ЗУЗ, що положать непобориму таму усім польським месіяністично-грабіжницьким плянам супроти України.

Угода унівських вожаків з польською займанщицькою владою це ж вірний образ української дійсности з над Дніпра. Це західньоукраїнські Коцюбинські, Затонські, Порайки і Скрипники. А втім і це ні. Це лише піом дезидерієм галицьких угодовців, щоб добитися до такого стану як на Радянщині, це лише підготовка до таких „осягів“, які добули комуністи під крилами Москви та Постишева, а ці змагають до того під такими ж крилами Варшави, Косцялковського та других Бончковських. Як Москва вислугується українськими комуністами з над Дніпра у своєму поході проти української національної революції так і Польща запрягла у свій погромницький віз галицьких опортуністів, що ще досьогодні

так широко і наївно уїдають на своїх зазбручанських спільників по душі та цілях. Та певно п. Мудрий, пізнавши свою габнебну роль, не буде мати сили і відваги витягнути ті самі висновки, що тов. Скрипник.

Факт повсякчасної чинности націоналістичного табору має в собі й це значення, що дає можливість вияву укритих добрих і злих сил у суспільності, унаглядное голу дійсність, в мініатурі подає зближуючийся день головного іспиту з його усіма імпондерабіліями, жорстокостями та несподіванками, як рівно ж це тяжкі проби для провідників, що вказують їхню правдиву вартість. Це добре пізнавати вже тепер тих, що в день зриву будуть змагати знову демобілізувати українське військо, щоб завдати ніж у спину українській революції. При тій нагоді варта побачити відбронзованими тих, що стояли на чолі українських збройних революційних сил, як ген. Павленка, Тарнавського (начальні вожді) а тепер широко б'ють поклони перед ворогом, побачити політичних провідників пп. міністрів Винниченка, Панейка, Тимошенка, Барана (начальника державної жандармерії революційної столиці ЗУЗ) і інш., що признаються тепер отверто і чванливо до зрадництва української ідеї в час їхнього провідництва та пізнати дійсну причину нашої програної.

Безглуздість опортуністичної політики, що розкладає духово-морально масу, демобілізує її на фронті боротьби із історичним ворогом, рівночасно будує підложжя і посилює можливості поширення та зросту других опортуністичних і зрадницьких не менш шкідливих течій, як **комунізм**. Націоналізм, що скинув маску із московсько-комуністичних агентів, видер з-під їхнього впливу й ту частину збаламученої маси на ЗУЗ, яка дала себе обдурити різним Крушельницьким та Рудницьким. Угодовецька політика та отверта і цинічна апологія зрадництва дає в руки комуністичним агентам аргумент про зраду „національного“ табору та повне оправдання, а може більшу логічну слушність для такої ж політики в користь Москви та її т. зв. Самостіної Радянської України. Для націоналістичного табору є ясным, що в своєму висліді є одна й та сама шкідливість обох груп, одної „національної“, що станувши по ворожій боці барикади, на спілку з поляками нібито хоче будувати українську державу над Дніпром та другої, що підшиваючися під „революційність“, голосить світову революцію та прилучення ЗУЗ до УССР для користі і слави московської імперії. Т. зв. „народний фронт“ це новий, облудний засіб, яким комуністи задумують відзискати втрачені позиції серед української суспільности. Останні події на національних святах є проречистим доказом плянового комуністично-розбивацького наступу на українство.

Аргументи опортуністів про можливість творення культурного П'ємонту на ЗУЗ є так само безглуздими як і їхня політика. Абстрагуючи від нереальності таких надій, знаємо, що революція 1917—20 р. р. провалилася не тому, що ми не мали шкіл чи університетів, а тому в першу чергу, що чужі ідеї й опортунізм розгризли відпорність та боездатність нації. Сьогоднішні опортуністичні махлери це ж недобитки, невдачники, навіть партейні товариші та наслідувачі тих, що завели на манівці національну революцію 17—20 рр. Вони не в силі пізнати правду, що займалець здібний до уступок і уступає лише під натиском безкомпромісової боротьби. Ото ж не „нормалізація“ і засада сидження якнайтихіше, а сила національної революції є і буде тим чинником, який заставить ворога уступити і на культурному фронті. Це одначе люди покрою наших соціалістів, яких ніколи життя не навчить, бо вони не бачать тих основних законів життя, що ним кермують.

Проте українські маси, що дають щоденно безчисленні докази відпорності і спротиву у своїй стихійній тузі до української державности, не дадуть себе звести черговий раз фальшивим вождям. Націоналістичний рух є тією силою, яка збереже українську суспільність перед чужими ідеями, перед ворожою спробою розложити та обезкровити її. З дня на день росте нова, молода, непоборна сила, що понад голови офіційних „репрезентантів“ поведе націю до остаточної перемоги. Життєва синтеза нових духово-психологічних і матеріально-суспільних цінностей, що виростають з глибини духовости і стремління української нації, розбудована **незалежно** від займанщицької дійсности у власній самостійній політичній організованості одиноко обумовляє повстання Української Держави. Перед націоналістичним рухом завдання: повсякчасний і безпосередний його вияв, втискатися і просякати та доводячи до зіткнень двох ідей, опановувати з низів усі ділянки суспільно-громадського життя. Це кристалізаційний процес, гарт і підготовка до остаточної розправи. І найважливіше: треба готувати сили Нації, ядро і кадри, що могли б повести і здобути.

О Г Л Я Д И

Архітектура й музика на СУЗ

(Архітектура й музика на СУЗ в оцінці советської критики).

Нещодавні, з щоденної преси добре знані, метаморфози советської політики, що в одну мить вивернули не одну, здавалось би, вже навіки канонізовану большевицьку „правду“, мусіли глибоко позначитись і на мистецькому „житті“ пролетарської батьківщини. Безпосереднім виявом цих змін була м. інш. поява на сторінках московської „Правди“, офіціозу ВКП (б), низки статей, присвячених суворій критиці дотеперішньої советської художньої творчості. Підводячи під цю критику всі ділянки мистецтва, большевицька преса *volens - nolens* мусіла визнати, що чимало з ославлених досі „грандіозних“ і „нечуваних“ досягнень советського мистецтва, „досягнень“, що умиртвлювали кожний, хоч би й найневинніший вияв свободної думки і, що **знищили не одне творче життя**, було не більш як... „формалізмом і трюкацтвом“. Отже те, що недавно ще голосилося за зразок, за якесь „табу“ для всіх советських мистців, що, повторюємо, роками — задля порожних гасел порожньої доктрини — нівечимо в мистецтві все живе й творче, називається сьогодні на сторінках тієї ж самої преси... „лівацьким (!!ОЛЕ) сумбуром“, безглуздими лівацькими (!!ОЛЕ) теоріями“! А проте було б найбільшим блудом уважати, зокрема щодо України, всі ці „новизни“ за перемогу здорових потуг життя: не є вони нічим іншим ніж виявом тріумфуючого московського імперіялізму, що для заспокоєння духового голоду поневолених народів, у першу чергу українського, кидає й їм жмені „свобод“ на волос подібних до тих „свобод“, що ними обдаровувала своїх щасливих „верноподаних“ біла Росія. Кожний відгомін тогобічного життя є цього яскравим підтвердженням: на сцені української дійсності реставрується наново під московським чоботом спліснєна малоросійська духовість з усіма необхідними для цього атрибутами — спотвореною піснею й гопаком...

Не маючи змоги й на найневинніший вияв своїх власних потуг, українське слово на советських землях є лише точним відзеркаленням московського слова. Отже ж не диво, що після появи на сторінках московської преси, згаданих нами вище критичних статей про советське мистецтво, такі самі статті, уже локалізовані на терен т. зв. УССР, мусіли **з'явитись** і в „українських“ часописах. Дві з цих статей, що звернені проти формалізму і трюкацтва в „українській“ му-

зиці й архітектурі, передруковуємо повністю¹⁾ з київської „Літературної Газети” (ч. 10 і 11 ц. р.). Цікаві вони передовсім, як **власне большевицьке** свідoctво про велич тих „здобутків“, що їх дійшли за 18 років „рабоче-крест'янської” влади на СУЗ, „українські” архітектура й музика. (Тих самих висот осягнули зрештою й інші галузі „українського мистецтва!)

Обидві²⁾ статті друкуємо без коментарів. Кожні коментарі здаються нам тут зайві.³⁾

ОЛЕ.

А. Білокопитов.

Перебороти формалізм і трюкацтво

Вогонь критики статей „Правди” скерований проти формалізму, проти трюкацтва, грубого вульгарного натуралізму, яким деякі композитори намагаються підмінити приступну широкий аудиторії музичну мову. Отже, у зв'язку з цим на всю широчінь встає питання про доступність музики. Народня пісня, творена широкими масами трудящих, — це яскравий зразок високохудожньої музичної мови. І не випадково, що більшість видатних композиторів — Бетховен, Чайковський, Мусорський та інші завжди вдавалися до народньої пісні, черпаючи свої музичні образи з цього багатого джерела. В народній пісні найяскравіше поданий образ, він являє найприступніший зразок музичної мови.

От чому, скеровуючи вогонь проти формалізму і трюкацтва, проти різних викрутасів, „Правда” на всю широчінь поставила питання використання фольклору.

На сторінках „Правди” в статті „Сумбур вместо музики” дано блискучий аналіз опер Шестаковича „Леді Мекбет Мценского Уезда”. Ця опера приголомшує якоюсь нелюдською дикою музикою. Симфонічні антракти цієї опери глядачі називали „зуботичинами”, бо вони просто памороки забивають. Виходячи з критики „Правдою” опери Шестаковича, треба вказати ще на низку творів подібного характеру. Взяти хоча б такий твір, як „Завод” — Мосолова. У Харкові довелося вести величезну боротьбу, щоб не допустити до постанови грубого натуралістичного витвору, написаного під впливом буржуазних занепадницьких композиторів. До такого роду музики треба віднести також і творчість українського композитора Белзи та окремі твори інших композиторів. Де коріння цієї творчості? Звідки такий напрямок у Ше-

1) З статті про архітектуру упускаємо лише за браком місця кілька останніх менше цікавих рядків.

2) У першій статті читач знайде не одне зо знайомих прізвищ з оглядів Т. про советську музику в попередніх книжках „С. Д”.

3) Звернім лиш увагу, як, щоб зважитись на критику власного середовища, „забезпечує” себе на всякий випадок „український” автор базуванням на авторитет московської „Правди”.

стаковича й його послідовників? Я гадаю, що було б правильно сказати, що тут просто некритичне наслідування буржуазних композиторів. Там, де трюкацтво має попит з боку родної буржуазії, нашій же радянській аудиторії така творчість чужа. Тут виявляється відрив композитора від мас, дивацьке модницання писати так як ніхто не пише, щоб і самому було не зрозуміло, — саме це деякі композитори хочуть виставити як своєрідний стиль, оригінальне обличчя. Мета статей „Правди“ і „Комуніста“ вказати правильний шлях композиторам, допомогти їм творити музику, зрозумілу мільйонним масам трудящих.

Серед окремих українських композиторів формалізм досить поширений. Візьмімо хоча б творчість Лятошинського. До 1926 року його творчість йде під лозунгом нейтральності, аполітичності мистецтва. Домінуючий настрій його творчості — занепадництво, песимізм, містика. В творах цього періоду не зрозуміла навіть висококваліфікованим музикантам музична мова.

Цими днями, наприклад, мусіли давати в Радіокомітеті авторський концерт Лятошинського, де було поставлено його музичне тріо, якраз цього періоду творчості. Музиканти билися над тим цілий місяць і нарешті відмовилися виконувати.

Лятошинський починає розуміти хибність його творчого шляху. Він пише цілу низку творів на українські народні теми, оперу „Золотий обруч“, п'єси на народні таджикські теми, обробляє народні українські пісні за замовленням НКО. Це значно освіжило його творчість. Але позиції аполітизму, нейтральності залишилися в нього ще й на сьогодні. І не випадково, що в нього немає жадного твору написаного на радянську тематику.

У Белзи явна орієнтація на занепадницьку творчість західноєвропейських композиторів, на вузьке коло музик. Оскільки тов. Белза дуже часто заявляє, що його твори виконуються за кордоном, очевидно він в основному розраховував на закордонну буржуазну аудиторію, — адже радянська аудиторія нічого з цих творів не розуміє.

При ознайомленні з творчістю Белзи кидається в вічі відсутність нормальної музичної мови. Я певен у тому, що тов. Белза не творить, а робить музику раціоналістичним шляхом, видумуючи на папері різні хитросплетення. Адже від здорового людського почуття такої музики як у тов. Белзи не напишеш. Коли граєш твори тов. Белзи, не бачиш слухової бази, без якої не може існувати музична творчість. Вся творчість Белзи страшенно одноманітна. Не має ніякої різниці між його прелюдією, етюдом, похоронним маршем тощо.

Правильно було зазначено в статті газети „Комуніст“ від 18 лютого про те, що невинно ми маємо дуже погану якість музичного оформлення кінокартин на Київській кінофабриці, — там керує музчастиною формаліст Белза, який до роботи на кінофабриці здебільшого притягав композиторів на свій смак.

У творчості Київських композиторів Шутя, Скорульського, Зноско-Боровського, Шаповича теж є формалістичні заскоки. Музичному фронту слід перебудувати зараз свою роботу так, щоб реалізувати завдання, поставлені газетою „Правда“, і спрямувати творчість композитора в належне рідчище. Особливу роль тут мусять відіграти творчі майстерні, які є в Харкові, Києві, Одесі. Через ці майстерні проходить уся творчість композитора.

Зараз в першу чергу треба поставити в цих майстернях на обговорення такі твори як опера „Невідомі салдати“ — Козицького, „Пісня про свічку“ — Вереківського, „Жекерія“ — Жданова. Треба допомагати композиторам у процесі роботи, а не тільки тоді, коли вони закінчать оперу. Завданням майстерні в процесі роботи допомагати композитору і в процесі роботи виправляти його помилки. І виконавча практика мусить бути переглянута в світлі статей „Правди“. Ми знаємо, що досі дуже багато виконувалося таких річей, які при критичному підході виконавців ніколи не потрапили б до аудиторії.

Й. Ганс.

Проти формалізму і трюкацтва в архітектурі

Великою помилкою було б uważати, що постановка „Правдою“ питання про боротьбу з формалізмом у статтях з приводу творів композитора Шестаковича — стосується тільки музичного фронту. Зрозуміло, що йдеться про весь фронт мистецтва, що центральний орган ВКП (б) „Правда“ синтезує про небезпеку формалізму, безпринципового трюкацтва на всіх ділянках радянського мистецтва.

В статті „Сумбур вместо музики“ в „Правді“ від 28 січня 1936 р., читаємо „...це лівацький сумбур замість природної людської музики. Спроможність доброї музики захоплювати маси приноситься в жертву дрібнобуржуазним формалістичним потугам, претенсіям створити оригінальність вправами дешевого оригінальничання. Це гра в зарозумілі речі, яка може скінчитися дуже кепсько“.

У другій статті від 6 лютого — „Балетная фальш“ сказано: „Серйозна тема вимагає серйозного ставлення, великої і сумлінної праці. Перед авторами балету, перед композитором розкрилися багатющі джерела творчості в народніх пі-

снях, у народніх танках, іграх. Життя колгоспу, його новий, тільки-но створений побут, його свята — адже це дуже значна, важлива, велика тема. Не можна підходити до цього з наскоку, з кондачка...”

Хіба не ясно, що ця небезпека однаковою мірою є і в архітектурі цій дуже складній синтетичній галузі мистецтва?

Безпосередньо архітектури стосується також статті „Правди“ з приводу фільму режисера Кавалерідзе „Прометей“. Вказівки ЦО на те, що ніякі формалістичні штуки і зарозумілі викрутаси не можуть замінити правди в мистецтві — лучають не у брову, а в око окремих наших архітекторів. Проте, навіть тоді, коли „Правда“ 3 лютого виступила з передовою про житлове будівництво, посилаючись на „архітектурні потвори“ Свердловська, „самокритичні“ архітектори ладні були вважати, що це явище локальне і їх не стосується.

Ось що писала „Правда“ в цій передовій: „будинки, як правило, все ще будують дорого, погано і некрасливо. Якщо за останній час радянські архітектори починають помахувати про зовнішні форми будинків — (у тім, далеко не завжди вдало), то про вигоди житла вони ще не замислюються. В гонитві за грошевою економією будуються вузькі сходи, тісні й невідгідні обслуговальні, приміщення і т. д. Внутрішнє розплановання квартир усе ще має сліди безглуздих „лівацьких“ теорій про житло, як тільки про приміщення для сну. Саме тому очевидно, найчастіше в нових квартирах немає пристосовань для схоронення продуктів, немає кімнат для хатньої робітниці, немає приладів прати і сушити білизни тощо”.

Твердження „Правди“, що „дурацькі-лівацькі“ теорії лише прикривають тупе бюрократичне ставлення до ростучих культурних потреб трудящих“, можна підкріпити не тільки практикою Свердловських, московських („какафонія в архітектурі“), а також київських, харківських, донецьких та інших архітекторів.

Будівництво в Києві розгорнулося тільки за останні два три роки. Саме за ті роки, коли ми вже ніби поклали край захопленню „коробочним“ стилем, коли вже існувала історична постанова ЦК ВКП (б) від 23 квітня 1932 року, коли вже були ліквідовані РАПП, ВУСПП, АХРР і ВУСРП на архітектурному фронті. Що ж ми бачимо? Хіба київські будинки збудовані за ці роки, говорять про те, що ми на практиці покінчили з конструктивізмом, формалізмом, трюкацтвом в архітектурі? Чи можна вважати за зразки радянської соціалістичної архітектури ті будинки, які збудовані в 1934 і особливо в 1935 році — кольосальних зрушень і досягнень в ра-

дянському житті, який вніс цілу революцію в усі галузі соціалістичного будівництва?

Наша конкретна творчість ще не стоїть на рівні стахановських методів і досягнень і це можна проілюструвати багатьма прикладами. Візьмімо твір архітектора Венгеровського — будинок житлобудкоопу робітників депо ім. Андрєєва на вул. Комінтерна. Ми повинні були вважати, що тов. Венгеровський ніби щиро перебудувався, давно відмовився від своїх старих помилок. Чи potwierджує це будинок на вул. Комінтерна? Адже архітектор — це творець, художник. Його творчість базується не на інтуїціях, не на голому надхненню, а передусім, на свідомості поставлених перед ним завдань, поглибленні і втіленні їх у певних образах. Адже архітектор повинен, у результаті складного процесу творення образу, виявити його в конкретному проекті, конкретному будівництві. Тим часом автор цього будинка, замість саме так розуміти своє завдання, пішов лінією еклектичної мішанини.

Візьмемо далі роботи архітектора Каракіса, про які вже давно говориться в архітектурних колуарах і серед нашої громадськості. Ось на розі вулиць Короленка й Рейтерської виріс новий будинок. Автор-архітектор Каракіс. Цей будинок врізався в вул. Короленка — одні з центральних магістралей столиці України. Чи зважив архітектор Каракіс, що найближчим часом у кінці цієї вулиці, буде створений Урядовий Центр, що в зв'язку з цим буде створений цілком новий ансамбль у цьому кутку Києва? І далі чи зважив автор цього твору хоч би на те, щоб окремі деталі будинка, зокрема, двері магазину на розі відповідали справжнім дверям магазину?

На вул. 25 жовтня виростає другий буд. т. Каракіса. Що ми там бачимо? Впадає в око величезна вертикальна скляна стіна, за якою розташовано 12 кімнат — 12 окремих квартир. Мешканці цих квартир навряд чи будуть вдячні авторові проекту, який примушує їх „демонструвати“ свої, хатні справи, свій побут усій вулиці. Чим викликана ця стіна-вікно, як вона пов'язується з архітектурою будинка і з тим стилем соціалістичного реалізму, який ми створюємо? Доводиться сказати, що вікно являє собою ніщо інше, як звичайне трюкацтво.

Газета „Комуніст“ недавно виступила з гострою критикою роботи цілого ряду архітекторів Києва. В цій статті, між іншим, згадується й архітектор Онащенко. Ми знаємо, що архітектор Онащенко росте, але він дуже часто легко-важно використовує свій олівець і це відбивається на його роботах, зокрема, на реконструкції почтамту біля мокзалу, який привертає загальну увагу велитенськими „рогами“, поставленими не знати для чого на даху.

Можна ще згадати про „славнозвісний“ будинок Роліт — твір архітектора Кричевського і арх. Костирка — який увій-

шов в історію під ім'ям „будинок-потвора“. Можна вказати на будинок Заготзерна на вул. Лисенка за проектом проф. Шехоніна. Цей будинок служить ніби фоном для театру **сто-**личної опери. Повстає питання, чи такий фон потрібний для цього театру, який стоїть на перехресті двох центральних магістрадей Києва? Чи пасують сині лоджії з вазочками будинку тов. Шехоніна до загального ансамблю мальовничого куточка нашої столиці?

Автор цього будинка проф. Шехонін, виступаючи на зборах архітекторів Києва 26 лютого, намагався відкараскатись від критики хиб в архітектурі, заявивши, що ці хиби „лише прищики на тілі слона“... Цілком слушна була відповідь проф. Штейнберга, який заявив, що коли тов. Шехонін вважає нашу архітектуру за „слона“, а „прищики“ — за формалізм, еkleктику, трюкацтво, — то про це обов'язково треба говорити, бо такий „слон“ не потрібний радянській країні...

У бажанні уникнути критики, звести її до „прищиків“ проф. Шехонін не залишається самотнім. Архітектор Холостенко, очевидно, цілком підтримує його. Принаймні він на згаданих зборах цілком не виступав, хоч у його проектах, так само як і в проектах його однодумця, арх. Каракіса, є чимало елементів формалізму, трюкацтва. Архітектор Каракіс навіть заявив на зборах, що він не стоїть на старих позиціях, але намагається пов'язати (?) їх з вимогами сучасності. Ясно, що не така перебудова потрібна кол. конструкторів.

Літературний блокнот

З нагоди 75ліття народження забутої тепер української поетки 80-тих—90-тих рр. минулого століття Дніпрової Чайки (1861—1927) Є. Ю. Пеленський пише в „Новім Часі“: „Найцікавіше в поезії Дніпрової Чайки це відчуття живлової сили моря, морської снаги, що так дивно вражає в поезії цієї жінки, особливо на тлі тодішньої української літератури, що неначе на своїм прапорі виписала як програмове гасло: плаксиву кволість. „Переконання людини, як коріння в рослин — писала Дніпрова Чайка в своїй записній книжці“ ще на початку 80-тих років XIX стол. Як сіпати рослину, коріння обриваються, але не всі й ті, що залишаються, міцніють ще більше. А що, коли я не виявлюся маленькою героїчною сосною, а травицею, яка пірвавши свої корінчики, вже не випускає нових і не зміцнює тих, що залишились?“ В творчості Дніпрової Чайки як раз найсучасніше бренть оця остання нота, оте намагання — не дивлячись на слабкі жіночі сили — знайти героїчний вияв“.

Львівський „Новий Час“ з 4 травня містить статтю Є. Ю. Пеленського „Шевченко і Галичина“, в якій, зрештою не

вперше, зібрав відомості про зацікавлення Шевченка західними землями України, яке наш великий національний поет проявляв впродовж цілого свого життя, хоч йому самому на цих землях (поминаючи можливо одну Холмщину з Підляшшям) побувати не довелося.

Великодня ужгородська „Свобода“ приносить досить характерний репортаж з подорожніх залізничних вражень „У вагоні“ Юрія Луная, в якому автор накреслює ряд специфічно закарпатських типів.

В останніх зошитах львівського „Вістника“ почали появлятися поезії нового автора — Сергія Кушніренка. В своїм останнім вірші „Молодій матері“ поет радить цілком згідно з духом нашої доби:

Не виграти нам прийдешнього у карти.

Вся сила тліє в м'язах і душі —

Ти залюбки новій, суворій Спарті

Дарунок найцінніший свій зложи.

До сну в колысці стомленим повікам

Не серенад про шумний рій дрімोट,

Коли жорстоко їжитья весь світ

І сенс життя палахкотить: боротись.

Співай про дим і переможні штурми,

Про рідний край, горбатий від могил,

Про чвал повстань, про лихоліття бурні

Про селища, що в полум'ї згоріли...

Співай про юнака, що впав на варті,

Нехай малим запалиться до чину,

Життя ж бо: ані казка, ані жарти,

Лиш боротьба й повинність.

За винятком деяких не цілком оправданих новотворів словарних, створених від чужих слів (в данім випадку від „серенади“) а подекуди й т. зв. прозаїзмів („сенс життя“) вся решта не викликає застережень.

П. Ісаїв у статті „З приводу літературної нагороди за 1935 рік“ (Дзвони, ч. 1—2 за біжучий рік) пише: „Література це великі цінності народу. Її роля у національному, а часами й у всесвітньому житті куди більше, як це звичайно загал собі усвідомляє. Літературний твір є не тільки твором, але й творцем, не тільки різьбою, але й різьбарем. Шевченко й частинно Шашкевич витворили психічне підложжя для українського рісорджіменту... Аджеж Гомерів Ахіл дав світові Олександра Македонського.

„Хто бачить в творі не лише твір, але й чинник, що формує сучасні і грядучі покоління, той розуміє всю вагу та величезну відповідальність літературного журі. Нагорода вказує, що нашому громадянству слід читати, на чім виховувати молоде покоління. Нагороджений твір стає атракцією

в сучасності й майбутності, набирає авреолію, через що його формуюча сила значно зростає. Відповідальність журі куди більша серед недержавного народу, що століттями був в неволі, серед народу, що в ньому наїзники намагались приспати всі добрі, шляхетні природні прикмети духа і затоптали в багно високі ідеали, серед народу, що його розкладають токсини погубних напрямків, вштрикуваних ворогами. Членами журі серед такого народу повинні бути люди, що бачну увагу звертають і на зміст, що **вміють мистецькі критерії погодити з критеріями змісту...** членами журі мають бути критики-лікарі, а не критики-кухарі. Не ті, що вміють смачно й естетично приладити їжу, байдуже чи вона здорова і свіжа, але ті, що знають теж, яких складників організм потребує, організм недужий вичерпаний, слабосилий. Здавалось би, що це речі очевидні, ясні, безсумнівні. Так, але не на землі між Сяном і Збручем. Тут вам навпаки членом журі призначають теж і Дра Михайла Рудницького, що урбі ет орбі проповідує „мистецтво для мистецтва“, літературу без огляду на ідеї, мораль і зміст“, для якого література на „нагодах і пригодах“ та „очах і устах“ уже й кінчається.

„Під сучасну пору для нації найбільш небезпечні різні погубні напрямки, що руйнують Україну фізично й морально, напрямки, в боротьбі з якими пролягла Україна стільки крові і понесла стільки жертв. Здавалось би теж, що ні явні, ні тихі, ні більші, ні менші прихильники розкладових ідей ніколи не ввійдуть до журі, ніколи не займуть почесних і відповідальних під ідеологічним оглядом становищ. В здоровому громадянстві, серед справжніх батьків народу і державних мужів, де рішає рація добра загалу про щось подібне ніхто й подумати не міг би. Але в галицькім гетті, де густо-часто рішальним є факт, чи хтось сидить за одним редакційним столом, чи хтось має більші особисті впливи, тощо — тут саджають вам на почесний стілець члена журі й виховника народу того ж самого Дра М. Рудницького, що аж до 1932 року співпрацював нишком у комуністичних „Нових Шляхах“. На другому ж стільці члена журі розсідається Сімович, що в Празі був відомим зо своєї великої лівости. На галицькій землі стає він виховником народу не лише як член журі, але й як редактор просвітянського часопису: „О, вербо, вербо галицька, нещасна!“...

„Членами журі повинні бути люди серйозні, що в літературних і громадських справах керуються справді своїм переконанням, а не чимсь іншим. А тим часом членом журі стає Др. М. Рудницький, що довгий час потайки працював в „Нових Шляхах“, а одночасно і в „Ділі“, яке „Нові Шляхи“ і їх напрям якнайгостріше поборювало й осуджувало. Хто працює потайки в двох ворожих собі часописах одночасно, у того аджеж не може рішати переконання!

„Членом журі повинен бути знавець, що здобув собі довір'я, як не загально, то щонайменше більшості громадян, або принаймні знавець, якого критерії не ставиться під знак запиту. А тим часом у нас стає членом журі критик, що його раз-у-раз поборюють від кількох літ численні поважні угруповання: Дзвони, Мета, Нова Зоря, Бескид, Вістник, Новий Час, Обрії, Самостійна Думка, давніше „Дажбог“, а в останнім часі навіть донедавна союзні „Неділя“ і „Шлях Нації“.

Р-т.

Х р о н і к а

Література

З нагоди 20-річчя з дня смерті І. Франка, видала львівська „Просвіта“ з-під пера В. Сімовича популярний огляд життя і творчості поета: „Іван Франко — його життя і діяльність“.

З-поміж численних свят з нагоди 20-річчя з дня смерті І. Франка відізнялося своїм ідейним рівнем й мистецьким переведенням свято „в честь героїчної музи“ І. Франка, що відбулося 7 VI, з ініціативи акад. корп. „Чорноморе“ у Сеппауті. Окрім вступного слова п. Н. Геркен-Русової, що мала головну заслугу в успішному переведенні свята „Аполо Мілітанс“ й реферату В. Якубовича: „Героїчний елемент в поезії Франка“ і „Пророцтво, Державність і Імперіялізм у поезії Франка“; були переведені інсценізації: „Івана Вишенського“ (орація Франкові на спосіб часів Київської Могильнянської Академії), „Великих роковин“ прологу з „Мойсея“, тощо.

Комітет для вшанування пам'яті 10-их роковин смерті С. Петлюри розписав конкурс на повість, поему й збірку віршів про ролі С. Петлюри у визвольній боротьбі 1917 — 1926 рр. (Перша нагорода — 800 зл., друга — 500, третя — 300).

За редакції й за вступною статтею Є. Ю. Пеленського (накладом „Рідної Школи“ та „Ізмарагду“) вийшла у Львові „Антологія сучасної української поезії“ (І. Поети 1920-их років).

Вийшла (у Парижі) повість Ю. Косача, про партизанську боротьбу: „Дивимось в очі смерті“.

Бібліотека „Давонів“ випустила у другому виданні перший том „Волині“ У. Самчука: „Куди тече та річка“.

Т-во українських письменників і журналістів у Львові розписало свою щорічну літературну нагороду за найкращі твори, видані 6. року окремою книжкою на західноукраїнських землях і на еміграції.

Український Католицький Союз, що, як відомо, уфондував власну літературну нагороду, встановив висоту цієї нагороди на 1000 зл. річно. (До журі увійшли: о. др. Г. Костельник (голова), др. К. Чехович, др. М. Гнатишак, др. Є. Ю. Пеленський і мтр. Ісаїв).

У травні почав виходити в Сокалі „літературно-мистецький і громадський часопис: „Світанки“.

Як додаток до чернівецької „Самостійності“ почав виходити двотижневий сатирично-гумористичний додаток: „Чортополох“.

Про М. Хвильового, одну з найяскравіших постатей сучасної української літератури на СУЗ, вийшла („Всесвіт“ — Львів) брошура В. Кривоноса: „Микола Хвильовий“.

Вийшли спогади одної з найстарших українських письменниць Уляни Кравченко з 80—90 років минулого віку: „Спогади учительки“. (Накладом „Загальної Книгозбірні“, Коломия).

У Варшаві (в-во „Народній Стяг“) вийшла полемічна стаття Ю. Липи: — „Українська доба“, у якій її автор, виступаючи проти книжки Д. Донцова: „Наша доба й література“, силкується накреслити свою власну концепцію української сучасності.

3 нагоди 10-их роковин з дня трагічної смерті С. Петлюри, з'явилося декілька книжок присвячених його пам'яті: Ол. Лотоцький видав у Варшаві накладом Комітету для Вшанування Х. річниці смерті С. Петлюри огляд політичної діяльності С. Петлюри; у Львові (у в-ві „Хортиця“) вийшла за редакції А. Жука збірка споминок про діяльність С. Петлюри до війни і, на-решті, як 10. ч. „Дешевої книжки“, вийшла популярна брошура С. Корбута про Петлюру — революційного діяча і вождя: „Симон Петлюра 1926 до 1936“.

У Парижі вийшла книжка Ніцкевича: „До основних питань націоналізму“, у якій у популярному викладі подана концепція української націоналістичної ідеології.

Як 2. ч. квартальника „Вістника“ за 1936 р. вийшла книжка, присвячена проблемі й засадам організації, Д. Варнака: „Таємниця організації“.

В „Українській Бібліотеці“ у Львові вийшли з передмовою Л. Нигрицького спогади В. Бояринича про бої за Львів: „Кривавий шлях“ (19 XII. 1918 — 15 V. 1919).

„Всесвіт“ (Львів) випустив короткий життєпис начальника УГА ген. Тарнавського з-під пера М. Гордія: „Генерал Тарнавський“.

Генеральний Інститут Католицької Акції виголосив конкурс „на праці в усіх ділянках знання, що мають виходити популярними книжечками для широких мас“.

Т-во ім. св. Андрея у Львові виголосило конкурс „на працю, що в'ясувала б участь українського католицького духовенства в розбудові культури народу“.

У „Бібліотеці Лемківщини“ (у Львові) вийшли дві книжки — одна про Лемківщину в минулому і сучасному: „Ілюстрована історія Лемківщини“, друга про лемківські весільні звичаї і обряди: „Українське весілля на Лемківщині“. „Музей Лемківщини у Самборі“ випустив статтю про розвиток українського руху на Лемківщині, Ф. Коковського: „Культурний рух на Лемківщині“.

Держлітвидав України випускає з нагоди 20-річчя з дня смерті І. Франка п'ятитомник вибраних творів поета. Масовим тиражом вийшла повість Івана Франка: „Боа Констріктор“. Для червоноарм. бібліотеки випущені „Бориславські оповідання“. В бібліотеці „Читача початківця“ вийшло „кілька кращих оповідань письменника“ окремими книжками. Для учнів видано однотомник І. Франка „шкільного тину“. Для молоді у в-ві „Молодий більшовик“ має вийти в художньому оформленні Касіяна: „Борислав сміється“.

Держлітвидав України розпочав підготовчі праці до випуску 10-томової збірки народних українських легенд і казок. Головою редакційної колегії є наркомпрес В. Затонський.

Совєтські українські письменники слухняно готуються до 20-річчя Октябрі. І. Кириленко працює над романом „Про молоду людину епохи революційної боротьби за радянську владу“. Другу частину трилогії „Мати“ хоче закінчити А. Головка. І. Ле пише історичний роман: „Україна“. Н. Усенко готує збірку поезій про совєтську Україну. „Героїчну боротьбу червонопрапорного арсеналу з жовтоблакитною контрреволюцією“ має зобразити у новому своєму романі Н. Панч. Поему про Щорса пише П. Тичина. І. Фефер працює над великим романом про совєтські кордони. Роман про людей Донбаса пише А. Любченко.

Тичина, Панч, Усенко і Фефер „зобов'язалися“ (!) взяти участь в збірці „Две п'ятилеткі“, що їх готує московська „Правда“. В цій самій збірці (після „інформацій“ на засіданні президії СРПУ!) „висловили бажання“ взяти участь і т.т. Кириленко, Кулик, Кошленко.

У в-ві „Молодий більшовик“ вийшла поема І. Муратова: „Зелені зозулі“ і том вибраних творів А. Тесленка.

У Держлітвидав знадано до друку збірку вибраних творів П. Мирного та (як окреме видання): „Хіба ревуть воли“, збірку вибраних творів Котляревського, два томи (драм, твори, проза й поезії) Л. Українки, один том творів Грабовського тощо.

В Держлітвидаві вийшов у перекладі М. Рильського „Мідний вершник“ А. Пушкіна. У в-ві „Молодий більшо-

вик" вийшов на українській мові роман Гончарова: „Обломов“. У тому ж видавництві готується до друку на українській мові книжка прози Пушкіна й поема Некрасова: „Кому на Русі жить хорошо“ (!) (переклад В. Ярошенко). Незабаром „Молодий більшовик“ має видати у перекладі М. Рильського п'єсу Мольєра „Мізантроп“, і (в перекладі Волковича, за редакції М. Рильського) „Рейнеке Лис“ -- Гете. В-во „Молодий більшовик“ ще готує до видання в перекладі на українську мову знаменитий роман Діккенса: „Давід Коперфілд“, роман Джека Лондона: „Мартин Іден“ і роман Гюґо: „Знедолені“.

Нацменвидав України випускає в перекладі на жидівську, німецьку й польську мови „Платона Кречета“ О. Корнійчука. На жидівській „мові“ мають ще вийти вибрані твори І. Франка тощо.

23, 25 і 28 квітня відбувалися у секції прози СРПУ „творча дискусія“, присвячена питанню причин „відставання літературного фронту від загального руху соціалістичного будівництва“ советської країни. Три моменти — на думку голови Секції, А. Головка спричинилися до такого „невідрадного“ явища: „незнання письменника того життя, яке він змальовує“ (!), „недооцінка опанування“ „техніки“ і „майстерності“ літературної праці, і... „відсутність у літературі, в СРПУ достатньої ґрунтовності, відсутність справжніх виробничих стосунків“, хоч за заслугою Косьора з Постишевим і був „зліквідований прорив“ „між партійними і безпартійними товаришами“...

9 V. відбулися загальні збори письменників Києва, на яких з доповіддю „про готування письменників до 20-тих роковин жовтневої революції“ виступав голова СРПУ А. Сенченко. Хоч деякі письменники, „зокрема поети Тичина, Бажан беруться до відповідальної роботи показати образ великого Сталіна в усій його многогранності (! ред.), величності (! ред.) й простоті“ (! ред.) є „ряд письменників“ — заявчує з жалем А. Сенченко, які „ще й досі не мають розроблених планів творчої роботи, не визначили тем і об'єктів“. Вони „мусять так само вживати творче держання (! ред.), братися до опрацювання великих тем, зображуючи великі діла

героїчних радянських людей“. „На голову нового міського комітету обрано т. Гордєєва, а на його заступника... М. Рильського (!). (Літ. Газ. ч. 22).

У Харкові відбулася „творча“ дискусія прозаїків „Підсумовуючи нараду, голова Харківського обласного правління СРПУ тов. Кириленко цілком правильно загострив увагу присутніх на основній проблемі нашої (советської ред.) літератури — на боротьбі за народність нашої творчості, за велику художню простоту проти формалістичних вибриків, проти натуралізму, примітивізму та бракоробства в літературі“. „Негаймо ж після дискусії харківські письменники зустрілися з кращими своїми читачами: стахановцями ХЕМЗ-у, кривonosіцями південної залізниці“ тощо. „Ці зустрічі вплили нову хвилю бадьорості і бажання працювати краще ніж досі...“ (Літ. Газ. ч. 24).

У Києві відбулися збори дружини письменників Києва. На зборах обговорювали „конкретні завдання“, якими дружини письменників „повинні займатися“ З особливо гострою промовою про умови письменницького життя виступала Є. Первомайська. (Погано стоїть справа з їдальнею. За нею ніхто не доглядає, а між тим вона обслуговує майже всіх письменників Києва. Працює вона за принципом „жері, що дають...“). Такі самі збори відбулися в Харкові.

СРПУ і ред. газети „Більшовик“ (Київ) розписали конкурс на коротке оповідання (не більше 250 газетних рядків) на вільну тему Висота нагороди 800, 500 і 300 рублів.

З нагоди 20 річчя з дня смерті жидівського письменника Шолом Алейхема († 13 V 1916) СРПУ надіслала до Переяслава, де Шолом Алейхем „провів свої дитячі та юнацькі роки“, „бригаду“ (Аронського, Гарцмана й Талалайського) перевести низку літературних вечорів і виступів. На одному з цих вечорів було запроєктовано й „одноголосно“ (!) ухвалено „клопотати (! ред.) перед районними та обласними орган заціями про збудування в Переяславі пам'ятника Шолом Алейхемові“. На будинку, де жив письменник, буде прибита нова меморіальна дошка. У районній бібліотеці матимуть повну збірку

творів Шолом Алейхема на „єврейській“, московській, і... українській мовах. СРПУ мала ще надіслати свої „бригади“ до 15 інших районів України переводити літературні свята в честь Шолом Алейхема. Підготовка до ювілею тривала цілий травень. У червні мав відбутися в... Києві „грандіозний (! ред.) ювілейний вечір“...

Дніпропетровська обласна організація письменників розпочала видавати „Бібліотечку творів місцевих письменників“. Щогола має вийти 8—9 книжок. Уже вийшла збірка віршів М. Шехтера: „Кінець Єскатерінослава“...

22 V. мала розпочати „українська“ радіоуправа пересилання пушкінського циклу, що триватиме цілий рік: драматичний ансамбль і хор радіоуправи мав виконати на московській мові „Бориса Годунова“ (постави — „головного керівника художньої частини радіоуправи“ — А. Сумарокова, консультації — поета М. Ушакова, музика — Мусорського). З початком червня відбулося друге пересилання на українській мові у перекладі і консультації М. Рильського (постави — Ватулі) „Мідного вершника“.

В одеському Будинку вчених щомісяця відбуваються Пушкінські вечори. На останньому з них виступав з доповіддю „Пушкін та російська література“, „член Всесоюзного російського комітету“ Державін.

Колгоспники полтавської артілі „Більшовик“ організували „літгурток“ для вивчення й пропаганди творів... Пушкіна.

Після „успішно“ переведених на заводі „Серп і молот“ конференцій, присвячених творчості Пушкіна і Маяковського, мала відбутися з початком червня конференція присвячена Шевченкові. Отже все за своєю чергою...

Побіч „менших пересилань“ української радіостанції творів В. Маяковського — „літдрамсектор“ радіоуправи влаштував передачу на українській мові („в перекладі М. Терещенка“) одного з найкращих творів М. Маяковського — поеми „Ленін“.

Бригада „мадярських“ „революційних“ письменників — Бела Ілеш, Мате Залка, Анатоль Гідаш, Шандор Гергель

і Фрідеш Карікаш — приїхали, на запрошення СРПУ, до Києва з метою „зміцнити інтернаціональний зв'язок, намітити далішні перспективи творчого єднання двох літератур — української й угорської“. Мадярські письменники між іншим сказали, що таким як Київ буде й їх „червоний Будапешт“. На прийомі, що відбувався в секретаря ЦК КПБУ тов. Попова, мадярські письменники розповіли про свої творчі плани: „Тематика радянської України“ має бути відображена у їх творах. Бела Ілеш хоче показати в своєму новому романі „успіхи соціалістичного будівництва України“, Шандор Гергель пише твір на матеріалах... „єврейських колгоспів України“, Анатоль Гідаш перекладає на мадярську мову вибрані твори Т. Шевченка й сучасних українських поетів. Відвідавши Київ, угорська бригада виїхала на дальшу подорож по Україні: на могилу Шевченка, Дніпрогес, до Одеси. Анатоль Гідаш лишиється в будинку творчості в Одесі працювати над перекладами Шевченка, а решта письменників повернеться до Москви.

„Інститут російської (! ред.) літератури“ видав другу книжку „збірки матеріалів і дослідів про Гоголя“. До книжки входять статті, що мають висвітлити недостатнє вивчені сторінки творчості великого письменника. З цих статей можна назвати такі: Н. Мордовченко „Гоголь і журналістика“ В. Віноградова: „Мова Гоголя“, М. Нечкіна: „Гоголь у Леніна“, Г. Берлінер: „Чернишевський і Гоголь“ тощо.

У московському в-ві „Academia“ вийшла зо вступними статтями Панова й Лебедева (характеристика „історичної обстановки Київської Русі“) збірка зложена з окремих з літературного погляду найцікавіших, уривків з літописів XI—XIV вв.: „Древнерускіє Летописі“...

У Мюнхені помер знаний німецький філософ Оскар Шпенглер, що у своєму головному творі „Занепад Заходу“ віщує кінець західної культури і зродження нової Німеччини.

У Парижі помер один із найвизначніших французьких письменників-символістів Анрі де Реньє.

Помер один із найвизначніших англійських письменників-католиків, Дж. К. Честертон. Дещо з його творів перекладено й на українську мову.

У Москві помер духовий батько і „вождь“ т. зв. пролетарської літератури, обдарований у Сове́тах за рабське ославлення Сталіна і ІПУ почесним ім'ям „першого інженера людських душ“, а на Заході проклямований, мабуть за ті самі заслуги, інтернаціоналом „інтелектуалів“ й оборонців „світового миру“ на наймогутнішого виразника найвищих прагнень людини, письменник, що вже довгі роки не міг спромогтись на живе мистецьке слово, годуючи читачів грубими й брехливими, для читання непридатними, агітками („Жизнь Кліма Самгіна“ і т. д.), що всупереч усім мистецьким законам носять назву художніх творів — Максим Горький (вл. ім'я А. Пешков). Похорон письменника відбувся на державний кошт, за участі соток тисяч зворушеного народу і самого великого Сталіна.

У Мілані влаштовано виставку старої євангелії.

12. V. відкрито у Ватикані виставку світової католицької преси.

Віктор Серж-Кабальчич, анархічно-комуністичний письменник, що відійшов 1919 р. до зреловолюціонізованої Росії будувати „нове життя“, але за свою безкомпромісовість був там заарештований і лише завдяки щонадвигній „інтервенції“ кількох визначних збільше-визованих західноєвропейських „інтелектуалів“ (!!), звільнений зо заслання. У листі до французького письменника Жюда м. ін. пише такі яскраві рядки про советську дійсність: „На заслання, як багато тисяч інших, я був позбавлений будьякої можливості працювати. Я писав, але цензура і пошта спричинилися до того, що усе, що я їм звівир — пропало. Написав я в Оренбургу дві книжки і вірші. Всі мої рукописи, як і всі мої особисті документи є й досі в Москві в цензурі. Дозвольте тепер, щоб я говорив про інших. Припускаю, що мене врятувала літературна солідарність, тоді і як вона є безсила те саме зробити для інших, простих і великих, але „непатентованих“ революціонерів. Тих інших є ти-

сячі й десятки тисяч... Ніяк не перебільшую, вважаю кожную літеру, можу кожний випадок доказати трагічними свідцтвами... Передумови інтелектуальної праці? Суха доктрина, позбавлена, якогобудь внутрішнього змісту; її суворо заставляють реалізувати в усіх ділянках, історія перемінюється щороку, наукові словники є заборонені, бібліотеки змушені... давати науку до послуг хвилевої агітації, засуджувати нещодавно Лігу Націй, як ганебне знаряддя англо-французького імперіялізму, а сьогодні її видавати за знаряддя миру й уселюдського прогресу... Є це література й у найневинніших своїх проявах керована згори... Хочемо створити фронт проти фашизму? Але, як хочете забарикадувати дорогу фашизмові, коли ми самі маємо за собою стільки концентраційних таборів?“.

У Цюріху вийшла збірка (оповідання, новелі, фрагменти з романів, цїс): „Міжнародна солідарність письменників“ (!), чистий прибуток з якої піде на допомогу „німецьким“ емігрантам! У збірці взяли участь знані члени знаних „міжнародних конгресів в обороні культури“, „паціфісти“ і „віддані друзі СССР“: А. Мальро, А. Мюруа, Е. Людвіг, Е. Глезер, М. Андерсен Нексе, Т. й Г. Манні, Шалом Аш тощо. Не приходитьсь й говорити до якого „світового“ народу належить їх переважаюча більшість...

У Парижі почав виходити за редакції В. Маргеріта (сина відомого письменника) новий журнал: „Франція — СССР“, якого метою є... скріпити зв'язок між обома державами — мабуть щоб перетворити з „буржуазної“ Франції „незалежну“ советську республіку — і надійну кар'єру пана Блюма закінчити комісарським стилцем...

Guéhenno, автор званого „Щоденника“..., видав нову книжку „Молодість Франції“, у якій гостро виступає супроти сліпого наслідування Москви деякими французькими комуністами, що — на думку письменника — повинні насамперед спиратись на власні французькі революційні традиції. Те саме стосує Guéhenno й до тих, хто хоче у Франції наслідувати Муссоліні та Гітлера. Guéhenno — до недавни головний редактор чоловічого органу французьких лівих радикалів: „Еюроп“ — зрієє

нині усякого співробітництва із цим журналом.

Польські „Wiadomości Literackie“ (N 23,36 p.) приносять уривки з відкритого листа, що його був написав на сторінках „Neue Weltbühne“ за декілька днів до свого самогубства жидівський літератор, Курт Тухольський, до званого жидівського письменника „нацифіста“ А. Цвайга. Лист є присвячений проблемі німецького жидівства. З безмежною суворістю критикує Тухольський жидів, що для врятування своїх маєтків, лишилися у націонал-соціалістичній Німеччині: „Хто не має вільності в крові, хто не відчуває, що це є вільність — той ніколи її не одоуде. Хто згоджується на гетто, як на щось, що згоріє є дане, той вічно в ньому залишатиметься. І для жидівської еміграції не знаходить Тухольський кращих слів. Замість того, щоб шукати в собі причини поразки, замість самокритики й згуртовання творчих сил, чуємо з уст цієї еміграції — пише Тухольський — лише „кадильну хвалу“... жидам (! ред.) соціалістам (!! ред.) і комуністам (!!! ред.) — „сидять і самі себе хвалять“... А Цвайг написав на цього листа відповідь. У ній старається вивернути закиди Тухольського твердженням, що жидівська буржуазія є частиною... німецької буржуазії, і з цієї причини (!) не можна від неї вимагати якогось особливого героїзму, тим більше, що переважна частина жидів духово почуває себе німцями...“

Як відомо, щонедавно виступив був великий норвезький письменник, Кнут Гамсун в оборону німецької влади, що тримає в концентраційному таборі „нацифіста“ Оссеїєнко. За це дісталася йому від „поступової“ європейської „інтелігенції“ з уст її духового провідника Романа Роляна) почесного титулу: „пса реакції“ (sic!). (Близькі стосунки сьогоднішніх європейських „гуманістів“ з тов. Горьким, й їхні часті відвідини „країни свободи“, СРСР, уже починають, як бачимо, давати й чисто зовнішні ефекти!). Автор огидного „Жида Юсса“ жид, Л. Фехтванглер — стійка позиція Гамсуна не давала все таки спати! — розв'язав (у часописі „Die Wahrheit“) зрештою причину такого „собачого“ виступу: Гамсун мабуть уже не розуміє, що Німеччина гітлерівська є повною протилежністю Ні-

меччини демократичної і культурної... Перед коротким часом дехто з тієї ж громади ще так пояснював виступ Гамсуна: старий письменник певно вже не читає... часописів!!

Теоретик німецького націонал-соціалізму, Otto Koellreuter, видав книжку: „Німецьке конституційне право“, у якій робить перегляд поглядів іншого визначного ідеолога сучасної Німеччини Carl-a Schmitt-a. Безпереч теорії Schmitt-a, вважає Koellreuter, що німецький національний соціалізм „стоїть не на тоталізмі держави, але на тоталізмі народної ідеї“.

В „Istituto pargli studi di politica internazionale“ розпочато видання енциклопедії про італо-абісипський конфлікт. І інші італійські видавництва присвячують нині себе цілковито італо-абісипській війні.

На англійській мові вийшла студія Daniel-a Twait-a, присвячена характеристиці й історії муринського націоналізму (т. зв. Чорного Руху): „The Sathing African Pot“. Рух цей, що повстав кінцем минулого століття, але незабаром заверне, знову набирає останніми роками сил. Його розвиткові найбільше сприяє — на думку автора — з одного боку націоналістична пропаганда німецька, з другого — комунізм...

У званому французькому в-ві „Flammarion“ почала виходити з-під пера Octave'a Aubry в 12 книжках велика біографія Наполеона.

Театр.

Театр. бібл. „Української Культури“ (Львів) випустила першу п'єсу драматичної трилогії В. Лопушанського: „Тарас Шевченко“ — „Садок вишневий коло хати...“

У в-ві „Відгук“ (Львів) вийшла комедія Т. Дилика з часів революції на Поділлі: „Ганка буюшничка“.

Накл. М. Матвійчука вийшла у Львові драма із сучасного селянського життя Якова Косовського: „Ой три ніляхи широкі“ й драма з життя поміщицького (!) Остапа Цюка: „Лебідка“.

28 червня в Українському Театрі в Чернівцях (Сернауї) відбулася за ре-

жисури С. Терлецького вистава „Отамана Ціси“ М. Чирського.

У „Обрях“ ч. 17—18 читаємо: „Український Молодий Театр „Заграва“ виставляє тепер на галицьких сценах п'єсу.. большевицького письменника В. Катаєва „Рожевий шлях“, що має нібито бути.. сатирою на советську інтелігенцію. Водночас довідуємося, що згаданий театр готовить виставу п'єси „Камо грядеши“.. перерібку повісті Г. Сенкевича „Кво vadis“... Значить — нове досягнення. Нові успіхи.. української драматичної творчості“.

І. Микитенко написав нову п'єсу: „Діти вітчизни“. П'єса є присвячена „Щасливій юності молодого ленінського комсомолу“... У наступнім сезоні п'єса піде на сцені.

До 20-річчя Октябрю пише О. Корнійчук історичну п'єсу „про революційну боротьбу за владу Рад“. І. Микитенко до цього ж знаменного ювілею „працює над історичною п'єсою про завоювання влади робітниками і трудящими селянами, і ролю комуністичної партії“.

Київський театр ім. Івана Франка розпочав у червні гастролі в Тифлісі. На першій виставі показаний був „Платон Кречет“ Корнійчука. Харківський театр ім. Шевченка розпочав 11 червня гостинні виступи у „столиці БСР“ Мінську. На репертуарі театру: „Загибель ескадри“ і „Платон Кречет“ Корнійчука, „Васса Железнова“ М. Горького, „Портрет“ Афіногенова, і... „Мартин Боруля“ Карпенка-Карого (позабавлений певно, як завжди „пудри націоналістичної романтики“...).

„Єврейський“ київський „держтеатр“ мав виїхати кінцем травня на літні гастролі до Артемівського й Тирасполя. Для гастролей заготував театр наступний репертуар: Шекспір: „Венеціанський купець“, Іудков: „Уріел Акіста“, Ревнік: „Перший єврейський рекрут“ (!), Гольдфаден: „Міреле Ефрос“...

З нагоди 100-річчя з дня першої вистави „Ревізора“ Гоголя організував театральний музей УАН спеціальну виставку. Виставка починається відділом: „Образи „Ревізора“ Гоголя в творах В.

І. Леніна“... З цієї ж нагоди скликало у Миргороді „районну конференцію читачів Гоголя“: має бути зачитана доповідь про творчість М. Гоголя і зокрема про його п'єсу „Ревізор“. У Миргороді ж влаштував Харківський робітничий колгоспний театр маскарад з персонажів творів Гоголя Ювілейна вистава „Ревізора“ відбулася 9 V. в одеському театрі „Революції“. Артисти цього театру зачитали 11 V. другу дію „Ревізора“ до радіо.

В клубі Робітників мистецтв у Києві відбувалася протягом семи ночей театральна дискусія, присвячена „висновкам з історичних (ред.) статей „Правди“ про мистецтво“. Дискусія — що її називає „Літ. Газ.“ ч. 22/36: „сім ночей, що не потрясли київське театральне життя“ — пройшла загалом „на дуже невисокому рівні“. („Коли з величезного моря води, що ним були розбавлені виступи коло трьох десятків промовців, відділити сім змістовного і цінного, то цього вистачило б не більше, як на одну ніч дискусії. Решта шість ночей були прогаяні даремно“).

Протягом трьох днів відбувалася в Дніпропетровську театральна дискусія з нагоди появи у „Правді“ статей про „формалізм і натуралізм у мистецтві“, „розформовання МХАТІ“ й „високої нагороди київської опери“. Дискусія „виявила“, що основною хвилю „дніпропетровських театрів є брак „постійного стабільного акторського й режисерського складу“, щорічні зміни художнього керівництва, режисерів і „повідних акторів“, щорічний брак повноцінних художніх колективів, з певною викристалізованою лінією, з певним творчим обличчям, з міцними художніми принципами, із своїм творчим методом...“ тощо. „Великої ваги і політичного значення (!! ред.) „матиме для дніпропетровських театрів — ім. Шевченка та ім. Заньковецької — їхня подорож до... Москви і Ленінграду. „Щоб забезпечити себе репертуаром з творів сучасної драматургії, радить дніпропетровським театрам „Літ. Газ.“ ч. 21/36 — уже зараз зв'язатися з драматургами України, РСФРР (! ред.) та інших братніх республік...“

Протягом цілого червня відбувалися одночасно на двох київських сценах

гастролі Московського художнього академічного театру ім. Горького з репертуаром у 12 п'єс (Горький: „Враги“, „На дні“, „В людях“, Чехов: „Вишньовий сад“, О. Толстой: „Царь Фьодор Іванович“ тощо). Як пише Літ. Газ. ч. 30/36 „Мхатівський місяць цілком природно набрав масштабів мистецького свята для цілої Радянської України... Гастролю Художників піднесли рівень київського глядача на кілька щаблів вище“. Зрештою „приїзд МХАТ-у має ще й інше значення. Поперше є відповіддю на перебування українських мистців у червоній Москві на весні цього року; подруге, він є початком літніх гастролей ряду (! ред.) московських театрів, а також деяких (! ред.) українських у Києві і в такий спосіб він матиме велике виховне значення“!! Охоче віримо...

У київському держ. театрі для дітей відбулася при закінченні сезону 1935—36 р. за участі письменників Микитенки, Квітка, Коцюби, 200 делегатів шкіл й колективу театру міська конференція юного глядача. На конференції підсумовано працю за закінчений сезон й намічено новий репертуар на 1936—37 р. При цій нагоді діти-делегати мусіли побажати, щоб у наступному сезоні були показані п'єси про „дітей радянської країни, їх життя й боротьбу в школі, в загоні й побуті“. Окрім того діти мусіли висловити вимогу побачити на сцені „сучасне і минуле їх батьків“...

З нагоди 100-річчя першої вистави „Ревізора“ Гоголя лєнінградський театр Гоедрами (кол. Александрінський), на сцені якого перед 100 роками відбулася прем'єра „Ревізора“, мав влаштувати у другій половині травня ювілейну виставу геніяльної комедії. З цієї ж нагоди відбулася вистава „Ревізора“ й у лєнінградському Театрі юного глядача, що випустив був до своєї вистави збірку статей про „Ревізора“. Нове видання „Ревізора“ вийшло за редакції проф. Гіппіуса в „Лєнґослітвизате“.

Між 10—17 травнем відбувався в Мюнхені вже третій за Гітлера „Державний тиждень Театру“. Окрім кількох вистав з класичного й сучасного репертуару програма „Тижня“ складалася в наряд режисерів, артистів, драматургів, видавців тощо. Такі „Тижні“ влаштовує нині в Німеччині Палата театру дороку.

Кіно.

У Нью-Йорку (за редакції Е. Скоцької) почав виходити часопис, присвячений українській фільмовій продукції й танцям: „Промінь“.

„Українська“ Кінофабрика почала цього року випускати кіножурнал присвячений „мистецькому життю“ України: „Радянське мистецтво“ і спеціальний кіножурнал для дітей. „За прикладом Москви“ (!) має виходити на Україні кіножурнал: „Соціалістичне село“. Збільшення програми „української“ кінохроніки спричинилося й до поширення її тематики. Зокрема „широко“ має бути показано „життя й побут“ міст України. Має також бути випущено декілька кіножурналів про красви. Та зокрема велика увага має бути присвячена „висвітленню боротьби козацків за збільшення врожайності“...

В зв'язку зі сторіччям з дня першої вистави „Ревізора“ Гоголя має бути „Ревізор“ за режистури колишнього режисера московського Реалістичного театру, Каростіна, поставлений на екрані київської кіностудії, Українофільму.

14 V. в Українофільмі відбулася зустріч письменників з „творчими працівниками“ київської та одеської кіностудії, з приводу тематичного плану на 1937 р. „Київська кіностудія готує до постанови біля 25 тем: „історико-революційні“ фільми („Шорс“, „Фрунзе“, „Загибель ескадри“, фільми про „героїв-комсомольців“, фільми для дітей, (збудовані на тематичі з народніх казок), фільми про „героїв нашого часу“) „Дніпро“, Кавалеріаде, „Директор“ тощо) й, нарешті, фільм про історію „столиці УССР“ — Київ. Одеська студія планує поставити аж 35 фільмів! З них більшість „про молодь у минулому та про молодю людину нашого часу“. З класичної літератури мають бути поставлені: „Жан Крістоф“, „Тіль Уленшпінґель“ тощо). Присутні висловили зрештою „великий сумнів щодо можливості реалізації такого надто широкого, відповідального плану!“ При цій нагоді знаний режисер Довленко різко скритикував художнє керівництво київської кіностудії і запропонував „організувати при студії групу авторитетних письменників-консультантів“ та „замінити художнє керівництво“.

ДО ВИДАВНИЦТВ І АВТОРІВ :

Книжки на рецензію : З огляду на замкненість для друку українській мові кордонів Румунії (România) просимо слати на адресу : *Ukrajinský Studentský Spolek, Praha II, Václavská ul. 18, Č. S. R.* — (На ввіз книжок треба спеціального дозволу міністерства закордонних справ — Дирекція преси та інформацій).

Тільки так просимо пересилати передплату :

І у краю : пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—13 і 15—18 год.

Н з-за кордону : 1.) пересилати грошовим листом, чи банківим чеком в оригінальній валюті, адресуючи на ім'я редактора Сильвестра НИКОРОВИЧА.

2.) Найліпше зложувати в наших представників (гл. оголошення) і про це повідомити Адмін.

3.) (в крайнім випадку !) вислати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносилася 275 левів річно для Європи, а 300 левів для Америки й інших країв.

Хто не повідомить ПИСЕМНО, що перестав бути нашим передплатником, — вважаємо його й надалі пренумерантом. Зворот книжки поштою — не є відповідженням пренумерати!

Про зміну місця побуту треба завчасу повідомити Адміністрацію, подаючи давню й нову адресу.

Рекомендувати неотриману книжку зараз, коли дістанете чергову !

Можна купити в Адміністрації такі книжки :

Продаємо (тільки за готівку !) комплекти річників (III, IV, V) „Самостійної Думки“ (за 1933, 1934, 1935 р.р.) по 200 л., (1.50 ам. дол., 40 Кч., 25 фр. фр., 8 зл.п.) за кожний річник з пересилкою.

О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.

Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.

С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.

Сот. Г. Рогозний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.

Сот. Г. Рогозний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.

У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.

Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.

Л. Мосендз : Засів, повість, ціна 25 л.

Читаць : Сучасні українські поети, ціна 30 л.

М. Чирський : „Отаман Пісня“, п'єса в трьох діях. Ціна 30 л.

У. Самчук : „Кулак“, роман у двох частинах. Ціна 100 левів.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА”

За українську культуру!

Націоналісти!

Розбудуйте,

Ширіть

літературно-мистецький і філософічно-суспільний
місячник

С а м о с т і й н а Д у м к а

Будує.

Провадить.

Виховує.

Містить першорядний матеріал з обсягу :
ЛІТЕРАТУРИ, оригінальної і перекладної (поезія, оповідання, роман, драма),
ТЕАТРУ, ФІЛЬМУ, МУЗИКИ, ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, АРХІТЕКТУРИ,
ФІЛОСОФІЇ,
ПУБЛІЦИСТИКИ,
МЕМУАРИСТИКИ,
КРИТИКИ, БІБЛІОГРАФІЇ та ХРОНІКИ
культурного життя Нації на всіх українських землях.

В ЖУРНАЛІ

працюють : Д. Андрієвський, М. Антонович, Боевір, К. Гридень, Др. О. Грицай, Р. Лісовський, В. Мартинець, Др. П. Маценко, Л. Мосендз, Є. Онацький, Н. Русова, У. Самчук, О. Стефанович, М. Сціборський, М. Чирський та ін.

Адреса редакції й адміністрації:

Samostijna Dumka,

Cernăuți, str. Petrovici 2, Romania

ПЕРЕДПЛАТА: річно у краю 240 левів, за кордоном у Європі 275 л., а в усіх інших краях 300 л., або їх рівновартість у іншій валюті: 10 зл. п., 30 фр. фр., 50 Бч., 2 ам. дол. Можна вложувати передплату у 1) Спол. Держ. Шівн. Америки: Central Executive Committee of „O. D. W. U.“, P. O. Box 13 Sta. D., NEW YORK, N. Y. — 2 ам. дол. 2) Канада: „KALYNA“, 872 Main str., WINNIPEG, Man. — 2 ам. дол. 3) ЗУЗ: Центр. Кооп. Банк, ЛЬВІВ, ул. 3 Мая 15 — 10 зол. 4) ЧСР: п. Іван Роман, Підкарп. Банк, УЖГОРІД 50 Бч. 5) Бельгія і Франція: La Parole Ukraïnienne, 27 Blvd La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160.356 — 30 фр. фр.

Редагує: Комітет.

Видає: Денис Квятковський.

Відповідальний редактор: Сильвестер Никорович.

Cooperativa de ziare germane, Cernăuți, strada Iancu Flondor No. 47.

За українську культуру!

Націоналісти!

Розбудуйте,

Ширіть

літературно-мистецький і філософічно-суспільний
місячник

Самоствйна Думка

Будує.

Провадить.

Виховує.

Містить першорядний матеріал з обсягу :
ЛІТЕРАТУРИ, оригінальної і перекладної (поезія, оповідання, роман, драма),
ТЕАТРУ, ФІЛЬМУ, МУЗИКИ, ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, АРХІТЕКТУРИ,
ФІЛОСОФІЇ,
ПУБЛІЦИСТИКИ,
МЕМУАРИСТИКИ,
КРИТИКИ, БІБЛЮГРАФІЇ та ХРОНІКИ
культурного життя Нації на всіх українських землях.

В ЖУРНАЛІ

працюють : Д. Андрієвський, М. Антонович, Боевір, К. Гридень, Др. О. Грицай, Р. Лісовський, В. Мартиненко, Др. П. Маценко, Л. Мосендз, Є. Онацький, Н. Русова, У. Самчук, О. Стефанович, М. Сціборський, М. Чирський та ін.

Адреса редакції й адміністрації:

Samostijna Dumka,

Cernăuți, str. Petrovici 2, Romania

ПЕРЕДПЛАТА : річно у краю 240 левів, за кордоном у Європі 275 л., а в усіх інших краях 300 л., або їх рівновартість у іншій валюті: 10 zł. п., 30 фр. фр., 50 Кч., 2 ам. дол. Можна вложувати передплату у 1) Спол. Держ. Півн. Америки: Central Executive Committee of „O. D. W. U.“, P. O. Box 13 Sta. D., NEW YORK, N. Y. — 2 ам. дол. 2) Канада: „KALYNA“, 872 Main str., WINNIPEG, Man. — 2 ам. дол. 3) СУЗ : Центр. Кооп. Банк, ЛЬВІВ, ул. 3 Мая 15 — 10 зол. 4) ЧСР: п. Іван Роман, Підкарп. Банк, УЖГОРОД 50 Кч. 5) Бельгія і Франція: La Parole Ukrainienne, 27 Blvd La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160.356 — 30 фр. фр.

Редагує : Комітет.

Видає : Денис Квятковський.

Відповідальний редактор : Сильвестер Никорович.

Cooperativa de zlară germane, Cernăuți, strada Iancu Flondor No. 47.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

САМОСТІЙНА ДУМКА

ЗМІСТ

Олекса Стефанович : Шевченко	257
Ліда Мак : * * *	257
М. Чирський : О. П.	258
Микола Чирський : Отаман Пісня	259
Улас Самчук : Кулак	270
О. Л. : Іван Франко	293
О. Стефанович : Олекса Влизько	304
Н. Г. : Советські літературні аскари	313
Др. П. Маценко : Тарас Микиша	326
Леонід Мосендз : Народження Дон-Кіхота	337
Михайло Мухин : Більше світла !	343
Комсомолец : Советська молодь	356
Ст. К. : Дійсність боротьби й угода тіней	370
ОЛЕ : Архітектура й музика на СУЗ	380
А. Білокопитов : Перебороти формалізм і трюкацтво	381
Й. Ганс : Проти формалізму і трюкацтва в архітектурі	383
Р-т : Літературний блокнот	386
Хроніка	389

Річник VI

Книжка 6—7—8

Червень, Липень і Серпень, 1936